

T.C.

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ABESE SÛRESİNİN TEFSİRİ

Servet KARAGİYİM

Iğdır 2016

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ABESE SÛRESİNİN TEFSİRİ

Servet KARAGİYİM

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YURT

İğdır 2016

TAAHHÜTNAME
(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**ABESE SÛRESİNİN TEFSİRİ**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.
- Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.09.2016

Servet KARAGİYİM

KABUL VE ONAY

SERVET KARAGİYİM tarafından hazırlanan **ABESE SÛRESİNİN TEFSİRİ** adlı çalışma, .../... /2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliğiyle kabul edilmiştir.

(İmza)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YURT

(İmza)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] Üye

Yrd. Doç. Dr. Ali Y. Gökçü MUSAHAN

(İmza)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] Üye

Yrd. Doç. Dr. M. Salih Gecit

ÖZET

Bu çalışmanın konusu Abese sûresinin tefsiridir. Çalışma boyunca Kur'ân âyetleri, hadis külliyyâtına dair eserler, erken dönem rivâyet tefsirleri ve nüzûl dönemine daha yakın tarihsel kaynaklar referans alındı. Ayrıca, dirâyet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, mu'cemler, Kur'ân ilimleri eserleri, belâgat ve i'rab kitapları, Kur'ân'daki garip kelimeleri konu edinen kaynaklara başvuruldu.

Bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, Abese sûresinin ismi ve mushaftaki yeri, Mekkî ve Medenî oluşu, nüzûl sebebi, kendisinden önceki ve sonraki sûrelerle olan münâsebeti, surenin nüzûlü esnasında toplumun sosyal durumu gibi konular incelendi.

Birinci bölümde 1 ila 16. âyetlerin tefsiri, i'rabı, âyetlerdeki bazı önemli kavramlar, garip kelimeler ve âyetlerin belâgat tahlili ele alındı. Ayrıca peygamberlerin masum oluşları, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dinî ve insanî boyutu, yaptığı işlerden dolayı uyarıldığı durumlar açıklandı.

İkinci bölümde 17 ila 32. âyetlerin tefsiri, i'rabı, âyetlerdeki bazı önemli kavramlar, garip kelimeler ve âyetlerin belâgat tahlili ile beraber, Allah'ın (c.c.) insana verdiği nimetler, insanın Allah'a karşı görevleri, insan hayatının evreleri, kabir hayatı ve yeniden diriliş gibi konular incelendi.

Üçüncü bölümde ise 33 ila 42. âyetlerin tefsiri, i'rabı, âyetlerdeki bazı önemli kavramlar, garip kelimeler ve âyetlerin belâgat tahlili ele alındı. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca elde edilen bulguların bir hülasası verildi.

Anahtar Kelimeler:

Abese suresi, tefsir, i'rab, belâgat.

ABSTRACT

The subject of this study is the commentary of surah Abasa. It has been taken as reference Qur'anic verses, works on the hadith corpus, early period narrated commentaries and closer to historical sources for the revelation term during the study period. Also referenced to the commentaries of dirayah, subject-based commentaries studies, dictionaries, Qur'anic sciences works, eloquence and i'rab books. (i'rab: a concept related to the Arabic grammar).

This study consists of an introduction, three chapters and conclusion. In the introduction it was studied name of surah Abasa, it's place in the Quran, revealed in Mecca and Madinah, cause of revealing, correlation with it's before and after surahs, communal conjuncture during the period of it's revealing.

In the first chapter it was considered commentary of 1-16 verses, their i'rabs and rhetorical dissections, some significant conceptions and odd words in these verses. Besides explained innocence of prophets, religious and human dimension of The Prophet (PBUH/ Peace Be Upon Him) and situations he was warned of.

In the second chapter it was made a study of commentary of 17-32 verses, their i'rabs and rhetorical dissections, some significant conceptions and odd words in these verses as well as subjects like blessings given by Allah to people, his duties to Allah, phases of human life, the intermediate realm and reinvigoration.

In the third chapter it was considered commentary of 33-42 verses, their i'rabs and rhetorical dissections, some significant conceptions and odd words in these verses. In the conclusion it was summarized findings are attained in the course of study.

Key words:

Surah Abasa, commentary, i'rab, eloquence.

ÖNSÖZ

İnsanı yoktan yaratan ve kendisine muhatap kılan Allah'a (c.c.) hamd olsun. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve onun şahsında bütün peygamberlere selam olsun. Son zamanlarda, insanlığın hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in ihtiva ettiği konular, değişik metotlarla incelenmiştir. Özellikle Konulu Tefsir çalışmaları bu alanda yoğunluk kazanmıştır. Biz de, bu metotla Abese sûresi üzerine bir çalışma yaptık.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Kureyş'in ileri gelenlerini İslam'a davetle meşgul olduğu bir sırada, âmâ olan Abdullah b. Ümmi Mektum adında bir sahâbi gelip bu konuşmayı bölmüştü. Bu durumdan hoşlanmayan Hız. Peygamber (s.a.v.), o âmâ sahabiden yüz çevirmiş ve Kureyşlilerle konuşmaya devam etmişti. Bu olay üzerine Abese sûresi nâzil olmuş. Allah (c.c.), bu sûrenin ilk âyetleriyle peygamberini o tutumundan dolayı uyarmıştı.

Abese sûresini çalışmamızın sebebi, sûrenin nüzûlüne sebep olan yukarıdaki olayı açıklamak ve olayla ilgili akla takılan sorulara tatmin edici cevaplar vermektir. Çalışmamıza başlamadan önce ihtiyaca binaen Kur'ân ilimleri hakkında gerekli bilgiler verdik. Çalışmamızı, sûrenin muhtevasını göz önüne alarak üç bölümden meydana getirdik. Kur'ân âyetlerini, hadis külliyâtlarını, rivayet tefsirlerini ve zamansal olarak nüzûl dönemine daha yakın olan kaynakları referans alarak çalışmamızı sürdürdük. Ayrıca dirâyet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, fihristler, ulûmu'l-Kur'ân'a dair eserler, belâgat ve i'rab kitapları gibi kaynaklara başvurduk.

İlmî ve akademik ölçülere bağlı kalarak yaptığımız bu çalışmamızın şekillenip ortaya çıkmasında uzun süre danışmanlığımı yapan muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki HALİS'e şükranlarımı sunarım. Çalışmamın son zamanlarında danışmanlığımı üstlenen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YURT'a teşekkür ederim.

Servet KARAGİYİM

Iğdır 2016

İÇİNDEKİLER

	Sahife No:
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
2. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	1
3. Çalışmanın Metodu ve Kaynakları.....	2
I. ABESE SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
1. İsmi ve Mushaftaki Yeri.....	4
2. Sûrenin Mekkî-Medenî Oluşu.....	4
3. Sebeb-i Nüzûlü.....	5
4. Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münâsebeti.....	8
5. Sûrenin Nüzûlü Esnasında Toplumun Sosyal Durumu.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1 İLA 16 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

1.1. İLK 10 ÂYETİN TEFSİRİ	17
1.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli.....	18
1.1.2. İ‘rabı.....	18
1.1.3. Garib Kelimeler.....	21
1.1.4. Önemli Kavramlar.....	26
a) Tezkiye.....	26
b) Zikir.....	27
c) İstiğnâ.....	28
d) Sa‘y.....	29
e) Haşyet.....	29
1.1.5. Belâgat Tahlîli.....	30
1.1.6. Sebeb-i Nüzûlü.....	32
1.1.7. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar.....	35
1.1.7.1. Abese Sûresi Bağlamında Peygamberler’in (a.s.) Beşerî Yönleri.....	35
1.1.7.2. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hayatında Uyarıldığı Bazı Durumlar.....	38
a) Hanımını Kendisine Haram Kılması Üzerine Uyarılması.....	38
b) Münafıklara Savaşa Katılmama İzni Vermesi Üzerine Uyarılması.....	39
c) Zeyneb (r.ah.) İle Evliliğe Soğuk Bakmasından Dolayı Uyarılması.....	40

1.2. ABESE SÛRESİ 11 İLA 16. ÂYETLER.....	44
1.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli	44
1.2.2. İ‘rabı	44
1.2.3. Garib Kelimeler	46
1.2.4. Önemli Kavramlar	47
a) Küfür	47
b) Hâlk (Yaratılış).....	47
1.2.5. Belâgat Tahlîli	48
1.2.6. Bu Âyetlerin Tefsiri İle İlgili Diğer Hususlar	49
1.2.6.1. Değerli, Yüksek ve Tertemiz Sahifeler: Kur’ân	49
1.2.6.2. Değerli Yazıcılar: Melekler	55

İKİNCİ BÖLÜM

2. 17 İLA 32 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

2.1. 17 İLA 23. ÂYETLER	61
2.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli	61
2.1.2. İ‘rabı	61
2.1.3. Garib Kelimeler	64
2.1.4. Önemli Kavramlar	65
a) Nutfe	65
b) Sebil.....	65
2.1.5. Belâgat Tahlîli	66
2.1.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar	69
2.1.6.1. İnsanın Hayat Evreleri	69
a) Bebek Olarak Dünyaya Gelmesi	69
b) Gençlik ve Olgunluk Çağı.....	70
c) İhtiyarlık Çağı.....	72
d) İnsanın Dünya ile İlgisinin Kesildiği Ölüm Anı	73
2.1.6.2. Kabir Hayatı.....	76
2.1.6.3. Yeniden Diriliş: Haşir	79
2.2. ABESE SÛRESİ 24 İLA 32. ÂYETLER.....	81
2.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli	81
2.2.2. İ‘rabı	81
2.2.3. Garib Kelimeler	83
2.2.4. Belâgat Tahlîli	84
2.2.5. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar	86
2.2.5.1. Allah’ın (c.c.) Kuluna Verdiği Nimetler.....	86
2.2.5.2. Kulun Allah’a Karşı Şükrü ve Tefekkürü	88

2.2.5.3. İnsanın Nankör olması	88
a) Küfrün Anlamı	89
b) Nankörlük Anlamında Küfür	90
c) İnkâr Anlamında Küfür	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 33 İLA 42 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

3.1. 33 İLA 37. ÂYETLER	95
3.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli	95
3.1.2. İ‘rabı	95
3.1.3. Garib Kelimeler	97
3.1.4. Önemli Kavramlar	97
a) Sâhha	97
3.1.5. Belâgat Tahlîli	98
3.1.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar	100
3.1.6.1. Kıyâmet ve Dehşeti	100
3.1.6.2. Akrabalık ve Hamiyetin Bittiği Yer: Âhiret	102
3.2. ABESE SÛRESİ 38 İLA 42. ÂYETLER	107
3.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli	107
3.2.2. İ‘rabı	107
3.2.3. Garib Kelimeler	108
3.2.4. Belâgat Tahlîli	108
3.2.5. Önemli Kavramlar	109
a) Kefere	109
b) Fecere	109
3.2.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar	110
a) Kıyâmet Günü Sevinip Gülen Yüzler	110
b) Dünyaya Rız Olup Âhireti Kaybedenler	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>d.</i>	Doğum, doğumu
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>Ens.</i>	Enstitü
<i>h.</i>	Hicri
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>Ktp.</i>	Kütüphane, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>md.</i>	Madde
<i>nr.</i>	Numara
<i>nşr.</i>	Neşreden (Tahkik eden)
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>r.a.</i>	Radiyallahu ‘anhu (Allah ondan razı olsun)
<i>r.ah.</i>	Radiyallahu ‘anhâ (Allah ondan razı olsun)
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>sy.</i>	Sayı
<i>Tahk.</i>	Tahkik
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>y.</i>	Yıl
<i>ysz.</i>	Yayın yeri yok
<i>Y.L.</i>	Yüksek Lisans

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Peygamberler, insanların hidâyeti için gönderilen seçkin¹ ve örnek² insanlardır. Allah (c.c.) onları, davalarına hâlel getirecek günahlardan mutlak olarak korumuştur. Fakat, onlar da insan oldukları için, kendilerinden “zelle” diye tabir edilen hata ve yanlışlar sâdir olmuştur. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş’in inanmayan önderlerini İslâm’a davet ettiği bir sırada, Abdullah b. Ümmi Mektûm adında âmâ bir sahâbi gelip Hz. Peygamber’in (s.a.v.) onlarla olan konuşmasını bölmüş ve kendisinden bir şey istemişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de konuşmasını böldüğü için, bu sahâbiden yüz çevirmiş ve konuştuğu kimselerle ilgilenmeye devam etmişti. Bunun üzerine Abese sûresi nâzil olmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tutumundan dolayı uyarılmıştı.

Bu tez çalışmasının konusu, yüce bir ahlaka sahip olan Hz. Peygamber’i (s.a.v.) uyarmayla başlayan Abese sûresini açıklamak, tefsir etmektir. Bu sûrenin nüzûlüne sebep olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu davranışını izah etmektir. Çalışma, daha çok rivayet tefsirleri, esbab-ı nüzûl eserleri, sahîh hadis kaynakları, belâgat ve i‘rab kitapları kapsamında yürütülmüştür.

2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Allah (c.c.), Hz. Peygamber’i (s.a.v.) güzel ahlak konusunda bize örnek göstermektedir.³ Çünkü o, kendisine vahyedilene birebir yaşamıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahlakının nasıl olduğunu öğrenmek isteyen sahâbeye, Hz. Âişe (r.a.), “Siz Kur’ân okumuyor musunuz? Onun ahlakı Kur’ân’dır”⁴ şeklinde cevap vermiştir. Güzel ahlâkın bütün çeşitlerini en yüksek derecede kendisinde toplayan Hz. Muhammed (s.a.v.), hem sûreten hem de sîreten insanların en üstünüdür. Allah (c.c.), O’nun (s.a.v.)

¹ Âl-i İmrân, 3/33.

² Mümtehine, 60/4.

³ Ahzâb, 33/1

⁴ Müslim, Salâtu’l-Müsafirîn, 139.

ahlâkını Kur’ân’da şöyle övüyor: *وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٍ* “Hiç şüphesiz sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin.”⁵

O halde, yüksek bir ahlaka sahip olan ve alemlere rahmet olarak gönderilen⁶ bir peygamberden, Abese sûresinin nüzûlüne sebep olan bir davranış nasıl sâdır olabilir? Hz. Peygamber (s.a.v.), inanmayan kimseler için kendisine inanan, üstelik de âmâ olan bir mü’mini nasıl kırabilir? “عَبَسَ” Fiilinin fâili Hz. Peygamber (s.a.v.) mi, yoksa inanmayan müşriklerden biri midir? Bu çalışmanın amacı, akla gelebilen bu tür sorulara tatmin edici cevaplar vermek, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında olası kötü düşüncelerin önüne set çekmektir. Bundan dolayı bu çalışmanın, insanların peygamberler hakkındaki olası yanlış düşünceleri düzeltmede faydalı olacağı ve bu açıdan da önemli olduğu kanaatindeyiz.

3. Çalışmanın Metodu ve Kaynakları

Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç şeklinde oluşturduğumuz bu çalışmamızı, tahlîlî bir metot kullanılarak meydana getirdik. Bu bağlamda, âyetlerin metni ve meâlîni verildikten sonra, mânâlarını daha belirgin hale getirmek amacıyla öncelikle âyetlerin ayrıntılı i’rabı yaptık. Daha sonra âyetlerdeki garib kelimelerin izahı verdik. Ayrıca âyetlerin belâgat incelikleri üzerinde durduk. Böylece âyetlerin öncelikle lafız yönünden ne ifade ettiği ortaya konmaya çalıştık.

Yine aynı şekilde âyetlerdeki önemli kavramları açıklanmaya ve ardından da ilgili âyetlerin tefsiriyle alakalı diğer hususlara temas etmeye gayret gösterdik. Böylece, hem lafız hem de mânâ yönünden ayrıntılı bir tefsîr yaparak, âyetlerin maksat ve gayelerini ortaya konmaya çalıştık. Gerekli görülen yerlerde diğer sûrelerdeki âyetlerden de örnekler vererek çalışmamızın muhtevasını zenginleştirdik.

Çalışma boyunca, hadis külliyâtlarından, rivayet ve dirâyet tefsirlerinden, konulu tefsir çalışmalarından, fihristlerden, ulûmu’l-Kur’ân’a dair eserlerden, belâgat ve i’rab kitaplarından istifade yoluna gittik Böylece Abese sûresi, muhtelif kaynaklara başvurarak

⁵ Kalem, 68/4.

⁶ Eniyâ, 21/107.

ve pek çok yönden tahlîl ederek, s renin muhtevasında bulunan ulv  hakikatlere ışık tutmaya gayret ettik.

I. ABESE SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. İsmi ve Mushaftaki Yeri

Abese sûresi, nüzûl sırasında Hz. Osmân'ın (r.a.) mushâfına göre 24'üncü, İbn Abbas'ın (r.a.) mushâfına göre 22'inci ve Ca'fer es-Sâdık'ın (r.a.) mushâfına göre ise 23'üncü sûredir. Kur'ân'daki sıralamaya göre ise, Ubeyy b. Kâ'b'ın (r.a.) mushâfında 66'ncı, İbn Mes'ûd'un (r.a.) mushâfında 74'üncü ve günümüzde yaygın olarak kullanılan Hz. Osman (r.a.) mushâfına göre ise 80'inci sıradadır. Necm sûresinden sonra, Kadir sûresinden önce nâzil olmuştur.⁷ Mekke'de nâzil olan Abese sûresi⁸ kırk iki âyet, 130 kelime ve 533 harften oluşur.⁹ Sûre, adını ilk kelimesi olan ve “yüzünü ekşitmek, suratını asmak, kızgın olmak, kızgınlıktan dişi görünecek kadar yüzünü buruşturmak”¹⁰ anlamına gelen “عَبَسَ” kelimesinden almıştır. Bu sûre; İbn Ümmî Mektûm, Sâhha, Sefer¹¹ ve Âma gibi isimlerle de anılmıştır.¹²

2. Sûrenin Mekkî-Medenî Oluşu

Abese sûresi, âlimlerin ittifakıyla Mekkî bir sûredir.¹³ Çünkü sûrenin nüzûlüne sebep olan olay Mekke'de vuku bulmuştur. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyşin ileri gelenleri olan Utbe b. Rebi'a, Şeybe b. Rebi'a, Hakem b. Hişam (Ebû Cehîl), Abbas b. Abdulmuttalib, Umeyye b. Halef ve Velîd b. Muğîre ile bir yerde oturmuş, onları İslâm'a davet ediyordu. Onların Müslüman olmalarını çok arzuluyordu.

⁷ İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, 84-87.

⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, II, 451; Ebû Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî eş-Şâfi'i, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimu't-Tenzîl)*, Dâru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrût, 2010, IV, 415; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî el-Hârizmî, *el-Keşşâf*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2012, s. 1471; Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 2001, IV, 399; Celâleddin Ebî Abdurrahmân es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bil-Me'sûr*, Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arâbiyye ve'l-İslâmiyye, Kâhire, 2003, XV, 239.

⁹ Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîrû's-Sa'lebî)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbiyye, Beyrût, 2002, X, 130.

¹⁰ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, III, 85; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119, III, 2784.

¹¹ Ebu Alî Emînu'ddîn (Emînu'l-İslâm) el-Fazl b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'-Kur'ân*, Dâru'l-Murtezâ, Beyrût, 2006, X, 203.

¹² Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, V, 552.

¹³ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 130; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XV, 239.

Ona göre, şayet bu şahıslar Müslüman olurlarsa Kureyş kendiliğinden İslâm'ı kabul edecekti.¹⁴

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) İslâm tebliğini kendilerine yaptığı yukarıda ismi geçen kişiler, Mekke döneminde İslâm'a karşı çıkan kişilerdir.¹⁵ Bu durum, Abese sûrenin Mekke'de bir sûre olduğunu gösterir. Ayrıca Abese sûresinin kendisinden dolayı nâzil olduğu Abdullah b. Ümmî Mektûm'un (r.a.) Kureyşî olup Mus'ab b. Umeyr (r.a.) ile birlikte Medine'ye ilk hicret eden muhâcirlerden olması da, bu sûrenin Mekke'de olduğunu delildir.¹⁶

Kureyş kabilesine mensup, İslâm'dan önce Mekke'de yaşayan Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.), Mekke'de müslüman olmuştur. Asıl adı Amr olan bu sahabeye Abdullah ismini Medineliler vermiştir. "İbn Ümmî Mektûm" lakabıyla meşhur olmuştur. O, Aynı zamanda Hız. Peygamber'in (s.a.v.) ilk hanımı olan Hız. Hatice validemizin dayısının oğludur. İslâm'ın ilk yıllarında iman etti. Hız. Peygamber'in (s.a.v.) müezzinlerinden biri olan Abdullah, Medine'ye ilk hicret edenler arasında yer alır. Mus'ab b. Umeyr ile birlikte, İslâm'ı anlatmak ve Kur'ân öğretmek için Hicret'ten önce Medine'ye gitmiştir. Hız. Peygamber (s.a.v.), Abdullah'ı Medine'de on üç defa kendi yerine vekil tayin etmiştir.¹⁷

Yukarıdaki bilgilere göre, Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.) hakkında nâzil olan Abese sûresinin Mekke'de olduğu görüşü kanaatimizce daha doğrudur. Çünkü bunu doğrulayan rivayetler ağırlıktadır. Abdullah İbn Ümmî Mektûm'un (r.a.) ensârdan olduğunu söyleyen rivayetler varsa da¹⁸ bu görüş müfessirlerce pek kabul edilmemektedir.

3. Sebeb-i Nüzûlü

İmân konusu, Kur'ân'ın temel esaslarından olduğu için Kur'ân, muhataplarını inanan ve inkâr eden olarak değerlendirir. Bu değerlendirmede kişilerin kimlik ve

¹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 1515.

¹⁵ Ebî Ömer b. Abdullah b. Abdulber en-Nemerî, *el-İstiâb fi Me'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-Mürşid, Ummân, 2002, s. 556.

¹⁶ Buhârî, *Menâkibu'l-Ensâr*, 46.

¹⁷ en-Nemerî, *el-İstiâb*, s. 380; Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Alâm, Ummân, 2002, IV, 251-252.

¹⁸ Ebü'l-Kasım (Ebü Muhammed) Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî, *Tefsîru'd-Dahhâk*, Dâru'l-İslâm, Kâhire, 1999, II, 935.

kariyerleri, sosyal ve toplumsal durumları, ekonomik seviyeleri, cinsiyetleri vb. gibi farklılıklar dikkate alınmaz. Kur'ân'ın bu yönü, fakirlerin, kölelerin, ezilmişlerin, insandan bile sayılmayan kadınların gönüllerini okşamış, onların kalplerine dokunmuştur. Bundan dolayı hem daha önceki ilâhî kitapların hem de Kur'ân'ın ilk müntesipleri genelde bu sınıflardan oluşmuştur. Allah'ın (c.c.) kelâmı olan Kur'ân'ın bu güzelliğine karşı çıkanlar ise hep zalimler, mütekebbirler, rantlarını uyduruk dinlerden ve putperestlikten sağlayan kişiler olmuştur. Abese sûresi, özellikle bu noktaya dikkat çeker.

Sûrenin inişine sebep olan olay şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş'in ileri gelenlerinden olan Utbe b. Rebi'a, Şeybe b. Rebi'a, Hakem b. Hişam (Ebu Cehil), Abbas b. Abdulmuttalib, Umeyye b. Halef ve Velid b. Muğîre'yi İslâm'a dâvet etmek için onlarla bir yerde oturmuş, onlara İslâm'ı anlatıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), bunların Müslüman oluşlarını bütün Kureyş'in Müslüman olmasında kilit nokta olarak görüyordu. Bunun için de onlara İslâm'ı tebliğ etmede çok hassas davranıyordu.¹⁹ Sosyal statüleri ve zenginlikleri, kendilerini kibirlenmeye ve yüksekte görmeye sevk ettiği için İslâmiyet'i kendilerine sığınak eden fakirlerle, kölelerle aynı yerde oturmayı, onlar gibi düşünmeyi, hatta onların inandığı dine ve Allah'a (c.c.) inanmayı kendi gururlarına yediremiyorlardı.²⁰ Onların bu tavırlarından dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), onlarla özel görüşmeler yapıyor, onlar için yaptığı tebliğ görevinde çok hassas davranıyordu.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle bir tebliği esnasında, mü'minlerden olan Abdullah b. Ümmi Mektûm (r.a.) gelip Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaklaşmış ve "Ya Muhammed! Allah'ın (c.c.) sana öğrettiğinden bana da oku, bana da öğret." demişti.²¹ Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanındaki şahıslarla olan konuşmasını bölmüştü. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Ümmi Mektûm'un (r.a.), kendi konuşmasını bölmesinden hoşlanmamış, ondan yüz çevirip diğerleriyle olan konuşmasına devam etmişti.²² Kendi içinden de, "Bu kendileriyle uğraştığım kimseler, 'Muhammed'e

¹⁹ Ebi Ca'fer Muhammed İbn Cerir et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân)*, Dârü İbn Hazm, 2013, XV, 65; Ebu'l-Hasan b. Ahmed el-Vâhidî en-Neysâbüri, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Daru'l-İslâh, Dumam, 1992, s. 449; Celâleddin Ebî Abdurrahmân es-Süyûti, *Lubâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 2002, s. 286;

²⁰ Bakara, 2/13.

²¹ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 130.

²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471.

uyanlar, körler, köleler ve zavallılardan oluşuyor.’ diyecekler.” demişti.²³ Bunun üzerine Allah (c.c.), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaptığı bu davranışın hoş olmadığını belirtti ve:

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى أَمَّا مَنْ اسْتَعْجَى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا الْآيَاتُ

“Yanına âmâ (kör) bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp (onunla) ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne?”²⁴ âyetleriyle Hz. Peygamber’i (s.a.v.) uyardı.²⁵

Başka bir rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Utbe b. Rebîa, Hakem b. Hişâm (Ebu Cehl) ve Umeyye b. Halef ile oturmuş, onları İslâm’a dâvet ediyordu. Onların Müslüman olmalarını çok arzuluyordu. Zirâ onlar, Kureyş’in önderleri ve sözü dinlenen ulularıydı. Şayet onlar Müslüman olurlarsa diğerleri de kolayca İslâmiyeti kabul edeceklerdi. Hz. Peygamber’in (s.a.v.), bu hassasiyetle yaptığı tebliğlerden biri esnasında, âmâ olan Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.) geldi ve dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.)! Allah’ın (c.c.) sana öğrettiğinden bana da öğret.” Hem bunu yüksek sesle de söylüyordu. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) müsâit olmayıp başkasıyla konuştuğunu da bilmiyordu. Öyleki, sözünü kestiğinden dolayı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yüzünde hoşnutsuzluk belirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Ümmî Mektûm’dan (r.a.) yüz çevirip kendisiyle konuştuğu kimselere döndü, onlarla ilgilendi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber’i (s.a.v.) yaptığından dolayı uyaran) Abese sûresi nâzil oldu. Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Ümmî Mektûm’u (r.a.) her gördüğünde, ona ikramda bulunuyor ve kendisine, “Merhaba ey kendisi için Rabbimin bana kızdığı kimse,²⁶ senin bir ihtiyacın var mı?” deyip, onun gönlünü alırdı. Artık Allah Rasûlü

²³ el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415.

²⁴ Abese, 80/1-7.

²⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 449; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; es-Süyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl*, s. 332; Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, 2010, III, 1459; Komisyon, *Kur'ân Yolu*, V, 552.

²⁶ İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 1515.

(s.a.v.), hiçbir zaman sadece zenginlerle ilgilenip fakirleri ihmal etmedi ve onlardan yüz çevirmedi.²⁷

Yine başka bir rivayete göre, bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyşli bir adamla oturmuş, ona İslâmiyeti anlatıyordu. Onun iman etmesini diğer insanların da kolayca iman etmesinde bir vesile olarak görüyordu. Zira bu adam zengin ve sözü dinlenen bir kimseydi. Şayet bu adam iman ederse, onun kavmi ve sözünü dinleyenler de kolayca iman edeceklerdi. Bu sırada kendisine Abdullah b. Ümmi Mektûm (r.a.) denilen bir âmâ adam geldi ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) soru sormaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v.), başkasıyla meşgul olduğu için onun ısrarla soru sormasından hoşlanmadı. Ondan yüz çevirip zengin olana yöneldi, onunla ilgilendi. Bunun üzerine Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yaptığından dolayı uyardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan sonra Abdullah b. Ümmi Mektum'a (r.a.) ikramda bulundu ve onu Medine'de bazı rivayetlere göre on üç,²⁸ bazısına göre ise iki gazvesi sırasında kendi yerine vekil bıraktı.²⁹

4. Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münâsebeti

Elimizdeki mushafa göre Abese sûresinden önce, Nâzi'at sûresi bulunmaktadır. Hz. Osmân (r.a.) mushafındaki sıralamaya göre Nâziât sûresi, nüzûl sırasına göre 81'inci, İbn Abbâs'ın (r.a.) mushâfına göre 78'inci ve Ebû Ca'fer es-Sâdık'ın (r.a.) mushâfına göre ise 80'inci sıradadır. Abese sûresi ise, nüzûl sırasına göre Hz. Osmân (r.a.) mushafında 24'üncü, İbn Abbâs'ın (r.a.) mushâfında 22'inci ve Ebû Ca'fer es-Sâdık'ın (r.a.) mushâfında ise 23'üncü sıradadır. Her üç mushaf baz alındığında, nüzûl sırasına göre Nâzi'at sûresi, Abese sûresinden çok daha sonra nâzil olmuştur.³⁰ Fakat elimizdeki mevcut mushafa göre Nâzi'at sûresi 79, Abese sûresi ise 80'inci sûredir. Sûrelerin tertîbinin tevkîfî olduğu hususunu dikkate alarak,³¹ elimizdeki mushafa göre Abese sûresinin, öncesi ve sonrası ile olan münasebetini değerlendireceğiz.

Nâzi'ât sûresinde, Hz. Mûsa'nın (a.s.) Firavun ile olan olayı anlatılır. Firavun'un hakkı kabul etmediğinden, kendisini müstağni gördüğünden bahsedilir. Abese sûresinde ise Kureyş'in mütekebbirlerinden bahsedilir. Bunlar da aynı Firavun gibi kendi

²⁷ es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XV, 241-242.

²⁸ el-Cezerî, *Üsdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 252.

²⁹ Dahhâk, *Tefsîri'd-Dahhâk*, II, 935.

³⁰ İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 84-87.

³¹ Muhammed b. Ömer Fahrudîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2013, II, 108.

mallarına, toplumdaki statülerine güvenip Allah'a (c.c.) iman etmeyi kendilerine yakıştırmayan, iman eden fakir müslümanlarla inanç noktasında eşit olmayı kendilerine hakaret sayan kişilerdir. Hz. Mûsa (a.s.) Firavun'a, Allah'a (c.c.) iman etmeyi, bu imanla temizlenmeyi, dilediği takdirde kendisini Rabbine iletmeyi, böylece Allah'a (c.c.) karşı derin saygı duyup, O'ndan (c.c.) korkmayı tavsiye etmiş ve bunun için de en büyük mucizeyi göstermiştir.³² En büyük mucizeden kasıt Yed-i Beyza³³ denilen Hz. Mûsa'nın (a.s.) elini koynuna sokup çıkarmasıyla, elinin bembeyaz olması ya da asasını yere attığında dev bir yılanı dönüşmesidir.³⁴ Bunlar, Hz. Mûsa'nın (a.s.) Firâvun'a getirdiği mucizelerin en büyükleriydi.³⁵ Bütün bunlara rağmen Firavun, hakkı kabul etmeye yanaşmamıştı.³⁶ Allah (c.c.) da Firavun'u, iman etmediği için, ibret olsun diye Kızıl Deniz'de boğarak dünyada, Allah'ın (c.c.) dinine inanmadığı için de ahirette cezalandırdı.³⁷ Abese sûresi ise, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) iman etmeleri için o inkârcılarla çok ilgilendiğini, fakat kibirli ve kendini beğenmiş bir yapıya sahip oldukları için iman etmemelerinin, peygamberi ilgilendirmediklerinden bahsedilir.³⁸ Şayet iman etmek istemiyorlarsa sonucuna katlanacaklarını ifade eder.³⁹ Çünkü Firavun da tıpkı onlar gibi malına, mülküne güvenmiş, kendisini Allah'a (c.c.) iman etmeye muhtaç hissetmemişti.⁴⁰ Firavun'un kötü bir son ile kahrolduğunu, Allah (c.c.) peygamberine bildirmiştir.⁴¹

Yine Abese sûresinde “*Yanına bir kör kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti*”⁴² âyetleriyle Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i (s.a.v.), Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.) ile ilgilenmediği için uyarıyor. Nâziât sûresinde ise Allah (c.c.), Hz. Mûsa'ya (a.s.), şöyle diyor: “*Firavun'a git; doğrusu o azmıştır. Ona de ki: Arınmağa niyetin var mı? Rabbine giden yolu göstereyim mi? Ki O'na saygı duyup korkarsın.*”⁴³ Bu âyetlerle sanki şöyle bir ima vardır: “Ey Muhammed! Sen, imân etmesini çok

³² Nâzi'ât, 79/18-20.

³³ Kassas, 28/32.

³⁴ Neml, 27/10.

³⁵ ez-Zemâşerî, *el-Keşşâf*, 1469; Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dârü'n-Nefâis, Beyrût, 2009, IV, 483.

³⁶ Nâzi'ât, 78/21-22.

³⁷ Nâzi'ât, 78/25.

³⁸ Yûnus, 10/99; Hüd, 11/12; Ra'd, 13/40; Nûr, 24/54; Fâtır, 35/23; Nâzi'ât, 79/45; Gâşiye, 88/21-22.

³⁹ Abese, 80/5-7.

⁴⁰ Zühuf, 43/51.

⁴¹ Bakara, 2/50; Kasas, 28/40.

⁴² Abese, 80/1-4.

⁴³ Nâzi'ât, 79/17-19.

arzuladığın kişilerden bir yankı bekliyorsun ama onların imân etmemesinden dolayı sana bir sorumluluk yoktur. Hem sen, sadece iman etmeye kendini muhtaç hissedene fayda verirsin. Çünkü Mûsâ'yı (a.s.) Firavun'a gönderirken de ona şu ölçüyü verdim. “Ona de ki: arınmağa niyetin var mı? Rabbine giden yolu göstereyim mi?”⁴⁴ Dolayısıyla senin de kendini iman konusunda müstağni gören kimse üzerine bu kadar düşmen, Rabbinden korkan, koşarak sana gelenden⁴⁵ yüz çevirmen uygun olmaz.”⁴⁶

Diğer taraftan Nâzi‘ât sûresinin son âyetlerini Abese sûresinin son âyetleri açıklar mahiyettedir. Şöyle ki, Nâzi‘ât sûresinin:

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ وَبُرَّرَتْ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ فَمَا مِّنْ طَعَىٰ وَأَنَّ الْحَيَاةَ
الدُّنْيَا

“Güç yetirilemeyen en büyük baskın geldiği zaman, o gün, insan ne uğurda çalıştığını anlar. Cehennem, her bakanın göreceği şekilde gösterilir. İşte, azıp da dünya hayatını tercih edenin varacağı yer şüphesiz cehennemdir”⁴⁷ âyetlerinde kıyametin ansızın gelmesinden ve ahvalinden bahsedilirken, Abese sûresinin:

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَةُ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُعْنِيهِ

“O muazzam gürültü, kıyamet kopup geldiği zaman; O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından, kaçır. O gün, herkesin kendine yeter derdi vardır.”⁴⁸ âyetleri bu durumu açıklıyor. Yine, Nâzi‘ât sûresinin:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

“Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir.”⁴⁹ âyetlerinde, kıyametin zor anından kurtulanların güzel durumlarından bahsedilirken, Abese sûresinin:

⁴⁴ Nâzi‘ât, 79/18-19.

⁴⁵ Abese, 80/8-9.

⁴⁶ Burhânüddîn Ebû'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer el-Bikâi, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, 1984, XXI, 254.

⁴⁷ Nâzi‘ât, 79/ 34-38.

⁴⁸ Abese, 80/33-37.

“O gün bir takım yüzler aydınlıktır, gülmekte ve sevinmektedir.”⁵⁰ âyetlerinde ise güzel sonucu elde edenlerin sevinç ve mutluluklarının yüzlerine nasıl yansıdığını belirtiyor.⁵¹

Abese sûresinin, kendisinden sonraki Tekvîr sûresiyle de şöyle bir münâsebeti vardır. Abese sûresinin:

فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كَرِيمٍ بَرَزَةٍ

“Dileyen ondan (Kur’an’dan) öğüt alır. O, şerefli ve sadık yazıcı meleklerin elindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdir.”⁵² âyetlerinde Kurân’ın yüceliğinden bahsedilirken, Tekvîr sûresinin:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ

“O (Kur’an) , Şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’in sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail’in) getirdiği sözdür.”⁵³ âyetlerinde ise o Kur’ân’ın hak olduğuna, emîn olan Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla gelmesine dikkat çekiyor.

Yine Abese sûresinde:

يَوْمَ يَغُزُّ الْمَرْءُ مِنْ أَحِبِّهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِيهِ وَنَبِيِّهِ لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُعْنِيهِ

“O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçar. Çünkü o gün herkesin kendine yeter derdi vardır”⁵⁴ buyruluyor. Bu âyetler, insanın aklına, “Bu ne zaman olacak?” şeklinde bir soru getiriyor. Zihnin derinliğinden gelen bu soruyu, Tekvîr sûresinin şu âyetleri cevaplıyor:

⁴⁹ Nâzi‘ât, 79/40-41.

⁵⁰ Abese, 80/38-39.

⁵¹ Celâleddin es-Süyûtî, *Tenâsiku ‘d-Dürer fi Tenâsübü ‘s-Süver*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1986, s. 133.

⁵² Abese, 80/12-16.

⁵³ Tekvir, 81/19-21.

⁵⁴ Abese, 80/34-37.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ وَإِذَا الْبِحَارُ
سُجِّرَتْ وَإِذَا التُّفُوسُ زُوِّجَتْ وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ وَإِذَا
الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِمَتْ

“Güneş dürülüp, ışığı kalmadığı, yıldızlar düşüp söndüğü; doğurması yaklaşmış develer başıboş bırakıldığı, yabani hayvanlar bir araya toplatıldığı; denizler kaynaştırıldığı; canlar bedenlerle birleştirildiği; kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu; amel defterleri açıldığı; gök yerinden oynatıldığı; Cehennem alevlendirildiği ve Cennet yaklaştırıldığı zaman”⁵⁵ herkes önceden hazılayıp getirdiği şeyleri bilecektir.⁵⁶ Yani bu olaylar, kişinin kendi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğlundan kaçacağı günden önce gerçekleşecektir.⁵⁷ O gün herkes, kıyâmetin dehşetini gördüğü vakit sadece kendi derdine düşer. Hiç kimseyle ne ilgilenmek, ne de hesaplaşmak ister. Çünkü onun zaten kendine yeten bir derdi vardır. Ne anne babası, ne çocukları ne de akrabası artık onun umurunda değildir.

Yine Abese sûresi, günahkâr kafirleri, Kur’ân’ı bilerek inkâr edip reddettikleri için, aniden gelen kıyâmetin dehşetiyle tehdit etmekle son buluyor. Tekvîr sûresi ise, aniden gelen, kendisinden korkunç durumların olacağı o zor günü tasvir etmekle başlıyor. Hatta öyle bir tasvir ediyor ki, sanki kişi önünde kıyâmeti görür gibi oluyor. İbn Ömer’den (r.a.) nekledilen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kıyâmet manzaralarını görmek kimi sevindiriyorsa, Tekvîr, İnfîtâr ve İnşikâk sûrelerini okusun.”⁵⁸ Çünkü bu sûreler kıyâmetin dehşetini gözler önüne serer.⁵⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in hem âyetlerinin hangi sûrede yer alacağı, hem de âyetlerden oluşan sûrelerin Kur’ân’da nerede yer alacağı tevkîfidir. Yani vahiy kaynaklıdır.⁶⁰ Bundan dolayı Kur’ân’ın âyet ve sûreleri arasında harika bir münasebet vardır.

⁵⁵ Tekvîr, 81/1-8.

⁵⁶ Tekvîr, 81/14.

⁵⁷ Ahmed b. İbrâhîm İbn Zebîr es-Sekâfî, *el-Burhân fî Tenâsübi Süveri'l-Kur’ân*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Beyrût 2007, s. 203.

⁵⁸ Tirmizî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 73.

⁵⁹ el-Bikâî, *Nazmü'd-Düer*, XXI, 275.

⁶⁰ Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrût, 2011, s. 159.

Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere bu münasebet, Abese sûresinin kendisinden önceki Nâzi'at ve kendisinden sonraki Tekvîr sûreleri arasında da bulunmaktadır.

5. Sûrenin Nüzûlü Esnasında Toplumun Sosyal Durumu

Yüce Allah (c.c.), insanı yaratmayı irâde etti ve ilk insan olan Hz. Âdem'i (a.s.) ve ondan da eşi (Hz. Havva'ı) yarattı.⁶¹ Onları, cennette, onca nimetin içinde, yememeleri konusunda, bir ağacın meyvesiyle imtihan etti. Fakat onlar, şeytana kanıp, cennetteki sayısız nimetlere rağmen, o yasaklı meyveyi yediler.⁶² Bu yasağı çiğnedikleri için de ikisi de cennetten çıkarılıp dünyaya gönderildi.⁶³ Böylece onlar için dünya safhası başlamış oldu. Allah (c.c.), ikisinden insan türünü yaratıp yaydı.⁶⁴ Ama onları başıboş bırakmadı. Onlara hakikati gösteren elçiler gönderdi. Şeytanın tuzaklarından korunmaları için onları peygamberler ve ilâhî fermanlarla uyardı.⁶⁵

Hz. Muhammed (s.a.v.), bütün insanlara ve cinlere gönderilen peygamberlik zincirinin son halkasıdır.⁶⁶ Her ne kadar kimi inanç grupları, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risâletini, onun son peygamber olduğunu kabul etmeyip kendi inançlarına, tahrif edilen kitaplarına göre hâlâ bir peygamber bekliyorlarsa da bu imkânsızdır. Çünkü Allah (c.c.), kâfirlerin hoşuna gitmese de, İslâm ve son kitap Kur'an-ı Kerîm ile nurunu tamamlamıştır.⁶⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son peygamber olması,⁶⁸ bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesi ve özellikle de cahiliye döneminin insanları içinden çıkması, onun görevinin çok zor olduğunu gösterir. Şirkin, putperestliğin ve zorbalığın hakim olduğu; haklılığın, güçlü ya da zayıf olmaya göre değiştiği; zâlimin zulmünün, zenginliğinden dolayı hoş, hatta haklı görüldüğü bir toplumda Tevhîd'i haykırmak, haklıdan yana tavır almak, zayıfı, güçsüzü savunmak bir peygamber için çok zor bir görevdir. Hele bir de putperestlikten, şirkten rant sağlayan bir zihniyeti değiştirmeye çalışmak, bunun yerine onların gelir kaynaklarının kuruması demek olan tevhid inancını tesis etmeye çalışmak,

⁶¹ Sad, 38/72; Hicr, 15/30; Bakara, 2/30.

⁶² A'râf, 7/19-22.

⁶³ Bakara, 2/36; Tâ Hâ, 20/123.

⁶⁴ Zümer, 39/6; Nisâ, 4/1.

⁶⁵ Bakara, 2/168; Hac, 22/4; Nûr, 24/21; Zuhruf, 43/62.

⁶⁶ Sebe, 34/28; A'râf, 7/158.

⁶⁷ Tevbe 9/32-33

⁶⁸ Ahzâb, 33/40.

en çetin tepkilere hazır olmak demektir. İnsanlığın sükût ettiği, ahlaksızlığın, rezilliğin, rüşvetin, iltimasın, ve saldırganlığın yaygın olduğu bu toplumu değiştirmek kolay değildi. Bu toplumda bir kız çocuğu ya da kadın olarak, fakir, zayıf ya da engelli olarak ayakta kalmak, üstelik zalimlerin çıkarına ters olan bir oluşumun içinde yer almak, gerçekten ateşten gömlek giymek demektir.

Abese sûresinin nâzil olduğu cahiliye toplumunun hali buydu. Bu toplumda Abdullah b. Ümmi Mektûm (r.a.) olmak, Zeyd b. Hârise (r.a.) olmak, Suheyb b. Rûmî (r.a.) olmak zaten çok zordu. Bununla beraber, zâlime rağmen Müslümân olarak bu konumda olmak, hayatın ve ilâhî sınavın en ağır yükü altına girmek demektir. O günkü cahiliye toplumunun aşağılık durumunu, imân ve inançlarından dolayı Habeşistan'a hicret eden ve Müslümânların sözcüsü olarak Habeş kralı Necaşi'nin sarayında konuşan Ca'fer b. Ebî Tâlib'in (r.a.) şu konuşması çok iyi açıklar:

“Ey krâl! Biz, câhil, putlara tapan, leş yiyen, çirkin işler yapan, akrabalarla bağları koparan, komşuya kötü davranan ve güçlünün zayıfı yiyip bitirdiği bir toplumda yaşıyorduk. Allah (c.c.) bize, soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir elçi gönderinceye kadar da bu hal üzere devam ettik. O elçi, bizi Allah'a (c.c.), O'nu birlemeye ve O'na kulluğa davet etti. Atalarımızı ve bizi, Allah'tan (c.c.) başka taptığımız taş ve putları terk etmeye çağırdı. Doğru sözlü olmayı, emaneti ehline vermeyi, akrabayla ilişkiyi sürdürmeyi, güzel komşuluk yapmayı, haramlardan ve kan davası gütmekten kaçınmayı emretti. Çirkin işleri, yalan konuşmayı, yetim malı yemeyi ve iffetli hanımlara iftira atmayı yasakladı. Sadece Allah'a (c.c.) kulluk etmemizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamızı istedi. Biz de, Allah Resûlü'nü (s.a.v.) tasdik ettik, ona iman ettik, getirdiği şeylere tâbî olduk. Sadece Allah'a (c.c.) iman ve ibadet ettik. O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. Bize haram kıldıklarını haram, helal saydıklarını helal kabul ettik. İşte bundan dolayı, kavmimiz bize düşmanlık besledi. Bizi Allah'a (c.c.) ibadet etmekten, putlara tapmaya döndürmek istediler. Önceden helal saydığımız kötü şeyleri tekrar helal saymamız için bize eziyet edip, dinimizden dönmemiz için bize işkence ettiler.”⁶⁹

⁶⁹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB Yayınları, Ankara, 2014, I, 633.

Bu ahlakî ve toplumsal çöküntü, Arap yarımadasıyla sınırlı değildi. Dünyanın her yerinde bu sıkıntı vardı. Fakat Arap yarımadası, kendi kız çocuğunu diri diri kumlara gömecek kadar vahşileşmiş⁷⁰ ve o derece insanlığını yitirmişti. İşte Abese sûresinin nâzil olduğu toplumun içler acısı durumu buydu. Şimde de adeta çöküntü yaşayan bir sosyal ortamda nâzil olan bu sûreyi değişik yönlerden ele alıp inceleyeceğiz.

⁷⁰ Tekvîr, 81/8-9.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1 İLA 16 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

1.1. İLK 10 ÂYETİN TEFSİRİ

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyşin ileri gelenlerini İslam'a davet ederken Abdullah b. Ümmi Mektûm denilen âmâ bir sahâbi gelip Hz. Peygamberin konuşmasını bölmüştü. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumdan hoşlanmadı ve yüzünü ekşitip ondan çevirdi. Bu durum Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olmadığı için Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i yaptığından dolayı uyardı. Abese sûresinin asıl konusu budur.⁷¹ Bununla beraber bu sûre, Kur'ân'ın mahiyetinden,⁷² insanın yaratılışından⁷³ ve ölümlü bir varlık oluşundan, öldükten sonra tekrar diriltileceğinden bahseder.⁷⁴ İnsanlar ve insanlara musahhar kılınan hayvanlar için yerin yayılmasından, yiyeceklerinin çıkarılmasından bahseder.⁷⁵ Ayrıca kıyâmetin şiddetle başlamasından,⁷⁶ herkeste bir telaşın olacağından, o zor günde herkesin sadece kendini düşüneceğinden,⁷⁷ kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağından bahseder.⁷⁸ Yine sûrede ebedî saâdete erenlerin vasıflarından⁷⁹ ve kötü akibete düşenlerin ruh halinden bahsedilir.⁸⁰

Ayrıca Abese sûresi, muhatap toplumun ahlaki yapısına da işaret eder. Şöyle ki, bu toplumda, malı ve konumundan dolayı şımarıp haddini aşan, adalete ve hakikate ihtiyaç duymayan şahıslar, hakkı kendi çıkarına göre anlamışlardır. Toplumda dünyalık

⁷¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru'l-Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 65; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 399.

⁷² Abese, 80/11-16.

⁷³ Abese, 80/17-20.

⁷⁴ Abese, 80/21-22.

⁷⁵ Abese, 80/24-32.

⁷⁶ Abese, 80/33.

⁷⁷ Müddessir, 74/8-9.

⁷⁸ Abese, 80/34-36.

⁷⁹ Abese, 80/38-39.

⁸⁰ Abese, 80/40-42.

mevki makam sahibi olmayan insanları, kibirlerinden doları yanlarında bile istememişler. Özellikle bu durum, Abese sûresinin nüzûlüne sebep olmuştur.

1.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâlî

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّى {1} أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى {2} وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزْجَى {3} أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى {4} أَمَا مَنِ اسْتَعْتَى {5}

فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى {6} وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْجَى {7} وَأَمَا مَنِ جَاءَكَ يُسْعَى {8} وَهُوَ يَخْشَى {9} فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى {10}

“Yanına görmeyen (âma) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü. Ne bilirsin, belki de alacağı öğütle arınacaktı. Yahut nasihatı dinleyip ondan yararlanacaktı. Ama irşada ihtiyaç duymayana ise, ona dönüp itibar ediyorsun. Hâlbuki kendisi arınmak istemiyorsa onun arınmamasından sana ne! Fakat Allaha saygı duyarak sana şevkle koşa koşa gelenle sen ilgilenmiyorsun.

1.1.2. İ‘rabı

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى

“Yanına görmeyen (âmâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü.”⁸¹

عَبَسَ وَتَوَلَّى Bu iki fiil mâzî ve fetha üzere mebnî fiillerdir. Bu fiillerin fâili gizli (هُوَ) “o” zamiridir. Bundan kasıt ise Hz. Peygamber’dir (s.a.v.).⁸² “أَنْ” Nasb eden edat olarak mef’ulun lehdir. Manayı, لِأَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى “Yanına âmâ geldi diye (yüzünü çevirdi) şekline çevirmiştir.”⁸³ Bunun mansub oluşu ya da عَبَسَ’dan, ya da تَوَلَّى’dan dolaydır. أَنْ جَاءَهُ ibaresi, أَنْ جَاءَهُ şeklinde de okunmuştur. Bu durumda mana, “Âmâ geldi diye mi yüzünü eşkitip

⁸¹ Abese, 80/1-2.

⁸² Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Marifeti’l-Câmiyye, İskenderiye, tsz. X, 4979; Behçet Abdolvâhid Sâlih, *el-İ‘râbu’l-Mufasssal li Kitâbillâhi’l-Murettel*, Dâru’l-Fikr li’n-Neşrî ve’t-Tevzî’, ysz., tsz. XII, 344.

⁸³ Ebî İshak İbrâhîm b. es-Serrîb Sehl ez-Zeccâc, *Me‘âni’l-Kurân ve İ‘râbuhu*, Âlemu’l-Kutub, Beyrût, 1988, V, 283.

çevirdi? şeklinde istifham (soru) olur.⁸⁴ اُنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى daki “اُنْ” nasb edatı, Hafs kıraatında “اُنْ” şeklinde başındaki elif fetha ile okunmasına rağmen bazı kıraâtlerde “اِنْ” kesralı okunmuştur. Bu şekilde kabul edildiğinde “اِنْ” ; “اِنْ” anlamında kullanılmış olur ki mana, “Âmâ geldiği zaman...” olur.⁸⁵

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكِّي أَوْ يَدَّكِّرُ فَتَنْفَعَهُ الذُّكْرَى

“(Ey Peygamber!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.”⁸⁶

و Atıf harfi olup fethâ üzere mebnîdir. ما İstifhâm ismidir. Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olup mübtedadır.⁸⁷ يُدْرِي Fiil-i muzâri olup, merfûdur. Ref alameti takdîrî olarak dammedir. Fiilin fâili gizli هُو zamiridir.⁸⁸ يَزَّكِّي'nin aslı يَزَّكَّى dır. ت harfi ز harfine idğam olmuştur. اُو Atıf harfidir ve sükûn üzere mennidir.⁸⁹ يَدَّكِّرُ Fiil-i muzâridir. Merfûdur ve ref alameti dammedir. Fiilin fâili gizli هُو zamiridir.⁹⁰ فَتَنْفَعُهُ Fiilinin başındaki ف fâ-u sebebiyyedir. Fetha üzere mebnîdir. تَنْفَعُهُ Fiili muzâridir. ف'den dolayı mudmer olan “اُنْ” nasb edatından dolayı da mansûbtur.⁹¹ فَتَنْفَعُهُ kelimesi sadece Âsım kıraatında nasb şeklinde okunur.⁹² Bazı kıraâtlerde nasb şeklindeki فَتَنْفَعُهُ, فَتَنْفَعُهُ ref olarak okunur. Birinci şekildeki gibi okuyuş لَعَلَّ'nin cevabı olur. O zaman mana, “Belki öğüt alır da bu öğüt kendisine fayda verir.” şeklinde olur. Eğer ikinci durundaki gibi ref şeklinde okunursa يَزَّكِّي fiiline atfedilir. O zaman da mana, “Öğüt alacak ve bu öğüt kendisine

⁸⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1472; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4979; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 344.

⁸⁵ Ebâ Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleviyye el-Hemedânî, *İ'râbu'l-Kıraâti's-Seb'i ve 'İlelihâ*, Mektebetu'l-Hâneçâ, 1992, Kâhire, III, 440.

⁸⁶ Abese, 80/3-4.

⁸⁷ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4979; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 344.

⁸⁸ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4980; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 344.

⁸⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4980; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 345.

⁹⁰ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4980.

⁹¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4980; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 345.

⁹² el-Hemedânî, *İ'râbu'l-Kıraâti's-Seb'i ve 'İlelihâ*, III, 440.

fayda verecektir.” şekilde anlaşılır.⁹³ اَلَّذِي Fâil ve merfûdur. Ref oluşunun alameti takdîrî damme'dir.⁹⁴

أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى

“Ama kendini irşada ihtiyaç duymayana gelince, Sen ona yöneliyorsun.”⁹⁵

أَمَّا Şart ve tafsil harfidir. Sükûn üzere mebnîdir. مَنْ İsm-i mevsûldur ve الَّذِي manasındadır. Sükûn üzere mebnîdir. اسْتَعْنَى Fiil-i mâzî olup fetha üzere mebnîdir. فَ, أَمَّا'ya cevap için vakiyedir. أَنْتَ Munfasıl zamir olup, ref makamında fetha üzere mebnîdir. فَ Fetha üzere mebnî olan harf-i cerdir. هُ, ل' den dolayı cer mahallinde damme üzere mebnî olan muttasıl zamirdir.⁹⁶

تَصَدَّى Fiil-i muzâri ve merfûdur. Ref olmasının alameti takdîrî dammedir. Fâili gizli zamir olan أَنْتَ 'dir.⁹⁷ تَصَدَّى Kelimesinin aslı تَتَصَدَّى'dir. İki ت'nin yan yana gelmesinden dolayı biri hafzedilmiş ve ص harfine mahreç yakınlığından dolayı idğam edilmiştir. Bu “تَصَدَّى” şeklinde de okunmuştur.⁹⁸

وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى

“(İstemiyorsa) onun arınmasından sana ne!”⁹⁹

وَ İsti'nafiyye harfidir ve fetha üzere mebnîdir. مَا İstifham-ı inkârîdir. Ref mahallinde ama sükûn üzere mebnîdir. عَلَيْكَ, عَلَى Harf-i cer ve sükûn üzere mebnîdir. ك

⁹³ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kurân ve İ'râbuhu*, V, 283; Ebü'l-Beka Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, (Thk: Ali Muhammed Becâvî), ysz., Mısır, 1976, s. 1271; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 345.

⁹⁴ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4980.

⁹⁵ Abese, 80/5-6.

⁹⁶ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4981; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 345.

⁹⁷ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4981.

⁹⁸ ez-Zeccâc, *Me'ân'l-Kurân ve İ'râbuhu*, V, 283; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4981; el-Hemedânî, *İ'râbu'l-Kiraâti's-Seb'i ve 'İlelihâ*, III, 440.

⁹⁹ Abese, 80/7.

ise muttasıl zamirdir. عَلَى'den dolayı cer mahallinde fetha üzere mebnîdir. يَرْكِي Fiil-i muzâridir. اُنْ'den dolayı mansûbtur. Nasb alameti ise takdîrî fethadır.¹⁰⁰

وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى وَهُوَ يَخْشَى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى

“Allah’a karşı derin bir saygı ile korku içinde koşarak sana geleni bırakıp, ona aldırmiyorsun.”¹⁰¹

وَ Atıf harfidir. Fetha üzere mebnîdir. اَمَّا Sükûn üzere mebnî olan tafsil ve şart harfidir. جَاءَ harfidir. مَنْ اَلَّذِي manasında ism-i mavsûldür. Ref mahallinde sükûn üzere mebnîdir. Fiil-i mâzî ve fetha üzere mebnîdir. Fâili, gizli olan takdîrî هُو zamiridir. كَ muttasıl zamir olup, nasb mahallinde fetha üzere mebnî olan mef’ûlu bihdir. يَسْعَى Fiil-i muzâri olup merfûdur. Ref alameti takdîrî dammedir. Fâili gizli هُو zamiridir.¹⁰² وَ Fetha üzere mebnî olan hal harfidir. هُو Ref mahallinde fetha üzere mebnî olan münfasıl zamirdir. يَخْشَى Fiil-i muzâridir. Takdîrî dammeden dolayı merfûdur. فَ Vâkiyedir. اَنْتَ Ref mahallinde fetha üzere mebnî olan münfasıl zamirdir. عَن Harf-i cer ve sükûn üzere mebnîdir. هُ, عَن'den dolayı cer mallinde damme üzere mebnîdir. تَلَهَّى Takdîrî dammeden dolayı merfû olan muzâri fiildir.¹⁰³

1.1.3. Garib Kelimeler

a) عَبَسَ : Somurtmak, yüz dökmek, sinirinden kaşlarını çatmak, surat asmak demektir.¹⁰⁴ sinirden dişini gösteren kişiye, “kaşlarını çattı” denilir. Kişi bir şeyden endişelenip onu düşünürse “yüzünü ekşitti” denir. Kaşlarını çatmak, yüzünü dökmek,

¹⁰⁰ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4982; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 346.

¹⁰¹ Abese, 80/8-10.

¹⁰² Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4982; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 346.

¹⁰³ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4982.

¹⁰⁴ Ebu'l-Ferec İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb fî Tefsîri'l-Garîb* (Thk: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyâd, 1986, s. 271.

dert ve kederden, acı ve ızdıraptan dolayı yüz buruşturmak anlamı da vardır. Çünkü bu cehennem ehlinin sıfatıdır.¹⁰⁵

“عَبَسَ ve عَبَسَ huzursuzluktan yüz buruşturmak manasındadır ki yüz ekşitmek, burun kıvrırmak, çehreyi dürmek, turşu olmak şeklinde tabir edilir. Bu fiil müteaddi (geçişli) olarak da kullanılır ki, yüz ekşitmek, surat asmak, çehreyi dürmek, kaşını çatmak, alnını buruşturmak deyimleriyle ifade edilir. Lâzım (geçişsiz) kullanılırsa “yüzü ekşidi” anlamını verir. Geçişli olarak “vech” kelimesinin nasbı “yüzünü ekşitti” anlamına gelir. Burada, ekşime ve ekşitme demek, pek ekşi veya buruk birşey yenildiği zaman yüzün bu halde buruşmasından dolayıdır. Bazen “yüzü ekşidi” yerine duruma göre sadece “ekşidi” denilmekle de aynı mana kastedilir. Falanca kimse gelince falan kimse ekşidi denildiği zaman, yüzü ekşidi, onun gelmesinden hoşlanmadı gibi bir şey söylenmek istenildiği gibi. Âyette yüz zikredilmemiştir. Ama yapılan işin yüzde gerçekleştiği bilinen bir durumdur.”¹⁰⁶

Âyetin ifadesine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş ulularının teblîğiyle meşgulken Abdullah b. Ümmî Mektûm gelip onun sözünü böldü ve kendisiyle ilgilenmesini istedi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.), bu durumdan hoşlanmadı ve yüzünü ekşitti. Dolayısıyla yüzünü eksittiği için durumdan hoşlanmadığı yüzüne yansdı.¹⁰⁷ Âyetlerde bu tâbir şu şekillerde geçer:

ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ

“Sonra kaşlarını çatdı, surat astı.”¹⁰⁸

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا

¹⁰⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 85; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 2784; es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1460; Mü'minûn, 23/104; İnsân, 76/10.

¹⁰⁶ Elmalî Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul, 2010, VIII, 529.

¹⁰⁷ Abese, 80/1-4; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru'l-Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; et-Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 65; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 399.

¹⁰⁸ Müddessir, 74/22.

“Biz, sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Doğrusu biz, çok asık suratların bulunacağı bir günde Rabbimizden korkarız derler.”¹⁰⁹

b) تَوَّى : Yüz çevirmek, terk etmek, bırakmak, uzaklaşmak anlamına gelir.¹¹⁰ Görev, makam, sorumluluk vb. üstlenmek, yerine getirmek, özen göstermek, gözetmek, yönetmek, idare etmek, hükmetmek vb. gibi manaları da vardır. عَن ile geldiğinden yüz çevirmek, terk etmek manalarına gelir.¹¹¹

c) يَزَّكَّى : Zekat vererek arınmak, temizlenmek, arındırmak,¹¹² ıslah etmek, bitki vb. yetiştirmek, layık olmak gibi anlamlara gelir.¹¹³ Ayrıca iman edip namaz kılarak, Kur’ân’da ifsâd edici şeyleri düşünüp onlardan sakınmak,¹¹⁴ şeriâtın kendisine telkin ettiği ahlakla günah pisliklerinden, temizlenmek,¹¹⁵ salih ameller, tövbe ve istiğfarla günah kirlerinden arınmak¹¹⁶ anlamına gelir. Kur’ân’da bu fiil, aynı ya da yakın anlamda 27 âyette geçmektedir.¹¹⁷

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Öyle ki size, aranızdan, size âyetlerimizi okuyacak, sizi arındıracak, size Kitap ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek bir elçi gönderdik.”¹¹⁸

أَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ يُرْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بِلِ اللَّهِ يُرْكِي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar haksızlık yapmaz.”¹¹⁹

¹⁰⁹ İnsân, 76/9-10.

¹¹⁰ Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fî Garâibi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1981, s. 336.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4925.

¹¹² Bakara, 2/151.

¹¹³ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 189; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 1849.

¹¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 451.

¹¹⁵ ez-Zemâşerî, *el-Keşşâf*, 1472; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erib*, s. 271.

¹¹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 1515.

¹¹⁷ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2007, s. 406.

¹¹⁸ Bakara, 2/151.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى

“İçlerinde ebedi kalacakları altından ırmaklar akan Adn cennetleri de (onlarıdır). Ve işte bu, arınmış olanın mükâfatıdır.”¹²⁰

d) استغنى: Zengin olmak, herhangi bir şeye ihtiyaç duymamak, kendini yeterli görmek,¹²¹ kendini Allah’a (c.c.) karşı müstağni görmek, zenginliğinden ve elindeki mal varlığından dolayı O’na (c.c.) muhtaç olmadığını düşünmek,¹²² sahip olduğu imkanlardan dolayı iman etmeye ihtiyacı olmadığını düşünmek¹²³ vb. anlamlara gelir. Bu kelime kök itibariyle Kur’ân’da 81 âyette geçmektedir.¹²⁴

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Bunu onlardan öncekiler de söylemişti, ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.”¹²⁵

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَأَثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Onlar hiç dünyayı gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden önceki ümmetlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görüp ders alsınlar? Oysa onlar, kendilerinden gerek kuvvet, gerek ülkede bıraktıkları eserler bakımından daha ileri idiler. Ama onların elde ettikleri bu özellikler kendilerine fayda etmedi. Feci akıbetlerini önleyemedi.”¹²⁶

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتِ كِتَابِيهِ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيهِ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ مَا أَعْنَى
عَنِّي مَالِيهِ هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ

¹¹⁹ Nisâ 4/49.

¹²⁰ Tâ Hâ, 20/76.

¹²¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 294; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3308.

¹²² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; IV, 416; es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1459.

¹²³ el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415.

¹²⁴ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 616.

¹²⁵ Zümer, 39/50.

¹²⁶ Mü'min (Ğâfir), 40/82.

“Fakat kitabı kendisine solundan verilen kimse: “Keşke kitabım bana verilmeseydi, keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim, keşke bu iş son bulmuş olsaydı. Mahım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı.” der.”¹²⁷

e) تَصَدَّدٌ : İlham, hatırlama, yankı bulma, seslenildiğinde dağdan sesin geri yankılanması,¹²⁸ birinin yoluna çıkma,¹²⁹ davet etme, birine ya da birşeye yönelme,¹³⁰ birisinden yüz çevirip başkasına yönelme, onun konuşmasına kulak verme¹³¹, birisine yaklaşmak, onunla yüzyüze gelmek,¹³² tını, eko, el çırpma gibi anlamlara gelir. Bu kelime Kur’ân’da şu manada kullanılmıştır:

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيدَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

“Kâbe’deki tapınmaları sadece ısıklık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir. İnkârınıza karşılık artık azabı tadın.”¹³³

f) تَلَهَّى : Oyun ve eğlenceden dolayı oyalanmak, birşeyden ayrılmak, birşeyi terk etmek, birisinden veya birşeyden gâfil olmak,¹³⁴ birini ihmal edip başkasıyla ilgilenmek, bir yerde oyalanmak, oyun ve eğlence edinmek, bir şeyle veya birisiyle alay etmek, onu eğlence konusu etmek gibi anlamlara gelir.¹³⁵ Bu kelime âyetlerde aynı ya da yakın anlamda şu şekilde geçmektedir:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَهَوٌّ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

¹²⁷ Hâkka, 69/25-29.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, III, 2422.

¹²⁹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabu ’l-Ayn*, II, 386.

¹³⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452.

¹³¹ el-Beğavî, *Tefsîru ’l-Beğavî*, IV, 416; Ebû’s-Suûd, *Tefsîru Ebî’s-Su’ûd (İrşâdu ’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ ’l-Kur’âni ’l-Kerîm)*, Mektebetu’r-Riyâzi’l-Hadîse, Riyâd, 1997, V, 478; es-Sâbûnî, *Safvetu ’t-Tefâsîr*, III, 1459.

¹³² Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi ’l-Kur’ân* (Thk: Seyyid Ahmed Sakr), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1978, XXX, 514; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fî Garâibi ’l-Kur’ân*, s. 336.

¹³³ Enfâl, 9/35.

¹³⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fî Garâibi ’l-Kur’ân*, s. 336; İbn Cevzî, *Tezkiretu ’l-Erîb*, s. 271.

¹³⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu ’l-Ayn*, IV, 107; el-Beğavî, *Tefsîru ’l-Beğavî*, IV, 416; ez-Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, s. 1472; İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, V, 4090.

“Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”¹³⁶

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِعَبْرِ الْعِلْمِ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

“İnsanlar arasında, bir bilgisi olmadığı halde Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır. İşte alçaltıcı azap bunlar içindir.”¹³⁷

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَٰوًىٰ انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”¹³⁸

1.1.4. Önemli Kavramlar

a) Tezkiye

Tezkiye, temizlenmek, arınmak, pak ve duru olmak anlamına gelir. Kişi, salih amelleri yapmaya devam ederek kendi nefisini kötü duygulardan korur ve günahlara meyletmekten sakınır. Kendisini dünyanın günah kirinden sakındırır ve Allah'ın (c.c.) hukukuna riayet eder. O'na kulluk yapmaya devam eder. O'nun dışındaki sahte ilahları reddeder. Böylece kendi fitratını temiz tutar.¹³⁹ Kısaca tezkiye, insanı alçaltan kötü davranışlardan uzak durmanın, alâ-i illiyine çıkmanın adıdır.¹⁴⁰ Zekat kelimesi de bu kelimedenden türemiştir.¹⁴¹ Bu anlamda kişi, malının zekatını verdiği için malını temizlemiş olur.¹⁴² İnsanları şirk ve küfürden temizlediği için peygamberlere de “Müzekki” denilir.

¹³⁶ En'âm, 6/32.

¹³⁷ Lokmân, 31/6.

¹³⁸ Cuma, 62/11.

¹³⁹ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, Beyrût, II, 397.

¹⁴⁰ Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, İstanbul, s. 661.

¹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 1849.

¹⁴² Tevbe, 9/103.

Bu kelime, Kur’ân-ı Kerîm’de, yukarıdaki anlama yakın olarak 26 âyette geçmektedir.¹⁴³

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Nitekim size âyetlerimizi okuması, sizi tertemiz hale getirmesi, size kitap ve hikmeti, bilmediğiniz nice şeyleri öğretmesi için sizden birini elçi olarak gönderdik.”¹⁴⁴

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Nefsini, maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar.”¹⁴⁵

Her kim, Allah’ın (c.c.) kendisinden istediği şeyi bilirse ve bunun gereğini yaparsa, Allah’a (c.c.) ibadet etmeye devam eder ve dünyanın günah kirine bulaşmazsa kendi nefsinin tezkiye edip kurtarmış ve böylece felaha kavuşmuştur.¹⁴⁶

b) Zikir

Zikir, bir şeyi dile getirmek, hatırlamak, hatırdan tutmak, dillendirmek; öğüt, kitap, ilim, şan, şeref mevki, vahiy, ikaz, nasihat ve haber gibi anlamlara gelir. Dini literatürde ise kişinin Allah’ı (c.c.) anması, O’nun verdiği nimetlere, yaptığı iyiliğe şükrederek, O’na minnettar olduğunu göstermesi demektir. Yine Allah’ın (c.c.) kevnî âyetlerini düşünüp onları tefekkür etmek, kulluk vazifesi olan ibadetleri yapmak, O’na tevbe istiğfar etmek gibi anlamları vardır.¹⁴⁷

Zikir; dil, kalp ve bedenle yapılan zikirler olmak üzere üç kısma ayrılır. Dil ile yapılan zikir, Yüce Allah’ı (c.c.) güzel isimleri ile anmak, O’na hamdetmek, tesbihte bulunmak, Kur’ân’ı okumak ve dua etmektir. Kalp ile yapılan zikir, Yüce Allah’ı (c.c.) gönülden anmak ve Onu kalben hep hatırdan tutmaktır. Bu aynı zamanda bir çeşit

¹⁴³ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 406.

¹⁴⁴ Bakara, 2/151.

¹⁴⁵ Şems, 91/9-10.

¹⁴⁶ es-Sülemî, *Hakâiku’t-Tefsîr*, II, 397.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arâb*, III, 1507.

tefekkürdür. Beden ile yapılan zikir ise, Allah'ın (c.c.) emrettiği namaz, oruç gibi bedenle yapılan ibadetleri yapmak, vucut organlarını Allah'ın (c.c.) rızasına göre kullanmaktır.¹⁴⁸ Bu manada Allah'ın (c.c.) yapılmasını emrettiği bütün bedenî ibadetler birer zikirdir.¹⁴⁹

c) İstiğnâ

Zengin olmak ve bir şeyle iktifa edip başkasına muhtaç olmamak anlamındaki “ğınâ” kelimesinden türeyen istiğnâ; zengin olmak, kendini yeterli görmek,¹⁵⁰ hiç kimseye herhangi bir konuda ihtiyaç duymamak demektir.¹⁵¹ Bu kelime Kur'ân'da 4 âyette geçmektedir.¹⁵² Bu âyetlerden biri Allah (c.c.) hakkında, diğer üçü ise insanlar hakkındadır. Allah'ın istiğnâsı (c.c.), O'nun insanların îmân ve ibadetlerine ihtiyacının olmamasıdır.

ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَعَالُوا أ_Bَشْرَ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Böyledir, çünkü onlara peygamberleri, açık deliller getirirlerdi, fakat onlar: “Bir insan mı bize yol gösterecek?” dediler ve yüz çevirdiler. Allah da muhtaç olmadığını gösterdi. Allah zengindir, övülmeye lâyıktır.”¹⁵³

İnsanın istiğnâsı ise kendini yeterli görmesi, büyükenmesi, Allah'ın (c.c.) kulu ve mahluku olduğunu unutması, bundan dolayı iman ve ibâdete, Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.v.) itâate tenezzül etmemesidir:

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ إِنَّ رَأَاهُ اسْتَغْنَى

“Hayır! (Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan) kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar.”¹⁵⁴

¹⁴⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-Ayn*, III, 73; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi 'l-Kur'ân*, Kâhire, 1889, s. 179.

¹⁴⁹ Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 278.

¹⁵⁰ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-Ayn*, III, 294; Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 322.

¹⁵¹ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 366; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, V, 3308.

¹⁵² Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu'cemu 'l-Mufehres*, s. 617.

¹⁵³ Teğâbun, 64/6.

وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغَىٰ وَكَذَّبَ بِالْحَسَنَىٰ فَسُنِّيْرُهُ لِّلْعُسْرَىٰ

“Ama cimrilik eden, kendini Allah’a karşı müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimseyi en güç yola sardırırız.”¹⁵⁵

d) Sa’y

Sa’y; çalışma, bir şeyi yapmaya gayret gösterme, acele yürüme, koşma demektir. Kişinin Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getirmede gayret etmesi, O’nun rızası doğrultusunda hayatını sürmesi sa’y diye tanımlanır. Ayrıca hac veya umre ibadeti esnasında Harem-i Şerif’in yanında bulunan Safa ile Merve tepeleri arasında dört gidip üç dönüş olmak üzere yedi defa gidip gelmeyi de ifade eder.¹⁵⁶ Bu kelime, Kur’ân’da dört âyette geçmektedir.¹⁵⁷

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ

“Güç yetirilemeyen en büyük baskın geldiği zaman, o gün, insan ne uğurda çalıştığını anlar.”¹⁵⁸

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

“İnsana, ancak çalıştığının karşılığı vardır.”¹⁵⁹

e) Haşyet

Haşyet; korkmak, sakınmak, birinin azametinden veya ona duyulan hürmetten dolayı söylediğini yerine getirmek için gayret etmek, ona isyan etmekten kaçınmak gibi anlamlara gelir. Haşyet iki şekilde olur. Biri kulun işlediği günahlardan dolayı Allah’ın (c.c.) ona edeceği azaptan korkması, diğeri ise Allah’ın (c.c.) azametinden, O’nun şânının yüceliğinden sakınmasıdır. Bu ikinci haşyet, peygamberlerin Allah’tan (c.c.)

¹⁵⁴ Alak, 96/7.

¹⁵⁵ Leyl, 92/8-10.

¹⁵⁶ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 233; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 2019.

¹⁵⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 431.

¹⁵⁸ Nâziât, 79/34-35.

¹⁵⁹ Necm, 53/39.

korkması ve haşyetidir.¹⁶⁰ Âyetlerde, korkmak anlamındaki “Havf” kelimesiyle aynı ya da yakın anlamda geçen “Haşyet” daha çok saygıdan doğan, ümide yönelik ve yüceltmeyle birlikte bulunan bir korku duyma durumunu anlatmak için kullanılmıştır.¹⁶¹ Havf, dünyevî bir korkuyu; haşyet ise uhrevî ve ilahî bir korkuyu ifade eder.¹⁶² Bu kelime Ku’ân’da türevleriyle beraber kırk sekiz âyette geçer.¹⁶³

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا

لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

“Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allaha olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır”¹⁶⁴

1.1.5. Belâgat Tahlîli

عَبَسَ وَتَوَلَّى (1) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (2)

“Yanına görmeyen (âmâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü.”¹⁶⁵

عَبَسَ ve تَوَلَّى, konunun azametinden dolayı, âyette kendisine dönebileceği bir fâilin olmadığı iki meçhul fiil ile başlıyor.¹⁶⁶ Fiillerinin fâili, Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu halde ikisi de gâib zamir ile gelmiştir. Bununu sebebi, Allah’ın (c.c.), Hz. Peygamber’e (s.a.v.) latîf davranması, onun şanını yüceltmesi ve onu üzmemesidir. Çünkü bu âyet, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) çok zor ve ağır gelmiştir.¹⁶⁷ Âyette bildirilen âmâdan kasıt Abdullah b. Ummî Mektûm’dur (r.a.). Allah’ın (c.c.), âyette onu körlük sıfatıyla anması, ona hakaret şeklinde anlaşılmalıdır. Bilakis, “O, kör olduğu, göz gibi bir nimetten mahrum olduğu ve başkasına muhtaç olduğu için, daha çok merhamete ve

¹⁶⁰ Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 255.

¹⁶¹ Bakara, 2/74; Mü’minûn, 23/57; Fâtır, 35/28.

¹⁶² Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, 411; Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 149; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 1169.

¹⁶³ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 286.

¹⁶⁴ Bakara, 2/74.

¹⁶⁵ Abese, 80/1-2.

¹⁶⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tehrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru’t-Tûnusiyyeti li’n-Neşr, Tûnus 1984, XXX, 103.

¹⁶⁷ es-Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, III, 1459.

sevgiye muhtaçtır. Bundan dolayı, inanmayan kimseler için bu zavallı âmânın kalbini kırma.” şekilde bir incelik vardır.”¹⁶⁸

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكِّي (3) أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى (4)

“(Ey Peygamber!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.”¹⁶⁹

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ İstifham edâtıdır. Âyetin istifham, edatıyla başlaması;

“Gerçekleşecek kıyameti sen nereden bileceksin?”¹⁷⁰ âyetinde olduğu gibi, muhataba mef’ûlun durumunu tenbih etmek içindir.¹⁷¹

لَعَلَّهُ’daki zamirin Ümmî Mektûm’a (r.a.) râci olduğu görüşü daha yaygın olduğu halde bu zamirden kasıt, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) İslâm’a davet ettiği müşriklerden biri olduğu görüşü de vardır. Şayet âyetteki zamir, o müşriklerden birine râci ise o zaman şu mana çıkar. Hz. Peygamber (s.a.v.), kafirlere fazla ilgi gösteriyor, onların İslâm ile müşerref olmalarını, şirk ve günah kirlerinden temizlenmesini çok istiyor ve bunu ümit ediyordu. Fakat, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bilemeyeceğini, Allah (c.c.) bu âyetle bildiriyor.¹⁷²

أَمَّا مَنْ اسْتَعْتَى (5) فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى (6)

“Fakat kendini irşada ihtiyaç duymayana gelince, Sen ona yöneliyorsun.”¹⁷³

وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى (8) وَهُوَ يَخْشَى (9) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى (10)

“Allah’a karşı derin bir saygı ile korku içinde koşarak sana geleni bırakıp, ona aldırılmıyorsun.”¹⁷⁴

¹⁶⁸ Abdullah b. Amr b. Hüseyin Ali et-Teymi el-Bekrî et-Taberî er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1981, XXXI, 56.

¹⁶⁹ Abese, 80/3-4.

¹⁷⁰ Hâkka, 69/3.

¹⁷¹ İbn Âşûr, *et-Tehrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 105.

¹⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1472; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 57.

¹⁷³ Abese, 80/5-6.

¹⁷⁴ Abese, 80/8-10.

Yukarıdaki âyetler arasında şöyle bir incelik vardır. Beş ve altıncı âyetlerde Allah (c.c.), kendini müstağni gören, iman etmeye muhtaç hissetmeyen kişiyi mal varlığıyla, zenginliğiyle ifade ederken, diğer âyetlerde zikredilen kişiyi ise “*Allah’a karşı derin bir saygı ile korku içinde koşarak sana gelen...*” şeklinde başka özelliklerle belirtiyor. Çünkü fakir, yoksul kişi diye ifade etseydi, bu, belki Abdullah b. Ümmî Mektûm’u (r.a.) kırar, rencide ederdi.¹⁷⁵

1.1.6. Sebeb-i Nüzûlü

İman, Kur’ân’ın temel esaslarından biridir. Bu noktada Kur’ân, muhataplarını inanan ve inkâr eden olarak değerlendirir. Bu değerlendirmede kişilerin kimlikleri, kariyerleri, sosyal ve toplumsal durumları, ekonomik seviyeleri, cinsiyetleri vb. gibi farklılıklar dikkate alınmaz.¹⁷⁶ Kur’ân’ın bu yönü, fakirlerin, kölelerin, ezilmişlerin, insandan bile sayılmayan kadınların gönüllerini okşamış, onların kalplerine dokunmuştur. Bundan dolayı, hem daha önceki ilahî kitapların hem de Kur’ân’ın ilk müntesipleri genelde bu sınıflardan insanlar olmuştur. Allah’ın (c.c.) kelâmı olan Kur’ân’ın, maddî farklılıklara önem vermeyen bu güzelliğine karşı çıkanlar ise zalimler, mütekebbirler, rantlarını uyduruk dinlerden ve putperestlikten sağlayan kişiler olmuştur. Abese sûresi, özellikle bu noktaya dikkat çekmek için nâzil olmuştur.

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Hakem b. Hişâm (Ebû Cehil), Abbas b. Abdulmuttalib, Umeyye b. Halef ve Velîd b. Muğîre gibi Kureyş’in ileri gelenleriyle bir yerde oturmuş, onları İslâm’a davet ediyordu.¹⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), bunların Müslüman olmalarını bütün Kureyş’in Müslüman olmasında kilit bir nokta olarak görüyor ve bunun için onlara tebliğde çok hassas davranıyordu.¹⁷⁸ Sosyal statüleri ve mal varlıkları, bu şahısları kibirlenmeye sevk etmişti. Onlar, İslamiyet’i kendilerine sığınak eden fakirlerle, kölelerle aynı yerde oturmayı, onlar gibi düşünmeyi hatta onların inandığı dine ve ilâha inanmayı kendi gururlarına yediremiyorlardı.¹⁷⁹ Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), tebliğ görevini onlar için ayrı bir hassasiyetle yapıyordu. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) böyle bir tebliği

¹⁷⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 57.

¹⁷⁶ Buhârî, *Birr*, 34; Tirmizî, *Zühd*, 7.

¹⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru'l-Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 65; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; ez-Zemâşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 399.

¹⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tehrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 105.

¹⁷⁹ Bakara, 2/13.

esnasında, mü'minlerden olan Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.) gelip Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaklaşmış ve; "Ya Muhammed! Allah'ın (c.c.) sana öğrettiğinden bana da oku, bana da öğret" diyerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o şahıslarla olan konuşmasını bölmüştü. Hz. Peygamber (s.a.v.), tebliğdeki hassasiyetine rağmen sözünün kesilmesine kızmış, Abdullah b. Ümmî Mektûm'dan (r.a.) yüz çevirmiş ve ilgilendiği kişilerle konuşmaya devam etmişti. Kendi içinden de; "Kendilerine tebliğde bulunduğum bu ileri gelenler, "Muhammed'e (s.a.v.) uyanlar körler, köleler ve zavallılardan oluşuyor" diyecekler." demişti. Bunun üzerine Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığının hoş olmadığını bildirmek üzere;

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى أَمَّا مَنْ اسْتَعْتَى فَأَنْتَ لَهُ
تَصَدَّى وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَزَّكَّى

*"Yanına kör (âmâ) bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp (onunla) ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne?"*¹⁸⁰ âyetlerini nâzil ederek onu uyardı.¹⁸¹

İbn Zeyd bu hususta şöyle diyor: Ben Allah'ın (c.c.); "Yanına kör (âmâ) bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi"¹⁸² kavli hakkında sordum. Bana denildi ki, Abdullah b. Ümmî Mektûm (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi. Kendisi âmâ olduğu için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başkasıyla ilgilendiğini, müsâit olmadığını görmüyordu. Abdullah İbn Ümmî Mektûm (r.a.), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kendisiyle ilgilenmesi için çekiştiriyordu. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüzünde hoşnutsuzluk ifadesi belirdi. Ümmî Mektûm'a (r.a.) yardım eden, onu getirip götürülen kişi olanları görüyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), yardımcısına, Abdullah'ı engellemesini, bekletmesini işaret etti ve tekrar kendisiyle konuştuğu kimselere yöneldi. Bunun üzerine Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yaptığının hoş olmadığını bildirmek üzere;

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى

¹⁸⁰ Abese, 80/1-7.

¹⁸¹ el-Vâhidî, *Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 449; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 415; es-Süyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl*, s. 28; es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1459; Komisyon, *Kur'an Yolu*, V, 552.

¹⁸² Abese, 80/1-2.

“Yanına kör (âmâ) bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin, belki de o arınacak.” diye başlayan Abese sûresini, فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى “Sen ona ardırmıyor, onunla ilgilenmiyorsun.” âyetine kadar vahyetti. Bu uyarı, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gerçekten çok zor gelmişti. İbn Zeyd devamla şöyle diyor. Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine vahyedilen Kur’ân’dan bir şey saklasaydı, kendisini uyaran bu âyetleri saklardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), iman etmeleri için o gün başkasıyla ilgilenip Abdullah İbn Ümmî Mektûm’u (r.a.) bekletmişti. Fakat o günden sonra, inanmayanlar için hiçbir mü’mini ihmal etmedi.¹⁸³

Bu âyetlerin sebab-i nüzûlü olarak başka rivâyetler de zikredilmiştir. Daha önce bunların bir kısmını çalışmamızın giriş kısmında ele almıştık, tekrar zikretmeyeceğiz. Kısaca Abese sûresinin nüzûl sebebi hakkında ağırlıkta olan ve âlimler tarafından kabul edilen görüşler, yukarıda ve giriş kısmında verdiğimiz rivâyetler doğrultusundadır.¹⁸⁴

Bununla birlikte, Mûsâ Cârullah (ö.1949) ve M. Hüseyin et-Tabâtabâî (ö.1981) gibi âlimler, عَبَسَ وَ تَوَلَّى fiillerinin fâilinin Hz. Peygamber (s.a.v.) olmadığını, olamayacağını ısrarla savunmuşlardır. Bunlara göre, bu fiiller, kibir ve istiğna ile inkârda direnen Kureyş’in önde gelen müşriklerinden birisine dikkat çekmektedir. Cârullah, bu konuda “Kitabu’s-Sünne” isimli eserinde şöyle der: “En yakın ihtimal, gâib zamirinin kinayeli olarak, malı ve nesebi ile böbürlenmiş, hâk ve hakikatten kendisini müstağni gören mütekebbir adama râci olmasıdır. Nitekim Abese sûresinin 17. Ayetinde geçen “Kahrolası insan! Ne inkârcıdır.”¹⁸⁵ İfadeleri buna işaret etmektedir. Çünkü rahmet ve şefkat Peygamberi’nin (s.a.v.) yüzü daima mütebessimdi. Hiç kimse onun güleç yüzünde asıklık görmemişti. Mûsâ Cârullah, Abese sûresinin nüzûl sebebini, Abdullah b. Ummî Mektûm (r.a.) ile bağlantılı olarak şöyle açıklar: Hz. Peygamber (s.a.v.), kabilelerin ileri gelenlerine yöneldi, bir kabilenin büyüğünün hidâyetini, o kabilenin hidâyetine sebep olma noktasında önemli bir husus olarak gördü. Âmâ olan Abdullah İbn Ümmî Mektûm (r.a.) ile az bir süre ilgilenmedi. Zira onu tanıyordu ve

¹⁸³ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XV, 67.

¹⁸⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 451; el-Vâhidî, *Esbâbi’n-Nüzûl*, 449; el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, IV, 415; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1471; es-Süyûtî, *Lubâbu’n-Nukûl*, s. 28; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s. 1959.

¹⁸⁵ Abese, 80/17.

hayırlı bir kimse olduğunu da biliyordu. Onu, sohbet şerefine nail olması için birkaç saniye bekletiverdi. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu davranışı, yani onu kısa bir süre için de olsa bekletmiş olması, başlı başına bir sûrenin nâzil olmasına sebep oldu.

Hüseyin et-Tabâtabâî de Cârullah gibi, sûrenin ilgili iki ifadesiyle kastedilenin, kendisini peygambere ve hidâyete muhtaç hissetmeyen müşriklerin önde gelenlerinden birisi olduğunu önemle vurgular ve Abese sûresinin, “*Hayır, şüphesiz ki o (Kur’ân sadece gerçekleri) hatırlatan bir öğüttür. Ondan ancak isteyen, dileyen öğüt alır.*”¹⁸⁶ mealindeki âyetlerinin buna işaret ettiğini söyler. Ayrıca o, bu ifadelerin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) atfedilmesinin, onun yüce ahlakıyla örtüşmeyecek bir durum olduğunu belirtir.¹⁸⁷

Yukarıdaki farklı yaklaşımlara rağmen, yaygın görüşe göre تَوَلَّى وَعَبَسَ fiillerinin fâilinin Hz. Peygamber (s.a.v.) olması, onun şanından, yüceliğinden ve ismet sıfatından bir şey eksiltmez. Zaten Allah (c.c.), bütün peygamberlerini uygun olmayan durunlar karşısında gerek uyararak gerekse de koruyarak günahlardan uzaklaştırmıştır. Bunu, hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem de daha önceki peygamberlerin hayatında görmek mümkündür. Yusuf'un (a.s.) durumu buna örnek olarak verilebilir.¹⁸⁸

1.1.7. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar

1.1.7.1. Abese Sûresi Bağlamında Peygamberler'in (a.s.) Beşerî Yönleri

Peygamberler, Allah'ın (c.c.) insanlar içinden seçtiği, insanların hidâyeti için gönderdiği yüce şahsiyetlerdir. Onlar, gerek fiziksel gerek fikirsel gerekse de toplumsal manada diğer insanlardan çok daha farklı bir kişiliğe sahipler. Allah (c.c.), insanlara örnek ve önder olarak gönderdiği bu elçileri,¹⁸⁹ diğer insanlar gibi kendi nefisleriyle baş başa bırakmamıştır. Onları, kendilerine verilen makama yakışmayan tutum ve davranışlardan uzak tutmuş, yüz kızartıcı günahlardan korumuştur. Çünkü peygamberler, daima Allah'ın (c.c.) murakabesi altında yaşamışlardır.¹⁹⁰ Bundan dolayı

¹⁸⁶ Abese, 80/11-12.

¹⁸⁷ Yener Öztürk, “Hz.Peygamber'in (s.a.v.) Yüce Ahlakı ve Bazı Deliller Işığında “Abese ve Tevalla” İfadelerinin Muhatabını Yeniden Düşünmek,” Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Diyarbakır, 2003, s.17-18.

¹⁸⁸ Yûsuf, 12/23-24; Geniş bilgi için bakınız; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VIII, 227.

¹⁸⁹ Ahzâb, 33/21.

¹⁹⁰ Enbiyâ, 21/73.

onlar, hem yâkinî iman noktasında hem de ibadete verdikleri değer açısından diğer insanlardan daha derin düşünmüş ve daha hassas davranmışlardır.

وَجَعَلْنَاهُمْ أئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“Onları, buyruğumuz altında insanları doğru yola götüren önderler yaptık; onlara, iyi işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar, bize kulluk eden kimselerdi.”¹⁹¹

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ

“Şüphesiz biz, onları, âhiret yurdunu düşünme özelliğiyle (temizleyip) ihlaslı kimseler kıldık.”¹⁹²

Yukarıdaki iki âyet ve daha nice âyetler gösteriyor ki, Peygamberler, diğer insanlardan farklıdır. Onlar, daima Allah’a (c.c.) emirber kullardır. Allah (c.c.), onlara özel lutuflarda bulunmuştur. Allah’ın (c.c.), onların vasıtasıyla yapmamızı emrettiği şeyleri, onlar daha itina ile yapmış ve Allah’ın (c.c.) yasaklarından şiddetle kaçınmışlardır.

Bununla beraber, onlar da bizim gibi beşeri özelliklere sahiptirler.¹⁹³ Evlenip çocuk sahibi olmuşlar. Acıkmış ve yemek yemişler,¹⁹⁴ üşümüş ve ısınma ihtiyacı duymuşlardır. Peygamberler de duygulanıp ağlamış, zorluklar karşısında acizyetlerini Allah’a (c.c.) bildirmişlerdir. Onların hayatlarında da yanılma ve hatalar olmuştur. Ama onların hataları, bizim bildiğimiz ve yaptığımız hatalar gibi değildir. “Zelle” diye tarif edilen bu sürçmeler,¹⁹⁵ bizce pek önemsenmeyen, fakat onlara göre, bunun Allah’a (c.c.) karşı bir nankörlük olduğu hassasiyettir. Çünkü onlar, üsve-i hasene (en güzel örnek-model) insanlardır.¹⁹⁶ Onlar, sahip oldukları bu özelliğin farkındadırlar. Kendilerinde vukû bulacak bu tür hata ve yanılığın, onların, Allah (c.c.) katındaki değer ve derecelerine hanel getirecek korkusunu hep hissetmişlerdir. Mesela, Yusuf’un (a.s.),

¹⁹¹ Enbiyâ , 21/73.

¹⁹² Sâd, 38/46.

¹⁹³ Kehf, 18/110.

¹⁹⁴ Furkân, 25/7.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, III, 1855.

¹⁹⁶ Ahzâb, 33/21.

rüyalarını yorumlayan iki gençten kurtulacak olana, “*Suçsuz bir şekilde zindana atıldığımı efendine anlat.*”¹⁹⁷ deyip kurtulma umudunu başkasına bağlaması, sıradan bir insan için pek sakıncası olmayan bir taleptir. Fakat, Yusuf (a.s.), kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan çıkarılmış ve onların şerrinden emin kılınmıştı. Mısır’da kölelikten devlet yönetiminin güzel bir makamına yükselmişti. Her şeyden önemlisi, daha çocukken peygamberlikle müjdelenmişti.¹⁹⁸ Allah’ın (c.c.) Yusuf’a (a.s.) verdiği bunca nimete rağmen onun, Allah (c.c.) varken kurtulma umudunu başkasına bağlaması ve ondan yardım dilemesi uygun bir talep değildi. Sıradan insanlar için pek sakıncası olmayan bu durum, bir peygamber için hataydı. Yusuf (a.s.) da bu hatanın bedelini, zindandan çıkması yakinken, ceza olarak bir kaç yıl daha -genel kabule göre yedi yıl-¹⁹⁹ kalarak ödedi. Yine başka bir örnek olarak Yunus’u (a.s.) verebiliriz. Yunus (a.s.), kavmine kızmış²⁰⁰ ve Allah’ın (c.c.) izni olmadan, tebliğ görevini bırakıp firar etmişti.²⁰¹ Bindığı gemiden denize atılmış, balık onu yutmuştu. Hasta ve bitkin bir hale gelinceye kadar karanlıklar içinde balığın karnında hapsolmuştu.²⁰² Yine Hz. Nûh (a.s.), kendi risâletini inkâr eden kâfir oğlunun affedilme talebini Allah’a (c.c.) arzedince, bu talebi bir uyarı ile geri çevrilmişti.²⁰³

İnsan olarak herkesin hata yapabileceği hususu hem âyetlerde²⁰⁴ hem de hadis-i şeriflerde²⁰⁵ ifade edilmektedir. Hz. Muhamed’in (s.a.v.) hayatında da yukarıda bahsedilen durumlara benzer birkaç olay vuku bulmuştur. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve diğer peygamberlerin hayatında vuku bulan bu durumlar diğer insanların işlediği isyanvarî günahlar değildir. Burada asıl olan, peygamber de olsa, insanın hatasını anlaması, ondan pişmanlık duyması ve hemen tövbeye yönelmesidir. Bu hal, insanı düştüğü durumdan çekip çıkararak ve onu hatalı olanların en hayırlısı yapan bir erdemdir.²⁰⁶

¹⁹⁷ Yûsuf, 12/42.

¹⁹⁸ Yûsuf, 12/4.

¹⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 280; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, V, 225; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 612; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, VIII, 260.

²⁰⁰ Enbiyâ, 21/87.

²⁰¹ Sâffât, 37/140.

²⁰² Sâffât, 37/145.

²⁰³ Hûd, 11/45-46.

²⁰⁴ Âl-i İmrân 3/135; Nisâ, 4/31; Nûr, 24/31; Furkân, 25/70; Zümer, 39/53-54; Tahrim, 66/8.

²⁰⁵ Buhârî, *Tevhîd*, 35; Müslim, *Tevbe*, 9; İbn Mâce, *Zühd*, 30; Tirmîzî, *Kıyâme*, 49.

²⁰⁶ İbn Mâce, *Zühd*, 30.

1.1.7.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayatında Uyarıldığı Bazı Durumlar

Peygamberler, Allah (c.c.) tarafından şirkten, büyük günahlardan, yüz kızartıcı durumlardan, kendi makamlarına hâlel getirecek tutumlardan uzak tutulan seçkin kullardır. Ama onların da hata ve yanılıklarının olabileceğini, ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan, meleklerin kendisine ihtiramda bulunduğu Hz. Âdem'den (a.s.) biliyoruz. Yukarıda anlatıldığı gibi, bazı peygamberin hayatında gerçekleşen ve Allah (c.c.) tarafından uyarılmayla düzeltilen durumlara benzer olaylar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de hayatında söz konusu olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında böyle durumların olması, hatasız insanın olamayacağı gerçeğinden²⁰⁷ hareketle ve peygamberlerin hatalarının sıradan insanların hatalarından farklı olduğu dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Şimdi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında vuku bulan bu tür olaylara örnek verelim.

a) Hanımını Kendisine Haram Kılması Üzerine Uyarılması

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Ey Peygamber, eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek, Allah'ın sana helal kıldıklarını (kendine) niçin haram kılıyorsun? Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.”*²⁰⁸

Âyet-i kerîmede zikredilen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendine haram kıldığı beyan edilen şeyden maksat, bazı âlimlere göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) câriyesi Mâriye (r.ah.) ile ilgili bir olaydır.²⁰⁹ Zeyd b. Eslem'den (r.a.) gelen rivayete göre olay şöyle cereyan etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriyye (r.ah.) ile birlikte diğer bir eşi olan Hafsa'nın (r.ah.) evinde bir araya gelmişlerdi. Bunu gören Hafsa (r.ah.), bu duruma kıskanmış ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sitem etmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de Mâriyye'yi (r.ah.) kendine haram kıldı. Bunun üzerine Hafsa (r.ah.): “Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın (c.c.) sana helal kıldığı bir şeyi kendine nasıl haram kılarırsın.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hafsa'nın (r.ah.) yanında Mâriye'ye (r.ah.) dokunmayacağına dair Allah' a (c.c.) yemin etti ve Hafsa'dan (r.ah.) da bu olayı

²⁰⁷ Buhârî, *Tevhîd*, 35; Müslim, *Tevbe*, 9; İbn Mâce, *Zühd*, 30; Tirmîzî, *Kıyâme*, 49.

²⁰⁸ Tahrîm, 66/1.

²⁰⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 376; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 192; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1400.

kimseye anlatmamasını istedi. Allah (c.c.), Tahrîm sûresinin ilk âyetlerini inzâl ederek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşini kendine haram kılmasını geçersiz saydı ve yemin ettiği için de yemin kefareti vermesini emretti.²¹⁰

Helâl sayma ya da haram kılma yetkisi tamamen Allah'a (c.c.) aittir. Sıfat ve mevkileri ne olursa olsun hiçbir kulun haram kılma veya helâl salma salâhiyeti yoktur. “(Peygamber) Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar.”²¹¹ bu ve benzer âyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle bir yetkisi var gibi görünse de onun bu mevzudaki ifadeleri Allah'ın (c.c.) iradesini ve hükmünü kullarına bildirmek ve açıklamaktan ibarettir. “O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz.”²¹² âyeti bunu açıkça belirtiyor. Bundan dolayı Allah'ın (c.c.) helal kıldığı bir nimeti peygamber de olsa, birileri memnun olsun diye haram kılmak asla uygun bir tavır değildir.

b) Münafıklara Savaşa Katılmama İzni Vermesi Üzerine Uyarılması

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ

“Allah seni affetsin; Niçin, doğru söyleyenler sana iyice belli oluncaya ve yalancılar da meydana çıkıncaya kadar beklemeyip izin isteyen o münafıklara izin verdin?”²¹³

Bu âyet, Tebük seferi esnasında nâzil oldu. Münâfıklar, seferin zorluğunu, göze almadıklarından dolayı gelip Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sefere katılmamak için izin istediler. Çünkü Tebük seferi, Şam'da toplanan kırk bin kişilik Bizans ordusuna karşı sıcak, kurak ve kıtlığın olduğu bir zamanda yapıldı.²¹⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.), daha önceki seferlerinin hazırlıklarını gizli yapardı. Fakat gidilecek yerin uzaklığı, zaman ve imkanların kısıtlı olması ve buna göre sefer hazırlıklarının yapılması gerekmesi gibi nedenlerle bu sefere katılma çağrısını açıktan yaptı.²¹⁵ Kalbinde salsılmaz imân bulunan

²¹⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 191; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 343-344; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XIV, 568-569.

²¹¹ A'râf, 7/157.

²¹² Necm, 53/3.

²¹³ Tevbe, 9/43.

²¹⁴ Tevbe, 9/42.

²¹⁵ Muhammed b. Ömer b. el-Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1964, III, 989.

mü'minler hiç düşünmeden bütün imkanlarını seferber ederek hemen hazırlandılar.²¹⁶ Ama kalbinde hastalık bulunan münafıklar ise sahte gerekçelerle savaşa katılmayacaklarını bildirip Hz. Peygamber'den (s.a.v.) izin istediler.²¹⁷ Hz. Pegamber (s.a.v.) de onlara izin verdi. Bu âyetle Hz. Peygamber (s.a.v.), savaşa katılmamak için izin isteyen münafıklara izin verdiği için uyarıldı.²¹⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), yapmakla emrolunmadığı halde yapmış olduğu iki şeyden dolayı, Allah (c.c.) tarafından uyarıldığı ifade edilmiştir. Bunlardan birisi, Tebük gazvesine katılmamak için izin isteyen münâfıklara iznin vermesi, diğeri de savaşta esir almasıdır.²¹⁹

Tebük gazvesiyle ilgili olarak nâzil olan yukarıdaki âyetler hakkında bazı müfessirler, *عَمَّا اللَّهُ عَنكَ* kısmını bir dua cümlesi olarak ele almış ve bunu “*Allah seni affetti de!*” şeklinde açıklamışlardır.²²⁰

c) Zeyneb (r.ah.) İle Evliliğe Soğuk Bakmasından Dolayı Uyarılması

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyarıldığını ifade eden ayetlerden birisi de şudur:

وَإِذْ تَعُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ
وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ
أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

“*Hani sen, Allah’ın kendisine nimet verdiği ve senin de kendisine nimet verdiği kişiye (Zeyd b. Hârise’ye): “Eşini yanında tut ve Allah’tan sakın!” diyordun; insanlardan çekinerek Allah’ın açığa vuracağı şeyi kendi nefsinde saklı tutuyordun. Oysa Allah, kendisinden çekinmeye daha çok layıktı. Artık Zeyd, ondan ilişkisini kesince, biz onu (Zeyneb’i) seninle evlendirdik; ki böylelikle evlatlıklarının*

²¹⁶ Tevbe, 9/44.

²¹⁷ Tevbe, 9/45.

²¹⁸ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI,176; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, V, 50; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 507; İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, II, 264; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, VII, 391.

²¹⁹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI,176; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, V 50; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 507; İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, II, 264; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, VII, 391.

²²⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye*, IV, 3011; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, , XVI, 75-77; Komisyon, *Kur’an Yolu*, III, 18.

kendilerinden ilişkilerini kestikleri (kadınları boşadıkları) zaman, onlarla evlenme konusunda mü'minler üzerine bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”²²¹

Bu âyetlerde geçen konu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evlat edindiği âzâtlı kölesi Zeyd b. Hârise (r.a.) ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halasının kızı Zeynep bint. Cahş'ın (r.ah.) boşanma meselesidir.

Zeyd b. Hârise, (r.a.) çocukken annesi Su'da ile birlikte akrabalarını ziyârete gitmişti. Yolda bir kabilenin baskınına uğradılar ve o kabile Zeyd'i (r.a.) esîr aldı. Bunlar, Zeyd'i (r.a.), Mekke'ye Sûk-ı Ukâz denilen panayıra getirip satılığa çıkardı. Hz. Hatice'nin (r.ah.) yeğeni Hâkim b. Hizâm, Zeyd'i (r.a.) 400 dirheme satın aldı. Daha sonra da onu halası Hatice'ye (r.ah.) hediye etti. Hatice de (r.ah.) Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz ile evlendiğinde Zeyd'i (r.a.) ona hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd'i (r.a.) âzat etti ve yanında alıkoydu. Daha sonra Mekke'ye gelen Zeyd'in (r.a.) akrabaları, onu tanıdılar ve babasına hemen heber verdiler. Zeyd'in (r.a.) babası Harise, kardeşi Ka'b ile birlikte yanına fazla miktarda para alarak Mekke'ye gelmek için yola çıktı. Mekke'ye varınca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evine geldiler ve; “Ey Kureyş kavminin efendisi, ey Abdülmuttalib'in torunu, ey Benî Hâşim soyunun oğlu, siz Hârem-i Şerîf'in komşusunuz. Misâfirlere ikram, esirlere ihsan eder, onları esaretten kurtarırsınız. Köleniz bulunan oğlum bana verin. Ben de onun fidyesini vereyim de bu şekilde beni sevindirir ve eli boş göndermeyin.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise şöyle karşılık verdi: “Zeyd'i (r.a.) çağırırım, bu durumu kendisine azredelim. Eğer size gelmeyi isterse onu fidye de vermeden alıp götürebilirsiniz. Ama beni tercih ederse, vallâhi beni tercih edeni, kimseye terketmem, yanımda kalır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd'e; “Ey Zeyd! Sen benim kim olduğumu bildin ve sana olan şefkat ve merhametimi gördün. Senin baban ve amcan seni almaya gelmişler. İstersen benim yanımda kal istersen de baban ile birlikte ailene dön!” dedi. Zeyd (r.a.) ise, “Ben hiç kimseyi size tercih etmem. Siz benim hem babam, hem de amcam makamındasınız. Sizin yanınızda kalmak istiyorum.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd'i (r.a.) çok severdi. Onun kendisine olan bu bağlılığını ve sevgisini görünce onu Kâbe'nin duvarında bulunan

²²¹ Ahzâb, 33/37 .

Haceru'l-Esved taşının yanına götürdü, oradakilere hitap ederek; “Şâhid olunuz! Zeyd benim oğlumdur. O bana vâris, ben ona vârisim.” dedi.²²²

Zeyd (r.a.), Kur’ân’da ismi sarahaten geçen tek sahâbidir.²²³ Bu, onun için, Allah’ın (c.c.) kendisine vermiş olduğu en güzel nimetlerdendir. Ayrıca Hz. Peygamber’e (s.a.v.) manevi evlat olması, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine izzet ve ikrâmda bulunması da hem Allah’ın (c.c.) hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ona ayrı bir nimetidir.

Zeyneb bint. Cahş (r.ah.), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) halası Umeyye bint. Abdulmuttalib’in (r.ah.) kızıdır.²²⁴ Hicret’ten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyneb’e (r.ah.), istediği takdirde kendisini evlendirebileceğini söylemişti. Zeyneb, bunu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine bir evlilik teklifi olarak anlamış ve “Sen nasıl istersen” demişti. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.), âzâtlısı ve evlatlığı Zeyd b. Hârise’nin (r.a.) adını söyleyince Zeyneb, onunla nikahlanmaya niyetinin olmadığını söylemiş, erkek kardeşi de bu evliliğe karşı çıkmıştı. Aslında Hz. Peygamber (s.a.v.) bu evlilikle, İslâm’da hür ile kölelerin birbiriyle evlenmelerinde bir sakınca bulunmadığını göstermek istemiştir. Zeyneb (r.ah.), konu üzerine düşüneceğini söyleyince, Hz. Peygamber (s.a.v.), o sırada nâzil olan şu âyeti okudu.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
صَلََّ صَلَاتًا مُبِينًا

“Allah ve Peygamber’i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah’a ve Peygamber’e baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.”²²⁵ Bunun üzerine Zeyneb (r.ah.), “Size göre Zeyd benim için uygun bir eş midir?” diye sordu. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) onu uygun gördüğünü söylemesi üzerine Zeyneb (r.ah.), Zeyd (r.a.) ile evlenmeyi kabul etti.²²⁶

²²² İbn Sâ’d, *Tabakâtu’l-Kebîr*, III, 38-40.

²²³ Ahzâb, 33/37.

²²⁴ e-Nemerî, *el-İstiâb fi Me’rifeti’l-Ashâb*, s. 906.

²²⁵ Ahzâb, 33/36.

²²⁶ Muhammed Hamidullah. “Zeyneb bint. Cahş”, *DIA*, Türkiye Diyânet Vakfı, İstanbul, 2013, XLIV, 357-358, s. 357.

Bu evlilik bir yıldan biraz fazla sürdü. Sosyal değerler ve örf'e dayalı duygular kısa zamanda değişmediği için, Zeynep kocasını küçük görüyor, ona karşı kırıcı ve sert davranıyordu. Zeyd'in de (r.a.) aklında onu boşamak geçiyordu, fakat kendilerini Hz. Peygamber (s.a.v.) evlendirdiği için bunu yapamıyordu.²²⁷ Bu esnada Allah (c.c.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Zeyneb'in (r.ah.) boşanacağını ve kendisinin eşi olacağını bildirmişti.²²⁸ Çok geçmeden Zeyd (r.a.), boşama niyetini açmak için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldi ve bu istediğini Hz. Peygamber'e (s.a.v.) açıkladı. Hz. Peygamber (s.a.v.), özel bilgisine göre değil, genel hukuk ve ahlâk kurallarına göre davranarak, bu arada halkın, özellikle münâfikların, "evlatlığının boşadığı eşiyle evlendi" konusunu kötüye kullanıp dedikodu yapmalarından da çekinerek Zeyd'e (r.ah.), eşini boşamamasını tavsiye etti. Buna rağmen Zeyd (r.a.), Zeyneb'i (r.ah.) boşadı.²²⁹ Allah (c.c.), Zeynep ile Zeyd'in boşanacağını ve Zeyneb'in (r.ah.) nikahının Hz. Peygamber ile (s.a.v.) kıyılacağını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) önceden bildirmişti. Bu durum, toplumda söylenebilecekler düşünüldüğü zaman, pek de kolay birşey değildi. İnsanlar ne der? Toplumun buna tepkisi ne olur? Toplumda kınanan, ayıplanan bir olayın başrölünde olmak pek de kolay değildi.²³⁰ İşte Hz. Peygamber (s.a.v.), bu tepkileri düşünerek, eşini boşamak isteğiyle gelen Zeyd'e (r.a.) *أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ* "Allah'tan kork ve eşini boşama." demiştir. Yine âyetin devamında Allah (c.c.), "... insanlardan çekinerek, Allah'ın açığa vuracağı şeyi kendi nefsinde saklı tutuyordun; oysa Allah, kendisinden çekinmeye daha çok layıktı."²³¹ diye Hz. Peygamber'i (s.a.v.) uyarmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), hükmü Allah (c.c.) tarafından sonradan konulan bir durumu, insanların tepkilerinden korkarak nefsinde saklı tutuyordu.²³²

Cahiliye âdetlerinde, kişinin kendi manevi evlâtlığının boşanmış hanımıyla evlenmesi kınanıp ayıplanan ve haram kabul edilen bir durumdu. Bu durumu, Allah (c.c.), Zeyd (r.a.) ile Zeyneb'in (r.ah.) evlenmeleri, daha sonra boşanmaları ve Zeyneb'in (r.ah.), Zeyd'in (r.a.) mânevi babası Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmesiyle

²²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1061.

²²⁸ Ahzâb, 33/37.

²²⁹ Komisyon, *Kur'an Yolu*, IV, 387.

²³⁰ Ebu'l-Leys Nasr İbn Muhammed Ahmed İbn İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-Ulûm)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, III, 53.

²³¹ Ahzâb, 33/37.

²³² es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VIII, 48.

düzeltiliyordu.²³³ Hasan-ı Basri şöyle diyor. Hz Peygamber'e (s.a.v.), hüküm yönünden bu âyetten daha zor bir âyet nâzil olmadı. Şayet o, vahiyden bir şey gizleseydi, bu âyeti gizlerdi. Çünkü insanların bu konudaki dedikodularından çekiniyordu.²³⁴

1.2. ABESE SÛRESİ 11 İLA 16. ÂYETLER

1.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ {11} فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ {12} فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ {13} مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ {14} بِأَيْدِي سَفَرَةٍ
{15} كِرَامٍ بَرَرَةٍ {16}

“Hayır! Öyle yapma. Çünkü o ayetler öğüttür, uyarıdır. Artık isteyen ders alır. O ayetler şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”

1.2.2. İ‘rabı

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ

“Hayır! Öyle yapma. Çünkü o ayetler öğüttür, uyarıdır.”²³⁵

Âyette öğüt olarak belirtilen Kurân’dır. Kur’ân, gramer olarak müzekkerdir. Ama âyette كَلَّا daki zamir ise müennese işaret eder. Devamındaki فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ zikir, öğüt olarak bahsedilen ise müzekker olarak gelmiştir. Bu konuda şöyle görüşler vardır: Bundan kasıt yine Kur’ân’dır. Ama doğrudan Kur’ân’ın ismine değil, onun âyetlerine işaret eder.²³⁶ Başka bir görüşe göre ise, âyetteki müennes zamir, zikir, öğüt, mev‘iza, uyarı olana,²³⁷ yani Kur’ân’ın bu yönüne işaret eder. Aynı zamanda Kur’ân’ın bir sûresi de olabilir.²³⁸

²³³ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IIX, 49.

²³⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 17; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XII, 55.

²³⁵ Abese, 80/11.

²³⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, III, 452.

²³⁷ Muddessir, 74/54.

²³⁸ ez-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 58.

كَلَّا Sükûn üzere mebnî olan red ve zecr harfidir. إِنَّ Te'kid harfidir. Nasbdır ve fetha üzere mebnîdir. هَا, إِنَّ'nin ismidir. Nasb mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. تَذَكَّرْتُ, إِنَّ'nin haberidir. Damme ile merfûdur.²³⁹

فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ

“Artık isteyen ondan öğüt alır.”²⁴⁰

ف Atıf harfî ve isti'nafiyedir. مَنْ Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olan şart ismidir ve mübtedadır. شَاءَ Cezm mahallinde fetha üzere mebnî olan mâzi fiildir. Şart fiilidir. ذَكَرْهُ Cezm mahallinde fetha üzere mebnî olan mâzi fiil ve şartın cevabıdır.²⁴¹ فِي Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir. فِي harf-i cerden dolayı mecrûr olan isimdir. فِي harf-i cerden dolayı mecrûrdur ve فِي'nin sıfatıdır. مَرْفُوعَةٌ مُطَهَّرَةٌ فِي harf-i cerden dolayı mecrûrdur.²⁴²

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ

“O âyetler, şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”²⁴³

ب Harf-i cer ve sükûn üzere mebnîdir. ب, أَيْدِي'den dolayı mecrûr olan bir isimdir. سَفَرَةٌ Muzâfun ileyhdır. İzâfetten dolayı mecrûrdur.²⁴⁴ سَفَرَةٌ kelimesi سَافِرٍ'nun çoğuludur. كَتَبَتْ كَاتِبٍ gibi. Bundan kasıt meleklerdir. Onlardan birisi olan Cebrâil سَافِرٍ'dir. Yani Allah (c.c.) ile peygamberleri arasında elçidir. بَرَرَةٍ بَارٍ kelimesinin çoğuludur.²⁴⁵ كِرَامٍ, سَفَرَةٍ için birinci sıfattır. سَفَرَةٍ için ikinci sıfattır.²⁴⁶ فِي Harf-i cerdir. صُحُفٍ, صَحِيفَةٌ kelimesinin

²³⁹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4984; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 347.

²⁴⁰ Abese, 80/12.

²⁴¹ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4984; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 347.

²⁴² Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4984; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 348.

²⁴³ Abese, 80/13-16.

²⁴⁴ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4985; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 347.

²⁴⁵ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, V, 284; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 349.

²⁴⁶ Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4985.

çoğul halidir. نِي harf-i cerden dolayı mecrûr olmuştur. مَرْفُوعَةٍ, مَكْرَمَةٍ'nin birinci, مَرْفُوعَةٍ ikinci, مُطَهَّرَةٍ üçüncü sıfatıdır.²⁴⁷

1.2.3. Garib Kelimeler

a) اِيَّهَا: Bundan kasıt Kur'ân âyetleridir.²⁴⁸

b) تَذَكُّرَةٌ: Öğüt, nasihat, ibret, zikir, hatırlatma uyarı vb. gibi anlamlarda kullanılır.²⁴⁹

c) صُحُفٍ مَكْرَمَةٍ: Bundan kasıt ya Levh-i Mahfuz denilen ve yedinci kat semada yer alan, Allah (c.c.) katında korunan sahifelerdir. (Allah (c.c.) katında değeri olan, yüce bir makamda yer alan meleklerin elinde, onların korumasındadır. Ona şeytanların ulaşması ve dokunması mümkün değildir.)²⁵⁰ Ya da önceki peygamberlere gönderilen kitaplardır.²⁵¹ Âyette buna işaret vardır.²⁵²

d) مَرْفُوعَةٍ: Yüceltilmiş, kadri yüksek tutulmuş,²⁵³ yedinci kata yükseltilmiştir.²⁵⁴ مُطَهَّرَةٍ küfür ve şirkten temizlenmiştir.²⁵⁵ Ona, ancak tertemiz olan melekler dokunabilir.²⁵⁶

e) سَفَرَةٍ: Bundan kasıt meleklerdir. Bu melekler, Müslümânların işlerini güzelleştiren meleklerdir.²⁵⁷ Bu meleklerden birisi سَافِرٌ'dir, yani elçi olan Cebrâil'dir. Çünkü Cebrâil (a.s.), Allah'tan (c.c.) aldığı vahiyleri peygamberlere götürmekle görevli bir melektir.²⁵⁸

²⁴⁷ Mahmûd Süleymân Yâkût, *I'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4985; Abdulvâhid, *el-Î'râbu'l-Mufasssal*, XII, 348.

²⁴⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kütaybe, XXX, 514; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, II, 271.

²⁴⁹ Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn en-Nisâbü'rî, *Tefsîru Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996, V, 447; ez-Râzî, *Mefâtinu'l-Gayb*, XXXI, 58.

²⁵⁰ ez-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXXI, 59.

²⁵¹ İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 416.

²⁵² A'lâ, 87/18-19.

²⁵³ İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, II, 271; es-Sâbü'nî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1460.

²⁵⁴ ez-Râzî, *Mefâtinu'l-Gayb*, XXXI, 59.

²⁵⁵ Mukâtil İbn. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, II, 271.

²⁵⁶ ez-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXXI, 59.

²⁵⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 521.

²⁵⁸ ez-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXXI, 59.

f) كرام بَرَّة: Bu, Allah (c.c.) katında izzet ve ikrama mazhar olan, Allah'tan (c.c.) hürmet ve itaat ile korkan, günahlardan korunmuş melekleri ifade eder.²⁵⁹

1.2.4. Önemli Kavramlar

a) Küfür

Küfür, sözlükte, birşeyi örtmek, gizlemek, kaplamak ya da saklamak manasına gelir. Terim olarak ise Allah'ı (c.c.), peygamberlerini, kitaplarını inkâr etmek, onlara iman etmeye yanaşmamak demektir. Bu manada tohumu serpip toprağa gömdüğü için çiftçiye kâfir denildiği gibi, eşyayı karanlığıyla kaplayıp gizlediği için geceye de kâfir denilmiştir.²⁶⁰ Küfrün dört çeşidi vardır.

1) **Küfr-ü Cuhûd:** Allah'ın (c.c.) hak, gönderilen elçinin sâdık olduğunu kalben bildiği halde bilmemezlikten gelmek, umursamamaktır.

2) **Küfr-ü İnâdî:** Kalbiyle bildiği halde inadından dolayı diliyle reddetmesi, inkâr etmesi demektir.

3) **Küfr-ü İnkârî:** Kişinin kalbi ve diliyle inkâr etmesi demektir.

4) **Küfr-ü Nifâk:** Diliyle inandığını söylediği halde kalbiyle inkâr etmek demektir. Buna münâfıklık da denilir.²⁶¹

b) Hâlk (Yaratılış)

Hâlk, yaratmak oluşturmak, ortaya getirmek, birşeyi bir şeyden imal etmek, icat etmek, ölçüp biçmek manalarına gelir.²⁶² Bu kelime Kur'ân'da, türevleriyle beraber yaklaşık 261 kez geçer.²⁶³ Hâlk etmek, tümüyle Allah'a (c.c.) aittir. Allah'ın (c.c.) isimlerinden biri de el-Hâlık'tır. Yani herşeyin tek yaratıcısı Allah'tır (c.c.).²⁶⁴ Hâlk kelimesine çok yakın anlamda olan "Hulk" kelimesi, hemen hemen aynı manayı ifade etmekle beraber, aralarında şöyle bir incelik vardır. Bir şeyin dış yapısı, şekli, görüntüsü

²⁵⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 487.

²⁶⁰ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 433; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, Kâhire, 2003, s. 791; Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 387.

²⁶¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 38.

²⁶² Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 438; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 157.

²⁶³ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 296.

²⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 1244.

için hâlk; basiret, sezgi gibi güçler ve hislerle bilinen karakteristik yapısı ise “hulk” olarak bilinir.²⁶⁵

1.2.5. Belâgat Tahlîli

كَلَّا إِنَّهَا تَذَكِّرَةٌ

“Hayır! Öyle yapma. Çünkü o âyetler öğüttür, uyarıdır.”²⁶⁶

Allah (c.c.), bu âyetle Hz. Peygamber’i (s.a.v.), Abdullah b. Ümmî Mektûm’u (r.a.) biraz ihmal ettiği için, adeta “bu sefer yaptın bir daha yapma ve yaptığın da rızama uygun değildir.” diye uyarıyor.²⁶⁷ Abese sûresi, nâzil olduğu zaman, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) korkudan rengi değişmiş, benzi solmuş, yüzü bembeyaz olmuştu. Ta ki Allah (c.c.), “bunu bir daha yapma” imasını veren bu âyeti inzâl edince Hz. Peygamber (s.a.v.) rahatladı, endişe ve korkusu kayboldu.²⁶⁸

فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ

“Artık isteyen ondan öğüt alır.”²⁶⁹

Bu âyet şöyle anlaşılabilir: Allah’ın (c.c.) kullarından dileyen, zikir ve öğüt olan Kur’ân’dan ders alır.²⁷⁰ Ya da, kim ister ve talep ederse Allah (c.c.), vaaz ve öğüt olan Kur’ân’ı ona anlaşılır kılar ve ondan pay aldırır.²⁷¹ Bu şekilde “kim dilerse” demek, dileme işiyle kişiyi serbest bırakmak için değildir. Bu durum, Türkçe’de, “canı isteyen dinlesin” denildiğinde kastedilen mânâ gibi bir korkutma ve tehdit mahiyetindedir.²⁷² Allah’ın (c.c.) kullarından kim dilerse Kur’ân’dan öğüt alır,²⁷³ onu okumaya ve anlamaya gayret eder. Bu gayret ve çabasından dolayı Allah (c.c.) ona Kur’ân’ın sırlarını lütfeder. O da, Kur’ân’ın irşâd ve yönlendirmelerinden yararlanır, Kur’ân’ı

²⁶⁵ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 158; Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 247.

²⁶⁶ Abese, 80/11.

²⁶⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1472; İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 416; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, IV, 487.

²⁶⁸ ez-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, 58.

²⁶⁹ Abese, 80/12.

²⁷⁰ El-Beğavî, *Tefsîrul-Beğavî*, 416; İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 367.

²⁷¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, IV, 486.

²⁷² Elmalî Handî Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 531.

²⁷³ Muddessir, 74/55.

okuyup ders alır. Böylece hakkı bulur. Allah'ın (c.c.) emir ve yasakları olan vahyin (Kur'ân'ın) hükümlerini, her kıyâm ve kararında hatırlar, ona göre hayatına yön verir.²⁷⁴

فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ {13} مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ {14} بِأَيْدِي سَفَرَةٍ {15} كِرَامٍ بَرَرَةٍ {16}

“O âyetler, şerefli, yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”²⁷⁵

Kur'ân, fazlalık ve noksanlıktan berî kılınmış,²⁷⁶ Allah (c.c.) tarafından kadri yüceltilip semâya yükseltilmiştir.²⁷⁷ Temiz olan müslümanlar ile isyandan korunmuş meleklerin dışında şeytanların ona dokunması söz konusu değildir. Levh-i Mahfûz'da korunan bir kitaptır.²⁷⁸ Bu âyetlerde Allah (c.c.), sanki şunu ima ediyor. Kur'ân, yükseklik ve yücelikte bu derecede bir mevkiye ulaşmışken, kâfirlerin onu kabul etmemesi onun değerini düşürmez. Zaten biz, onun kadrini yüksek tutmuşuz. İster inansınlar, ister inkar etsinler.²⁷⁹ Bu, Kur'ân'ın değer ve şerefinden bir şey eksiltmez. Dolayısıyla, bana gönülden iman etmiş, benim rızamı arayan mü'minleri bırakıp da kendilerini imana ve Kur'ân'ın nasihatine muhtaç hissetmeyenin peşine düşme.²⁸⁰

1.2.6. Bu Âyetlerin Tefsiri İle İlgili Diğer Hususlar

1.2.6.1. Değerli, Yüksek ve Tertemiz Sahifeler: Kur'ân

Yüce Allah (c.c.) insanı, akıl, irâde, okuma, anlama, anladığını anlatma,²⁸¹ iyiyi ve kötüyü, hayrı ve şerri birbirinden ayırt edebilme ve bunun gibi yeteneklerle teçhiz etmiştir. Bu kadar üstün değerlerle yarattığı insanın yaratılış amacını ise Kerîm kitabında şöyle beyan eder:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

²⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1960.

²⁷⁵ Abese, 80/13-16.

²⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1960.

²⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; en-Neseîfî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 486.

²⁷⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 68.

²⁷⁹ Kehf, 18/29.

²⁸⁰ ez-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 58.

²⁸¹ Rahmân, 55/4.

“Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.”²⁸²

Allah (c.c.), örnek ve önder olması için²⁸³ Hz. Âdem’den (a.s.) itibaren insanlara hep peygamber göndermiştir. Hiçbir ümmeti peygambersiz bırakmamıştır. Bu durum Kur’ân’da şöyle ifade edilir:

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا

“Biz, bir elçi gönderinceye kadar (hiçbir topluma) azab edecek değiliz.”²⁸⁴

Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan peygamberlik silsilesi, uyarıcı, müjdeci²⁸⁵ ve bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen²⁸⁶ Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğiyle son bulmuştur.²⁸⁷ Bütün insanlığa rehber olması için Kur’ân-ı Kerîm de son kitaptır.²⁸⁸

Kur’ân, Yüce Allah (c.c.) tarafından,²⁸⁹ vahiy yoluyla,²⁹⁰ Arapça olarak²⁹¹ ve peyder pey²⁹² Hz. Muhammed’e (s.a.v.) indirilen,²⁹³ nesilden nesile bize kadar tevâtüren gelen, mushâflarda yazılı, Fâtiha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile biten, okunması ibâdet ve sevap olan, 114 sûreden meydana gelen Allah’ın (c.c.) kelâmının özel adıdır.²⁹⁴ Kur’ân; okumak, yaklaştırmak, toplamak gibi manalara gelir. Kur’ân’ın toplamak manasına gelmesi, kıssaları, emir ve yasakları, vâ’d ve va’îdleri, âyet ve sûreleri bir araya topladığındandır.²⁹⁵ Şu âyet buna işaret etmektedir:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ

“Şüphesiz, onu (kalbinde) toplamak ve onu (sana) okutmak bize âit (bir iş)tir.”²⁹⁶

Kur’an kelimesi, âyetlerde okumak manasında ise şöyle geçmektedir:

²⁸² Zâriât, 51/56.

²⁸³ Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4.

²⁸⁴ İsrâ, 17/15.

²⁸⁵ Ahzâb, 33/45.

²⁸⁶ Enbiyâ, 21/107.

²⁸⁷ Ahzâb, 33/40.

²⁸⁸ Bakara, 2/185.

²⁸⁹ Hakkâ, 69/43.

²⁹⁰ Yûnus, 10/15.

²⁹¹ Yûsuf, 12/2.

²⁹² Furkân, 25/32.

²⁹³ Şuarâ, 26/192-5.

²⁹⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 170-183.

²⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3563.

²⁹⁶ Kıyâme, 75/17.

فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاسْتَمِعْهُ

“Şu halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen de onun okunuşunu izle.”²⁹⁷

Peygamberlik silsilesinin son halkası olan Hz. Muhammed’e (s.a.v.)²⁹⁸ indirilen Kur’ân-ı Kerîm, bütün insanlar için rehber,²⁹⁹ Allah’ın (c.c.) kullarına uzattığı en son yardım eli, Allah’ın (c.c.) kurtuluş ipi ve son nûrdur:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

“Toptan Allah’ın ipine sarılın, ayrılmayın...”³⁰⁰

İnsanlığa son ilahi hitap, hükmü ve metni itibarıyla nâzil olduğu günden itibaren, değişmeden günümüze kadar korunarak gelmiştir. Ve aynı şekilde kıyâmete kadar da değişmeden geçerli olacaktır. Bu, Allah’ın (c.c.) vadi ve garantisidir. Allah (c.c.), Kur’ân’ı kendisinin koruyacağını şöyle beyan eder:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Doğrusu Zikri (Kitap’ı) Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz.”³⁰¹

Böylece Allah’ın (c.c.) sözü³⁰² adâlet ve doğrulukla kemâle erip tamamlanmıştır.³⁰³ İlk nâzil olduğu günden itibaren günümüze kadar, özellikle içinde yaşadığımız yüzyılda, Kur’ân’ı yok etmeğe, onun hümünü kaldırmağa çalışanlar olmuştur. Ama ona hiçbir zarar verememiştir.³⁰⁴

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

²⁹⁷ Kıyâme, 75/18.

²⁹⁸ Ahzâb, 33/40.

²⁹⁹ Bakara, 2/185; İsrâ, 17/9.

³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/103.

³⁰¹ Hicr, 15/9.

³⁰² Zümer, 39/23.

³⁰³ En’am, 6/115; Mâide, 5/3.

³⁰⁴ Fussilet, 41/42.

“Doğrusu bu Kitap, sadece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir Kitapta (Lehv-i Mahfûz) mevcutken Alemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kur’ân-ı Kerîm’dir.”³⁰⁵

Yukarıdaki âyetin tefsirinde كِتَابٍ مَكْنُونٍ Levh-i Mahfuz olarak açıklanmıştır. لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ kısmında, temiz olanlardan maksat Allah (c.c.) katında değerli, günahlardan uzak olan Mukarreb meleklerdir.³⁰⁶ Kur’ân’ın aslı, Allah (c.c.) katında, kutsal kılınmış, yüceltilmiş, arınmış sâhifeler üzerindedir. Bu, saygı değer elçiler olan meleklerin eliyle yazılmış³⁰⁷ ve peygambere indirildikten sonra mushâf haline getirilmiştir.

Kur’ân’ın başka pek çok ismi vardır. Bu sayının elli beş kadar olduğunu söyleyen farklı görüşler vardır.³⁰⁸ Bu görüş farklılığının sebebi, isim olmayan bazı kelimelerin isim ya da sıfat olarak kabul edilmesidir. Âyetlerin muhtevasına göre kabul edilen en meşhur isimler şunlardır: Kur’ân-ı Kerîm,³⁰⁹ Kelâm,³¹⁰ en-Nûr,³¹¹ Hudâ ve Rahmet,³¹² Furkân,³¹³ eş-Şifâ,³¹⁴ Mev’iza,³¹⁵ ez-Zikr,³¹⁶ Hikmet,³¹⁷ Hekîm,³¹⁸ Habl,³¹⁹ Nebeun Azîm,³²⁰ Beyân,³²¹ Tezkire,³²² el-Urvetu’l-Vuskâ,³²³ Munâdî,³²⁴ Mecîd,³²⁵ Beşîr ve Nezîr.³²⁶

Bu isimler, her ne kadar Kur’ân’ın isimleri olarak kabul edilse de âyetlerde de geçtiği üzere bu isimlerin çoğu Ku’ân’a sıfat olarak kullanılmıştır.

³⁰⁵ Vâkı’a, 56/78.

³⁰⁶ es-Sa’lebi, *el-Keşf vel-Beyan (Tefsîru’l-Sa’lebi)*, IX, 219; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, IV, 220.

³⁰⁷ Abese, 80/14-6.

³⁰⁸ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetu Dâru’t-Turâs, Kâhire, 1957, I, 273; es-Süyûtî, *el-İtkân*, s. 135.

³⁰⁹ Vâkı’a, 56/77.

³¹⁰ Nûr, 24/6.

³¹¹ Nisâ, 4/174.

³¹² Yûnus, 10/57.

³¹³ Furkân, 25/1.

³¹⁴ İsrâ, 17/82.

³¹⁵ Yûnus, 10/57.

³¹⁶ Enbiyâ, 21/5.

³¹⁷ Kamer, 54/5.

³¹⁸ Yûnus, 10/1.

³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/103.

³²⁰ Nebe, 78/1-2.

³²¹ Âl-i İmrân, 3/138.

³²² Hâkka, 69/48.

³²³ Bakara, 2/256.

³²⁴ Âl-i İmrân, 3/193.

³²⁵ Bürûc, 85/21.

³²⁶ Fussilet, 41/3-4.

Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden birisi de, onun sahip olduğu dil, üslup ve muhteva yönünden ortaya çıkan i'câzıdır. Allah (c.c.), bir kavme, kendilerini irşad edip hidâyet yoluna yönlendiren vahiy gönderince, bunu özellikle o kavmin içide yaşayan, onların dilini ve kültürünü bilen bir peygamber aracılığıyla gönderir. Çünkü Allah'ın adaleti bunu gerektirir.³²⁷ Bu bağlamda Kur'ân da, edebiyat ve belâgatın çok yüksek olduğu, şiir ve nesrin toplumda yönlendirici rol oynadığı, şâir ve ediplerin şiir ve nesirleriyle toplumsal olaylara olumlu ya da olumsuz manada yön verdiği, savaşları başlattığı veya barış ortamını tesis ettiği Arap toplumuna nâzil oldu. Bu toplumun en dikkat çekici özelliği söz sanatıydı. Bu konuda, kendileriyle yarışacak, bir söz söyleyecek başka bir kimse de tanımıyorlardı. Sözle bu kadar gurur duyan Arap toplumuna, kendisi de Arap olan ve o toplumda bir ömür yaşamış³²⁸ Hz. Muhammed'e (s.a.v.), sözlerin en güzeli Kur'ân³²⁹ nâzil olunca, toplumun üst kesiminden itiraz ve inkarlar gecikmedi. Üstelik, bu Peygamber (s.a.v.) ümmî, yani okuma ve yazması da olmayan bir kişiydi. Bu durum söz sahiplerini susturup onların elini, kolunu ve dilini bağlamıştı. Kur'an hakkında, Allah (c.c.) hiçbir şey indirmede, bu bir beşer sözüdür, onu Muhammed uydurdu da Allah'a (c.c.) isnad etti dediler. Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında ise, deli olmuş, o şâirdir, kâhindir, sihirbazdır, ya da büyüye tutulmuş gibi ithamları, onların Kur'ân karşısındaki acizliklerini ortaya koymaktadır. Bu itirazların hepsine yine Kur'ân cevap vermiştir. Mesala, Kur'ân'ın şeytanlar tarafında kahinlere telkin edildiği şeklindeki ithamlara:

وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَظِيلُونَ

*“Kur'ân'ı asla şeytanlar indirmiş değildir. Bu onların yapacağı iş değildir. Hem isteseler de buna güçleri yetmez.”*³³⁰

فَلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

*“De ki: Her kim Cebrâil'e düşman ise, bilsin ki o (Cebrâil), Allah'ın izni ile Kur'ân'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir”*³³¹ şeklinde cevap vermiştir.

³²⁷ İsrâ, 17/15.

³²⁸ Yûnus, 10/16.

³²⁹ Zümer, 39/23.

³³⁰ Tekvîr, 81/25.

³³¹ Bakara, 2/97.

Kur'ân hakkında yapılan itirazların en garibi de onun Arap olmayan bir yabancı tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v.) öğretildiğidir. Kur'ân, kendisinin apaçık Arapça olarak nâzil olduğunu belirttiği halde, dili Arapça olmayan başka birisi tarafından öğretildiği savını mantık dışı bularak reddeder.³³² İnkârcıların Kur'ân hakkındaki bu zayıf itiraz ve tezleri, inkârcıları bile tatmin etmeyince taktiklerini değiştirerek inkârlarında inatlaştılar.³³³ Mesela, Arap edebiyatına hâkim olan Kureyş büyüklerinden Velîd b. Muğîre, kendisine okunan Kur'ân'dan etkilenmiş, Kur'ân'ın, kendilerinin bildikleri hiçbir edebî türe benzemediğini itiraf etmişti. Fakat buna rağmen inadından vazgeçmeyip, onun başkasından alınmış bir sihir, insan sözü olduğu şeklindeki iddiasında direnmişti.³³⁴

Peygamberliğin en önemli delili, peygamber olduğunu söyleyen kişinin muhatablarına mûcize göstermesidir. Okuma ve yazması olmayan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en büyük mucizesi, edebiyat ve belâgatın revaçta olduğu bir topluma, bu alanda meydan okuyan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Böyle bir ortamda nâzil olan Kur'ân'ın i'câzı, o toplumda kendi edebiyatıyla övünen şair ve ediplerin edebî ürünleriyle bir tutulmayacak kadar yüce bir sanata, eşsiz bir i'câza ve ilâhî bir mahiyete sahiptir.

Kur'ân, kendisine beşer sözü diyenlere meydan okuyarak onları münazaraya şöyle davet eder:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَن اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ فَاِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوْا لَكُمْ فَاعْلَمُوْا اَنَّهَا اُنزِلَتْ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ

“Yoksa “Onu kendi uydurdu” mu diyolarlar? O halde sen de onlara de ki: Haydi siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Allah'dan başka çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın. Eğer doğru söylüyorsanız .(bunu yaparsınız).Yok eğer bunun üzerine size cevap vermedilerse, artık bilin ki, bu Kur'ân ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. O'ndan başka ilâh yoktur. Artık müslüman oluyorsunuz, değil mi?”³³⁵

³³² Nahl, 16/103.

³³³ Enbiyâ, 21/5.

³³⁴ Muddessir, 74/11-25; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 189-190; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 72-73; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1444; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XV, 70.

³³⁵ Hûd, 11/13-14.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بَعْدَ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

“Onların akılları mı bunu emreder yoksa onlar azgın bir topluluk mudur? Yoksa Onu uydurdu mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz meydana getirsinler.”³³⁶

Kur’ân’ın, muhataplarına meydan okuması, hiç kimsenin bunları yapmasına en ufak bir dış engelin olmadığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Kur’ân, muaraza kapısını inkârcılara kapamamış, aksine ardına kadar açmıştır. Hatta onları teke tek veya toplu olarak nazireye davet etmiş, daha da ileri giderek onları meydana çağırılmış ve muhtelif şekillerde bu davetini tekrarlamıştır. Buna rağmen hiç kimse onun bu meydan okumasına cevap verememiştir.

1.2.6.2. Değerli Yazıcılar: Melekler

Abese sûresinin ilgili âyetlerinde geçen önemli terkiplerden birisi de “değerli yazıcılar” manasına gelen كِرَامٍ بَرَرَةٍ terkididir. Bundan kasıt meleklerdir. Sözlükte melek, haberci, elçi, güçlü ve kuvvetli anlamına gelir. Çoğulu “Melâike”dir. İslâmî ilimler terminolojisinde ise melek, erkeklik ve dişilik gibi özellikleri taşımayan, yeme, içme ve uyuma gibi beşeri arzu ve ihtiyaçları olmayan, kendilerine gençlik ve ihtiyarlık gibi arızalar isabet etmeyen, Allah’ın (c.c.) nurdan yarattığı lâtif ve ruhanî varlıklardır.³³⁷

Melekler, İslam itikadına göre beş duyu organıyla algılayamayacağımız bir alemde var olan, nurdan yaratılmış varlıklardır.³³⁸ Bu özelliklerinden dolayı insanlar tarafından görülmezler. Fakat peygamberlere vahiy getildikleri için bazen onlara asıl suretlerinde görünmüşlerdir.³³⁹ Meleklerin³⁴⁰ insanlar gibi cinsiyetleri, yeme içme vb. özellikleri yoktur.³⁴¹ Çok güçlü ve heybetli varlıklar olan³⁴² meleklerin ellerinin³⁴³ ve kanatlarının³⁴⁴ olduğunu bildiren âyet ve hadisler vardır. Ama bunun mahiyetinin tam

³³⁶ Tûr, 52/32-34.

³³⁷ es-Süyûtî, *el-Hebâik fi Ahbâri’l-Melâik*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1988, s. 8; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Melek”, s. 421.

³³⁸ Müslim, *Zühd*, 60.

³³⁹ Müslim, *İmân*, 290.

³⁴⁰ Bakara, 2/30-34.

³⁴¹ Zuhruf, 43/19; Sâffât, 37/149-150; Zâriyât, 51/24-28.

³⁴² Tahrîm, 66/6; Tekvîr, 81/20.

³⁴³ En’âm, 6/93.

³⁴⁴ Fâtır, 35/1; Müslim, *Tefsîr*, (Necm), 1, *Zikir*, 25.

olarak bilinemeyeceğini ifade eden âlimler, el ve kanatlarının mecazî olarak anlaşılmasının daha isabetli olacağını söylemişlerdir.

Melekler, Allah'a (c.c.) tam olarak teslimiyetin timsalidirler. Onlar, Allah'a (c.c.) her zaman itaat eden, O'nun emrinden hiçbir zaman çıkmayan, O'na isyan etmeyen sâdık kullardır. Allah'ın (c.c.) onlara emrettiği işin dışında ne birşey bilirler, ne de yaparlar. Onlar Allah'ın (c.c.) izni olmadan kunuşmazlar. Her zaman Allah'ın (c.c.) emriyle hareket ederler:

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

*“Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler On'a ibadet hususunda kibirlenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.”*³⁴⁵

Meleklerin sayısının ne kadar olduğunu Allah'tan (c.c.) başka kimse bilemez. Ancak Allah (c.c.) bunların sayısını bilir.³⁴⁶ Bazı âyetlerde meleklerin sayılarının rakamlarla ifade edilmesi ise başka hikmetlere haizdir. Mesela:

إِذْ تَسْتَعِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ

*“Hani Rabbinizden yardım istiyor, O'na yalvarıyordunuz. O da “Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum.” diye cevap vermişti.”*³⁴⁷

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ بَلَىٰ إِنَّ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم

مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ

*“Hani sen mü'minlere “Rabbinizin, indirilmiş üç bin meleklerle yardım etmesi yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin meleklerle size yardım eder.”*³⁴⁸

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

³⁴⁵ A'râf, 7/206.

³⁴⁶ Müddessir, 74/31.

³⁴⁷ Enfâl, 8/9.

³⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/124-125.

“Andolsun siz son derece güçsüz iken (sayıca az iken) Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.”³⁴⁹

Bu âyetler, meleklerin Bedir savaşında, bin kişilik Kureyş ordusuna karşı, sadece üç yüz on kişilik Müslüman ordusuna yardım ettiğinden bahseder. Önceleri Müslümanlar, Allah’tan (c.c.) yardım istemiş, Allah (c.c.) da şayet sabrederlerse kendilerini üç bin melekle destekleyeceğini vaad etmişti. Allah (c.c.) daha sonra, tam beş bin melek Müslümanları destekleyip muzaffer kılmıştı.³⁵⁰ Allah’ın (c.c.) yardımı bin, üç bin ya da beş bin melek aracılığıyla gerçekleşmiş olduğu için âyette sayı verilmiştir. Yoksa Allah, tek bir melek ya da aracısız olarak da Müslümanları muzaffer kılabilir. Müddessir sûresinde:

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا

“(Cehennem) üzerinde on dokuz (görevli) melek vardır. Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını da inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık...”³⁵¹ Şeklinde, meleklerin sayıları hakkında bir rakam veriliyor. Fakat verilen rakamın imtihan için olduğu, bununla kâfirlerin saptığı ve mü’minlerin de imânlarının güçlendiği, yoksa onların sayısının ancak Allah (c.c.) tarafından bilindiği âyette açık bir şekilde anlaşılıyor.

Melekler, Allah (c.c.) katında çok büyük bir değere sahiptirler. Nitekim onlar, nurdan yaratılan³⁵² Allah’ın (c.c.) emirber kullarıdır. Allah’ın (c.c.) emrinin dışına asla çıkmaz ve O’na ibadette bir an olsun geri durmazlar. Âyette bu husus şöyle geçmektedir:

“Şüphesiz Rabbinin katındaki (melek)ler, On’a ibadet hususunda kibirlenmezler. O’nu tesbih ederler ve yalnız O’na secde ederler.”³⁵³

Allah’ın (c.c.) övgü ile bahsettiği meleklerin O’nun katındaki değer ve yüceliği, onların Allah’a (c.c.) itaat etmelerinden kaynaklanmaktadır. Allah (c.c.), Hz. Âdem’i

³⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/123.

³⁵⁰ es-Süyyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, III, 750.

³⁵¹ Müddessir, 74/30-31.

³⁵² Müslim, *Zühd*, 60.

³⁵³ A'râf, 7/206.

(a.s.) yarattığı zaman, bütün meleklerle, Âdem için saygı ile eğilin demişti. Bütün melekler saygı ile eğilmişlerdi. Ama melek olmadığı halde meleklerin arasında yüksek bir konuma gelen Şeytan (İblîs)³⁵⁴ ise bu emri yerine getirmeyip büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuştu.³⁵⁵ Allah (c.c.), bu itaatsizliğin sebebini sorunca da İblîs şöyle cevap vermişti:

*“Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, Onu ise çamurdan yarattın, dedi. Allah da, ‘Şimdi in ağaşı oradan. Çünkü orada büyüklük taslamak senin hakkın değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın’ dedi.”*³⁵⁶

Böylece Şeytan, Allah (c.c.) katındaki değerini yitirdi ve Allah’ın (c.c.) düşmanı oldu. Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığı üzere meleklerin, Allah’ın (c.c.) hitabına mazhar olacak kadar yüksek mevkileri vardır. Bunu Allah (c.c.), âyette *“Allah’a yakın olan melekler”*³⁵⁷ şeklinde ifade eder.

Meleklerin tümü Allah (c.c.) katında yüce bir konuma sahip olmakla beraber, onların içinde daha yüce konumlara sahip olanlar vardır. Mesela dört büyük melek olan Cebrâil, İsrâfil, Mikâil ve Azrail, melekler içinde daha yüksek makamlara sahipler.³⁵⁸ Bu dört büyük meleğin isminin “il” ile bitmesi, onların Allah’a (c.c.) karşı çok itaatkâr ve O’na çok ibadet eden anlamına gelir.³⁵⁹ Cebrâil’in ismi Abdullah, Mikâil’in Abîdellâh, İsrâfil’in ise Abdurrahman’dır.³⁶⁰ Allah (c.c.) Kur’ân’da, kendi adına,³⁶¹ peygamberlere,³⁶² vahyin nâzil olduğu mekana,³⁶³ Kur’ân’a,³⁶⁴ kıyâmet gününe,³⁶⁵ kaleme,³⁶⁶ güneşe ve aya,³⁶⁷ geceye,³⁶⁸ sabaha,³⁶⁹ kuşluk vaktine,³⁷⁰ zamana³⁷¹ vb. yemin ettiği gibi meleklerle verdiği değere binaen onlara da yemin eder:

³⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 65

³⁵⁵ Bakara, 2/34; Kehf, 18/50.

³⁵⁶ A’râf, 7/12-13.

³⁵⁷ Nisâ, 4/172.

³⁵⁸ es-Süüyûfî, *el-Hebâik fî Ahbâri’l-Melâik*, s. 17.

³⁵⁹ Enbiyâ, 21/19-20.

³⁶⁰ es-Süüyûfî, *el-Hebâik fî Ahbâri’l-Melâik*, s. 17.

³⁶¹ Hicr, 15/92.

³⁶² Yâsîn, 36/1.

³⁶³ Tûr, 52/4; Beled, 90/1.

³⁶⁴ Tûr, 52/2

³⁶⁵ Kıyâme, 75/1.

³⁶⁶ Kalem, 68/1.

³⁶⁷ Şems, 91/1-2.

³⁶⁸ Leyl, 92/1.

³⁶⁹ Fecr, 89/1.

³⁷⁰ Duhâ, 93/1.

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ

“Saf bağlayıp duranlara, haykırarak sevkedenerlere, ve zikri (Allah’ın kelâmını) okuyanlara andolsun ki, sizin ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır.”³⁷²

Âlimler âyetteki saf bağlayıp duranların, haykırarak sevkedenerlerin ve zikri (Allah’ın kelâmını) okuyanların melekler olduğunu söylerler.³⁷³

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَالعَاصِفَاتِ عَصْفًا وَالتَّاشِرَاتِ نَشْرًا فَالفَارِقَاتِ فَرْقًا فَالمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا عُذْرًا أَوْ نُذْرًا إِنَّمَا تُوعَدُونَ

لَوَاقِعَ

“Ard arda gönderilenlere, kasırğa gibi esenlere, hakkıyla yayanlara, hakkıyla ayıranlar, özür ya da uyarı olmak üzere öğüt bırakanlara andolsun ki, uyarıldığımız (Kiyâmet) mutlaka gerçekleşecektir.”³⁷⁴

Bu âyetlerden de anlaşıldığı üzere melekler, Allah (c.c.) katında yüce bir makama sahiptirler. Çünkü onlar, günahattan ve isyandan uzaktırlar.³⁷⁵

³⁷¹ Asr, 103/1.

³⁷² Sâffat, 37/1-4.

³⁷³ es-Semekandî, *Bahru’l-Ulûm*, III, 110; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, XII, 138; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, XII, 385.

³⁷⁴ Mürselât, 77/1-7.

³⁷⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 108; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1459; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s. 1950; es-Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, XV, 174

İKİNCİ BÖLÜM

2. 17 İLA 32 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

2.1. 17 İLA 23. ÂYETLER

2.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

فُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ {17} مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ {18} مِنْ نُطْقَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ {19} ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ {20} ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ {21} ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ {22} كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ {23}

“Kahrolası kâfir İnsan, o ne nankördür! Allah onu hangi şeyden yaratmış? Onu meniden yaratıp merhalelerden geçirerek ona şekil vermiştir. Sonra, yolu ona kolaylaştırmıştır. Sonra onu öldürür ve kabre koyar. Sonra, dilediği zaman onu tekrar diriltir. Hayır, (buna rağmen insan) Allah’ın kendisine buyurduğunu hala yerine getirmemiştir.

2.1.2. İ‘rabı

فُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

“Kahrolası kâfir insan, o ne nankördür!”³⁷⁶

فُتِلَ Fetha üzere mebnî olan mâzi ve meçhul fiildir. الْإِنْسَانُ Nâib-u fâildir ve damme ile merfûdur. مَا Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olan istifham edatı ya da taaccub ismidir. Âyetteki مَا iki şekilde de anlaşılabilir. İstifham olarak alındığında, “O kahrolası kâfir insanı hangi şey inkara götürdü?” gibi bir mana olur. Taaccub olarak alındığında ise, “Hele bakın o kahrolası kâfir insana! Nasıl da hayretler içinde çetin bir şekilde inkar etti” şeklinde mana çıkar.³⁷⁷ Buradaki hayret:

³⁷⁶ Abese, 80/17.

³⁷⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 70; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 416; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1472; Ukberî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, s. 386; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 489.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

“İşte onlar hidâyeti bırakıp dalaleti, mağfireti bırakıp azabı satın almışlardır. Bunlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklı imişler!”³⁷⁸ âyetindeki hayret şeklindedir.³⁷⁹

أَكْفَرَ Fiili mâzi ve fetha üzere mebnîdir. هـ Nasb mahallinde damme üzere mebnî olan muttasıl zamirdir ve mef'ûlu bihdır.³⁸⁰

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ

“Yaratan onu neyden yarattı? Bir meni damlasından yarattı. Onu yarattı ve ona güzel bir biçim verdi.”³⁸¹

مِنْ Harf-i cer ve sükûn üzere mebnîdir. أَيِّ, مِنْ'den dolayı mecrûrdur. مِزافun ileyh ve mecrûrdur. خَلَقَ Mâzi fiil ve fetha üzere mebnîdir. هـ Nasb mahallinde damme üzere mebnî olan muttasıl zamir ve mef'ûlu bihdır. مِنْ Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir. نُطْفَةٍ, مِنْ Harf-i cerden dolayı mecrûrdur. خَلَقَ Fiil-i mâzi ve fetha üzere mebnîdir. هـ Muttasıl zamir ve mef'ûlu bihdır. فَقَدَّرَ Fiil-i mâzi ve fetha üzere mebnîdir. هـ Nasb mahallinde mef'ûlu bih olan muttasıl zamirdir.³⁸² İlk âyette bir soru edatı ile sorulan soruya ardından gelen âyetle cevap verilmiştir.

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ

“Sonra da hayat yolunu kolaylaştırdı.”³⁸³

Âyet iki cümleden oluşur. Birinci cümledeki السَّبِيلَ mef'ûldur. Fiili ise hazfedilmiştir. Aslı, يَسَّرَ السَّبِيلَ لِلْإِنْسَانِ şeklindedir. السَّبِيلَ Kendinden önce takdir edilmiş

³⁷⁸ Bakara, 2/175.

³⁷⁹ ez-Zeccâc, Meâni'l-Kurân ve İ'râbuhu, V, 285.

³⁸⁰ Mahmûd Süleymân Yâkût, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm, X, 4985; Abdulvâhid, el-İ'râbu'l-Mufasssal, XII, 349.

³⁸¹ Abese, 80/18-19.

³⁸² Yâkût, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm, X, 4988; Abdulvâhid, el-İ'râbu'l-Mufasssal, XII, 351.

³⁸³ Abese, 80/20.

mahzuf bir fiilden dolayı mansûb olmuştur.³⁸⁴ فُ Fetha üzere mebnî olan atıf harfidir.

السَّبِيل Mef'ûlu bihdır. Mansubdur. يَسَّرَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. هُ Nasb mahallinde damme üzere mebnî olan muttasıl zamir ve mef'ûlu bihdır.³⁸⁵

ثُمَّ أَمَانَةٌ فَأَقْبِرْهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشُرْهُ

“En sonunda da onu öldürür ve kabre koyar. Daha sonra da, istediği zaman onu diriltir.”³⁸⁶

ثُمَّ Fetha üzere mebnî olan ve mühlete işaret eden atıf harfidir. أَمَاتَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. Fâili gizli olan هُوَ'dır. هُ Muttasıl zamir ve mef'ûlu bihdır. فِ Atıf harfidir. أَقْبَرَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. هُ Nasb mahallinde nasb üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. Mef'ûlu bihdır. İkinci ثُمَّ de yine fetha üzere mebnî olan ve mühlete delalet eden atıf harfidir. إِذَا Nasb mahallinde sükûn üzere mebnî olan zarf-ı zamandır. شَاءَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. أَنْشَرَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. هُ Nasb mahallinde damme üzere mebi olan muttasıl zamirdir ve mef'ûlun bihdır.³⁸⁷

كَأَلَّا لَمَّا يُفْضِ مَا أَمَرَهُ

“Hayır! İnsan, Allah'ın buyruğunu lâyıkıyla yerine getirmedi.”³⁸⁸

كَأَلَّا Red ve zecr harfidir. لَمَّا Sükûn üzere mebnî olan cezm ve nefiy harfidir. يُفْضِ Fiil-i mâzidir. لَمَّا 'dan dolayı mezcûmdur. Cezm alameti, aslı يُفْضِي olan fiilin sonundaki illet harfinin düşmesidir. مَا Nasb mahallinde sükûn üzere mebnî olan الَّذِي manasında ism-i mevsuldur. Onunla kastedilen mahzuftur. Yani “Allah'ın (c.c.) kendisine emrettiği

³⁸⁴ Ukberî, *et-Tibyân fî I'râbi'l-Kur'ân*, s. 386.

³⁸⁵ Mahmûd Süleymân Yâkût, *I'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4986; Abdolvâhid, *el-I'râbu'l-Mufasssal*, XII, 350.

³⁸⁶ Abese, 80/21-22.

³⁸⁷ Yâkût, *I'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4987; Abdolvâhid, *el-I'râbu'l-Mufasssal*, XII, 350.

³⁸⁸ Abese, 80/23.

şey” denilmek istenmiştir. أَمَرَ Fetha üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. مَعْفُؤْلُنْ بِيْهِ ve nasb mahallinde damme üzere mebnî olan muttasıl zamirdir.³⁸⁹

2.1.3. Garib Kelimeler

a) قُبُلًا: Yani lanetli olan.³⁹⁰

b) الْإِنْسَانُ: Allah’ı (c.c.) inkar eden, emir ve yasaklarını yaşamaya yanaşmayan kâfir insan.³⁹¹

c) فَتَدْرُهُ: İnsanın Allah (c.c.) tarafından, ana rahminde bebek olarak çıkana kadar birkaç evrede şekillenmesi demek.³⁹²

d) السَّبِيلُ: Yol demektir. Yoldan kasıt ise farklı şekillerde açıklanmıştır. Kimi bu yolu, insanın, ana rahminden çıkarken dar olan çıkış yolunun genişlemesi ve onun oradan kolayca çıkması şeklinde anlamıştır.³⁹³ Çünkü o dar menfezde, insanın sağ salim çıkması ancak Allah’ın (c.c.) yardım ve inayetiyle olur. Kimisi de bu yolu, kendisiyle hak ve batıl yollarını ayırmaya yarayan ilim yollarının kolaylaştırılması şeklinde anlamıştır.³⁹⁴

e) أَقْبَرُهُ: İnsanın öldükten sonra, gömülmesi, ona kabir yapılması demek.³⁹⁵

f) أَنْشَرُهُ: İnsanın öldükten sonra, Allah’ın (c.c.) onu tekrar diriltmesi, ona hayat vermesi demektir.³⁹⁶

³⁸⁹ Ukberî, *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân*, s. 386; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, X, 4988; Abdulvâhid, *el-İ’râbu’l-Mufasssal*, XII, 351.

³⁹⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; İbn Kuteybe, *Tefsîru’l-Garîb*, 514; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fî Garîbi’l-Kur’ân*, 336; el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, IV, 416; İbn Cevzî, *Tezkiretu’l-Erîb*, s. 272.

³⁹¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XV, 70; İbn Kuteybe, *Tefsîru’l-Garîb*, s. 514; Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, IV, 416; İbn Cevzî, *Tezkiretu’l-Erîb*, s. 271; en-Neseffî, *Medâriku’t-Tenzil*, IV, 486.

³⁹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 453; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XV, 70.

³⁹³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 453; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, s. 1961.

³⁹⁴ İbn Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 402; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXX, 61.

³⁹⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru’l-Garîb*, s. 514; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 336; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1473.

g) لَمَّا يَنْقُضِ مَا أَمَرَهُ: Allah'ın (c.c.), yerine getirmesini istediği namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve ahlaki kurallara uymak vb. görevleri ile haramlar ve yasaklardan uzak durmak gibi emirleri insanın yerine getiremediğini ifade eder.³⁹⁷

2.1.4. Önemli Kavramlar

a) Nutfe

Nutfe, sperm denilen erkek üreme hücresidir. Çocuğun, kendisinden yaratıldığı bu maddeye meni de denilir.³⁹⁸ Kur'ân'da, insanın yaratılışı, evreler şeklinde anlatılırken, ikinci aşamada nutfeden yaratıldığı ifade edilir.³⁹⁹ Kur'ân'da, bu kelime on iki âyette geçmektedir.⁴⁰⁰

Erkek sülbünden çıkıp kadın rahmine geçen nutfe (sperm/meni) ana rahminde kırk gün bekledikten sonra, kan pıhtısına, sonra şekli belli belirsiz et parçasına dönüştürülür.⁴⁰¹ Allah (c.c.), bu et parçasına, daha sonra sert kemikler olacak kıkırdaklar yerleştirir.⁴⁰² Yaratılış evreleri böylece tamamlanıncaya kadar devam eder.

b) Sebil

Sebil, içinde rahatlıkla yürünen yol, Allah'ın (c.c.) rızasına uygun yaşayış, O'nun için yapılan cihad, hak yol, hidayet gibi anlamlara gelir.⁴⁰³ Sebil ya da “fi sebilillah” tabirleri de Allah için yapılan çeşmeler, yollar köprüler vb. vakfiyeler için kullanılır.⁴⁰⁴ Bu ifade Kur'ân'da, yüz yetmiş üç âyette geçmektedir.⁴⁰⁵

³⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III, 453; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 72; İbn Kuteybe, *Tefsîru'l-Garîb*, s. 514; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Umdetu fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 336; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272.

³⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 72; İbn Kuteybe, *Tefsîru'l-Garîb*, s. 514; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272.

³⁹⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 236; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 496.

³⁹⁹ Kehf, 17/37; Hac, 22/5; Mü'minûn, 23/14; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67.

⁴⁰⁰ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 798.

⁴⁰¹ Hac, 22/5; Mü'minûn, 23/14; Mü'min, 40/67; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 462.

⁴⁰² es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, X, 420.

⁴⁰³ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 223; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 1930.

⁴⁰⁴ Nur Urfalhoğlu, “Sebil”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, L, 249-251, 249; Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 547.

⁴⁰⁵ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 419.

Abese sûresinin, ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرُهُ “Sonra ona yolu kolaylaştırdı”⁴⁰⁶ âyetindeki “sebil” kelimesi farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Bu yoldan maksat, insan olacak sperm hücrenin, erkeğin tenasül organından çıkması ve kadının tenasül organıyla onun rahmine ulaşana kadar takip ettiği yoldur. Sperm gelişip insan olunca, yine kadın rahminden, o dar yerden çıkışın kendisine kolaylaştırılması şeklinde açıklanmıştır.⁴⁰⁷ Örneğin Hasan Basrî: “İki idrar yolundan, yani erkek ile kadının tenasül organından çıkan insan, nasıl oluyor da Rabbine karşı kibirleniyor” demiştir.⁴⁰⁸

Bu âyet, şöyle de açıklanmıştır: Allah (c.c.) insanı iyi bir şekilde yaratıp düzenlediği gibi, kendisine verilen nimetler için Rabbine nasıl şükredeceğinin yolunu da, kitaplar ve peygamberlerle kolaylaştırmıştır.⁴⁰⁹ Kişi isterse isyân ve inkâr yolunu seçer, isterse de Allah’a (c.c.) imân eder.⁴¹⁰ Bu iki seçenektan birini seçme kolaylığını da Allah (c.c.) insana vermiştir.⁴¹¹

2.1.5. Belâgat Tahlîli

قَتِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

“Kahrolası kâfir insan, o ne nankördür!”⁴¹²

Bu âyette, kendisine verilen sayısız nimetlere rağmen Allah’ın (c.c.) azametine başkaldıran, O’na iman etmeye ihtiyaç duymayan kâfir insana azarlama ve kınama ile birlikte ağır bir beddua vardır. “Kahrolası, ölesi kâfir insan! Kendisine verilen onca nimete rağmen nasıl Allah’ı (c.c.) inkar etti!” denilmektedir. Araplarda, bu şekilde birisine ölüm temennisiyle beddua etmek en ağır beddua şekliydi.⁴¹³

⁴⁰⁶ Abese, 80/20.

⁴⁰⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 453; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 72; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402.

⁴⁰⁸ es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1460.

⁴⁰⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 453.

⁴¹⁰ Kehf, 18/29.

⁴¹¹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 44; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 70; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1473; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402; en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 488.

⁴¹² Abese, 80/17.

⁴¹³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX, 60; en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 488.

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرُهُ

“Yaratan onu neden yarattı? Bir meni damlasından yarattı. Yarattı ve güzel bir biçim verdi.”⁴¹⁴

Bu âyetlerle Allah (c.c.), kendisine karşı kibirlenen, kendi ulûhiyetine karşı kendisini bir şey sanan kâfir insanın böyle bir üstünlüğünün olmadığını bildiriyor. Allah (c.c.) “O kafir, hangi şeyden yaratıldı da kendini bir şey sanıyor?” diye soruyor. Yine onun, atılan, adi, değersiz bir meniden yaratıldığını aşağılayıcı bir şekilde ifade ediyor. Sonra, ana rahminde vucut azalarını takdir ederek, onu düzgün bir insan olarak yarattığını söyleyen Allah (c.c.), ona bu nimetini hatırlatıyor.⁴¹⁵ “Ey insan, nedir seni o Kerîm Rabbin hakkında aldatan? O değil mi seni yaratan, bütün vücudunu düzenleyen ve sana dengeli bir hilkat veren ve seni dilediği bir surette terkib eden?”⁴¹⁶

Âyette geçen “takdir etti” ifadesi, insanın ecelinin, rızkının, amelinin, onun asi mi yoksa itaatkar mı olacağını takdir edilmesi, şeklinde de anlaşılmıştır.⁴¹⁷

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرُهُ

“Sonra ona yolu kolaylaştırdı.”⁴¹⁸

Mebdei, ana rahmine atılmış küçük bir sperm iken, orada düzenli ve değerli bir varlık haline gelen insanın, dar bir menfezden mücizevî bir şekilde rahatlıkla çıkması, Allah’ın (c.c.) kendisine bir ihsânıdır. Bu âyetle Allah (c.c.), insana yaptığı bu iyiliği, inkâr ve isyanına karşı ona hatırlatıyor.⁴¹⁹ Çünkü o, iki idrar yolundan, yani erkek ile kadının tenasül organından çıktı. Hal böyleyken o, nasıl oluyor da Kerîm Rabbine karşı kibirleniyor.⁴²⁰ Bu âyette şöyle bir ima da vardır: Allah (c.c.), iyi bir şekilde yaratıp düzenlediği, sayısız nimet verdiği insana, bu nimetlere karşı nasıl şükredeceğinin

⁴¹⁴ Abese, 80/18-19.

⁴¹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX, 44; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III, 453; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1472; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-İhyâi't-Turrâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz. XXX, 45.

⁴¹⁶ İnfitâr; 82/6-8.

⁴¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 1961.

⁴¹⁸ Abese, 80/20.

⁴¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III, 453; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 72; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402.

⁴²⁰ es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1460.

yolunu, kitaplar ve peygamberlerle kolaylaştırmıştır.⁴²¹ Kişi isterse isyân ve inkâr yolunu seçer, isterse de O'na imân ve itaat eder. Onun böyle bir tercih yapma özgürlüğü de vardır.⁴²² “Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?”⁴²³ ve “Ona yolu da gösterdik; artık ister şükreder, ister nankör ve kâfir olur”⁴²⁴ mealindeki âyetler de buna işaret etmektedir.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ

“En sonunda da onu öldürür ve kabre koyar.”⁴²⁵

Allah (c.c.), insana yaşadığı sürece değer verip, en güzel nimetlerle beslediği gibi, öldüğü zaman da ona ayrı bir değer verir. İnsanlık vasfından dolayı, cesedini yeryeryüzünde bırakarak kurda kuşa yem etmeyip diğer insanlara defnettirir.⁴²⁶

كَلَّا لَمَّا يُفْضِ مَا أَمَرُهُ

“Hayır! İnsan, Allah'ın buyruğunu lâayıkıyla yerine getiremedi.”⁴²⁷

Bu âyette şu manalar vardır. İnsan “Elest Bezmi”nde verilen sözü⁴²⁸ yerine getiremedi.⁴²⁹ Hiçbir insan, Allah'ın (c.c.) kendisine yapmasını emrettiği şeyleri layıkıyla yerine getiremedi. Hep bir yalınışı ve kusuru oldu.⁴³⁰ Âyette belirtilen insan, Allah'a (c.c.) karşı kibirlenen, isyan ve inkâr ile O'na başkaldıran kâfir insandır. Çünkü Allah (c.c.) ona, küfür ve inadını bırakıp Allah'a (c.c.) teslim olmasını, emrettiği şeyleri yapmasını istemişti de o bunu yerine getiremedi.⁴³¹

⁴²¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III, 453.

⁴²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1473; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 488; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 44; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 70.

⁴²³ Beled, 90/10.

⁴²⁴ İnsân, 76/3.

⁴²⁵ Abese, 80/21.

⁴²⁶ Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1472; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX, 61; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 44.

⁴²⁷ Abese, 80/23.

⁴²⁸ A'râf, 7/172.

⁴²⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III, 453.

⁴³⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 70; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV, 417; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1961.

⁴³¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX, 62; es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 1460.

2.1.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar

2.1.6.1. İnsanın Hayat Evreleri

Bu sûrede insanın hayat serencamına genel manada işaret edilmiştir. İnsanoğlunun varlığı, ana rahmine atılan bir su (sperm) ile başlar. Bu sperm cenine dönüşür. Cenin, rahim duvarına yapışan, anne rahmindeki kan pıhtısının doğum anına kadar olan evrelerine denir.⁴³² Necm sûresinin ilgili âyetinde “أَجِنَّةً” şeklinde geçen tabir⁴³³ insanın anne karnındaki ilk evresi için kullanılmıştır. Ana rahmine düşen küçücük sperm,⁴³⁴ önce kan pıhtısına, sonra et parçasına dönüşür.⁴³⁵ Sonra o et parçasının içine kemik yerleştirilir.⁴³⁶ Şekillenen o cesede belli bir zaman sonra ruh üflenir.⁴³⁷ Nihayetinde dokuz ay sonra düzenli⁴³⁸ bir insan olarak anne karnından çıkar.⁴³⁹ Bu şekilde insanın ana rahmindeki hayat evresi biter ve dünya hayatındaki bebeklik evresi başlar. Kur’ân’da insanın yaratılışı anlatılırken, onun ana rahminde bazı safhalardan geçtiği, oluşumu tamamlandıktan sonra bebek olarak dünyaya geldiği şöyle anlatılır; “*Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaştırmış kandan, sonra da yapısı belli belirsiz bir çiğnemlik etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız. Böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz öldürülür, kiminiz de ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken birşey bilmez olur...*”⁴⁴⁰

a) Bebek Olarak Dünyaya Gelmesi

İnsan, dünyaya geldiği zaman zayıf, güçsüz ve yardıma muhtaç bir durumdadır. Ne yürümeye ayağı tutar, ne tutunmak için gücü var , ne de ihtiyacını dile getirmek için konuşabilir. Yapabildiği tek şey ağlamaktır. İnsan, ana rahminden çıktıktan sonra dünyaya bu vaziyette gelir. Allah (c.c.) bu durumunu şöyle açıklar:

⁴³² Mustafa Uzunpostalcı, “Cenin”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, VII, 369-370, s. 369.

⁴³³ Necm, 53/32.

⁴³⁴ Necm, 53/46.

⁴³⁵ Hacc, 22/5.

⁴³⁶ Mü’minûn, 23/14.

⁴³⁷ Hicr, 15/29.

⁴³⁸ Abese, 80/18-20; İnfîtâr, 82/6-8.

⁴³⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 453

⁴⁴⁰ Hac, 22/5; Ayrıca Bakınız: Mü’minûn, 23/12-14.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ

الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ

*“Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından size bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık verendir. O dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.”*⁴⁴¹

Allah (c.c.), zayıf, aciz ve iradesiz olarak doğan insana merhamet eder. Ona, bütün ihtiyaçlarını temin eden, onu soğuk ve sıcaktan koruyan, kendisi için uyularını bile terk eden bir anne babayı hizmetkâr yapar. Bu kadar aciz ve zayıf olan insana bakmayı anne babaya dini bir sorumluluk olarak yükler.⁴⁴² Anne baba ise, evladı için bu hizmeti zevkle yapar. Çünkü Allah (c.c.), o evlada cennet kokusunu sürmüştür.⁴⁴³ Allah’ın (c.c.) rahmet ve mermameti olmazsa, güçsüz ve iradesiz olarak dünyaya gelen insanın bebeklik ve çocukluk evrelerini geçip gençlik ve olgunluk çağına ulaşması imkânsızdır.

b) Gençlik ve Olgunluk Çağı

Sıkıntılı bebeklik ve çocukluk evrelerini geride bırakıp gençlik ve olgunluk çağına ulaşan insan, artık kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilir. Kararlarını kendi özgür iradesiyle alabilir ve hayatına kendi kararlarıyla yön verebilir. İyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilecek yaşa gelen insan, Allah’ın (c.c.) emirlerine de muhatap olur. Artık, O’nun (c.c.) emrettiğini yapmak ve yasakladıklarından uzak durmak zorundadır. Bu teklif kendisine tebliğ edilir fakat buna zorlanmaz.⁴⁴⁴ İster kabul eder, isterse de karşı çıkar, inkar eder. Kendisine bildirilen hak ve batıl yollarından birini hür iradesiyle seçer.⁴⁴⁵ Ama yapıp ettiklerinden sorumlu tutulup ahirette hesaba çekilir.⁴⁴⁶

Allah’ın (c.c.) insanoğluna yaptığı ihsan ve ikramlar saymakla bitmez.⁴⁴⁷ Çünkü Allah (c.c.), insanı yoktan var edip,⁴⁴⁸ insan olarak⁴⁴⁹ en güzel şekilde yarattı.⁴⁵⁰ Ona

⁴⁴¹ Rûm, 30/54.

⁴⁴² Müslim, *İmâre*, 20; Buharî, *Nikah*, 9.

⁴⁴³ Câmîu’s-Sağîr, 2/2285.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/256.

⁴⁴⁵ İnsân, 76/3.

⁴⁴⁶ Hac, 22/10.

⁴⁴⁷ Bakar, 2/40; Âl-i İmrân, 3/103; İbrâhim, 14/34; Nahl, 16/18; Lokmân,31/20.

kitaplar ve peygamberler göndermekle⁴⁵¹ kendine muhatap alıp,⁴⁵² onu şereflendirdi. Allah (c.c.), bütün bu nimetlere karşılık sadece insanın, kendisine hamdetmesini, imân ve ibâdetle şükretmesini istedi.⁴⁵³ İnsan, sadece ibadetiyle Allah'ın (c.c.) nimetlerinin kadrini hakkıyla bilmezse de⁴⁵⁴ O'na (c.c.) elinden geldiği kadar boyun eğip minnettar olmalı,⁴⁵⁵ nimetleri hamd ve şükür ile yâd etmelidir. Bu, insan için hem bir şeref,⁴⁵⁶ hem de kulluk görevidir.⁴⁵⁷ Ama Allah'a (c.c.) kul olmayı kendi gururuna yediremeyen, kendisini yaratıp düzene koyan Allah'a (c.c.)⁴⁵⁸ minnettar olması gerekirken, başkaldırıp O'na isyân eden nankör bir insan, lânetlenmeye ve kınanmaya müstehâktır. Kendisini nice nimetlere kavuşturan, ömrünün en güzel çağına ulaştıran, ona el, ayak, göz, dudak veren,⁴⁵⁹ konuşmayı, kendisini ifade etmeyi öğreten⁴⁶⁰ Allah'a (c.c.) karşı insanın yaptığı nankörlük şu âyetlerde hayretle nazara verilir:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رِبِّكَ كَلَّا بَلْ أَنْتَ كَذِّبُونَ
بِالَّذِينَ

*“Ey insan, nedir seni o Kerîm Rabbin hakkında aldatan? O değil mi seni yaratan, bütün vücudunu düzenleyen ve sana dengeli bir hilkat veren ve seni dilediği bir surette terkib eden? Hayır, yanlış yapıyorsunuz! Siz dini, dirilip hesap vermeyi yalan sayıyorsunuz.”*⁴⁶¹

قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أَنْكَرَهُ

⁴⁴⁸ En'âm, 73;

⁴⁴⁹ Rum, 30/20.

⁴⁵⁰ Tîn, 95/4.

⁴⁵¹ Nahl, 16/36.

⁴⁵² Ayetlerde geçen “Ey insânlar!”, “Ey Âdemoğulları!”, “Ey kitap ehli!”, “Ey İman edenler!” şeklindeki hitaplarla Allah (c.c.), şanının yüceliğine rağmen bizi muhâtap alıyor.

⁴⁵³ Bakara, 2/152,172; Nahl, 16/14.

⁴⁵⁴ Rahmân, 55/13.

⁴⁵⁵ Teğâbun, 64/16.

⁴⁵⁶ Fâtır, 35/10.

⁴⁵⁷ Nahl, 16/78.

⁴⁵⁸ İnfitâr, 82/6-8.

⁴⁵⁹ Beled, 90/8-10.

⁴⁶⁰ Rahmân, 55/4.

⁴⁶¹ İnfitâr, 82/6-9.

“Kahrolası, kâfir (olan insana) lanet olsun. Allah’ın rahmetinden uzak olsun. Allah, ona çokça nimet verdiği ve ihsanda bulunduğu halde, O’nu ne aşırı bir tarzda inkâr etti?”⁴⁶²

Bu âyet, kâfire en kötü bir bedduadır. Aynı zamanda, inkâr ve isyân ederek haddi aşmasından dolayı muhatabı hayrete düşürür.⁴⁶³ Bu âyette kastedilenlerin yukarıda tavsif edilen kişiler olduğu ifade edilmiştir. Ki onlar, Allah’a (c.c.), O’nun dinine ve peygamberine iman etme noktasında kendilerini müstağni gördüler. Allah’ın (c.c.) onlar için yarattığı nimetlere karşı minnettar olup O’na iman etmekle şükretmeleri gerekirken, aksine Allah’a (c.c.) ve O’nun dinine karşı çıkıp, küfran-ı nimet ettiler. Burada kastedilen kişinin Utbe b. Ebî Leheb olduğu da söylenmiştir.⁴⁶⁴ Utbe b. Ebî Leheb, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bisetinde önce, mübârek kızlarından Hz. Rukiye (r.ah.) ile evlenmişti. Utbe, önceleri babasına olan kızgınlığından dolayı, gelip Hz. Peygamber’e (s.a.v.) imân etmişti. Fakat daha sonra Necm sûresi nâzil olunca onu (s.a.v.) inkar etti. Bununla yetinmeyerek gelip Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yakasından çekip ona hakaret etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Allah’ım! Ona bir itini musallat et” diye beddua etmişti. Bir ticaret yolculuğunda, gece vaktinde bir arslan gelip bir çok insanın arasında sadece onu parçalamıştı.⁴⁶⁵

c) İhtiyarlık Çağı

İnsan, bir ömür çalışıp çabalar, hayal ve ideallerini gerçekleştirme uğruna nice zahmetlere katlanır. Ama çoğunu da gerçekleştirmeden ömrünün en zor ve zahmetli ihtiyarlık çağına ulaşır. Artık eskisi gibi hükmedemez ve sözünü dinletemez olur. İnsan, bu dönemde hem fikren hem de fiziken zayıflamaya başlar. İnsanın aklî ve bedenî oluşumu, bir dağa tırmanıp tepesini aştıktan sonra tekrar aşağıya inen kişinin durumuna benzer. Başta çok zayıf, aciz ve iradesiz olarak dünyaya gelek insan, büyür, güçlenir, söz ve fikir sahibi olur. Emrettiği zaman sözü dinlenir. İş yönetir, yanlışları düzeltir. Fakat yaşlanıp da kendisi bir takım yanlışlar yapmaya başlayınca sözü de kendisi de önemsenmez olur. Önceden bildiği çoğu şeyi unuttur. Ve yine başta olduğu gibi

⁴⁶² Abese, 80/17.

⁴⁶³ es-Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, III, 1460.

⁴⁶⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; el-Beğâvî, *Tefsîru’l-Beğâvî*, IV, 416; es-Süyûtî, *Durru’l-Mensûr*, IV, 246; es-Süyûtî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, 286; el-Alûsî, *Rûhu’l-Me’anî*, XXX, 43.

⁴⁶⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, III, 452; es-Süyûtî, *Durru’l-Mensûr*, IV, 246.

ihtiyaçlarını gidermede yardıma muhtaç bir duruma gelir.⁴⁶⁶ Bu, insan ömrünün en zor ve zahmetli dönemi olan ihtiyarlık çağıdır.⁴⁶⁷ Bu durumu Allah (c.c.) şöyle tasvir eder:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ
وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّبَيِّنٍ لَّكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِيَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُتَوَقَّىٰ
وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاً

“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, az bir sudan (meniden), sonra bir alakadan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size kudretimizi apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) içinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün düşkün çağına ulaştırılır ki, böylece bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin.”⁴⁶⁸

Kendi gençliğini, ömrünün en değerli zamanını, elindeki imkânlarını, kazandığı mal varlığını Allah (c.c.) yolunda, O'nun rızası doğrultusunda harcayıp da âyette belirtilen ihtiyarlığa ulaşan insan, gençliğini özler, ama ona hayıflanmaz. Çünkü Allah'ın (c.c.) razı olduğu bir genç olarak yaşamış,⁴⁶⁹ ahirette kendisi için yüz karası olan günah yüklerini⁴⁷⁰ yüklenmemiştir. Belki küçük günahları olmuştur ama büyük günahlardan kaçındığı ve emredilen ibadetleri gücü yettiği ölçüde yerine getirdiği için Allah (c.c.), onun küçük günahlarını da bağışlamış, hatta onun için sevaba çevirmiştir.⁴⁷¹

d) İnsanın Dünya ile İlgisinin Kesildiği Ölüm Anı

Ölüm, insanın hoşlanmadığı bir durumdur.⁴⁷² Çünkü ölüm, insanın dünyadaki bütün varlığını; eş, dost ve akrabasını elinden alır. Bütün tasarruflarına son verir. Bu yönüyle ölüm, pek de arzulanan bir şey değildir. Ama bir amaç için yaratılan insan, belli bir ömre sahiptir. Eceli geldiği zaman, ölüm gerçeği ile mutlaka yüzleşecektir. Bu,

⁴⁶⁶ Rûm, 3054.

⁴⁶⁷ Nahl, 16/70.

⁴⁶⁸ Hac, 22/5.

⁴⁶⁹ Buharî, *Ezan*, 36.

⁴⁷⁰ Kıyâme, 75/24; Abese, 80/40-41.

⁴⁷¹ Nisâ, 4/31; Furkân, 25/70.

⁴⁷² Buharî, *Rikâk*, 41.

insanın kendisinden kaçamayacağı bir durumdur.⁴⁷³ Bu, Allah'ın (c.c.) bütün canlılar için takdir ettiği bir kanundur. Her canlı ölümü tadacaktır.⁴⁷⁴

İslâm, dünyanın cazibesine kapılmamak, asıl amaçtan sapmamak ve ebedi yurt olan ahireti ihmal etmemek için Müslümana ölümü hatırdan tutmayı tavsiye eder.⁴⁷⁵ Bunun için İslâm medeniyetinde kabirlerin ziyaret edilmesi önerilmiştir.⁴⁷⁶ Çünkü ölüm, insanın uzun emeller peşinde koşmasını, ahireti unutup dünyaya dalmasını engeller. Ona, dünyaya bir amaç için Allah'tan (c.c.) geldiğini, sonunda hesap vermek için yine Allah'a (c.c.) döneceğini hatırlatır. Bununla beraber İslâm, Müslümanın dünyayı hepten terketmesini istemez.⁴⁷⁷ Fakat, sonunda terk edilecek dünyaya, ebedi kalınacakmış gibi bağlanmayı, bütüm yatırımı ona yapmayı ve bütün zamanı ona harcamayı yasaklar. Dünyada bir yolcu veya garip bir insan gibi olmasını Müslümandan ister. “Akşama erdin mi sabahı bekleme, sabaha çıktın mı akşamı bekleme, (işlerini zamanında yap). Sağlıklı olduğun zaman hastalık için hazırlık yap. Hayatta iken de ölüm için hazırlık yap!”⁴⁷⁸ der. Çünkü ölümün her cana dokunacağı hüküm-ü ilâhidir. Ölümden kaçıp kurtulmak da söz konusu değildir. Bu durum, şu âyette dikkat çekici bir şekilde nazara verilir:

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ

*“Nerede bulunursanız bulunun: Sağlam, yüksek kulelerde, hatta eflâke ser çeken gökteki yıldız burçlarında bile olsanız, ölüm mutlaka size yetişir...”*⁴⁷⁹

Bu gerçeği unutmayan kişi, var olma amacını gerçekleştirir ve ruhunu tertemiz bir şekilde Rabbine teslim eder. Bundan dolayı, kendisi için hazırlanıp saklanan göz aydınlığı nimetlerin⁴⁸⁰ heyecanı, ona ölüm acısını hafifletir. Allah'ın (c.c.) dostlarına ölüm korkusu yoktur.⁴⁸¹ Çünkü onlar, Rablerinden korkmuş, kendilerini nefsin kötü arzularından korumuşlardır. Dünyevî dost ve akrabalarından ayrılmaktan dolayı ayrılık

⁴⁷³ Nisa, 4/78.

⁴⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

⁴⁷⁵ Tirmizî, *Zühd*, 4; Nesâî, *Cenâiz*, 3; İbn Mâce, *Zühd*, 31.

⁴⁷⁶ Müslim, *Cenâiz*, 106

⁴⁷⁷ Kasas, 28/77.

⁴⁷⁸ Buharî, *Rikâk*, 3.

⁴⁷⁹ Nisâ, 4/78.

⁴⁸⁰ Secde, 32/17.

⁴⁸¹ Yûnus, 10/62-64.

hüznü olabilir. Ama hakiki dost olanlarda Allah'a (c.c.) kavuşma sevinci daha ağır basar.⁴⁸²

Allah'tan (c.c.) bihaber yaşayan, Allah'ın (c.c.) sevmediklerini kendine dost edinen ve onların yoluna giden kişi de bir gün ölümle yüzleşecektir. Sadece dünya için yaşayan kişi, ölümü karşısında görünce dehşet verici bir ruh haline girer. Çünkü en büyük felaketle (kıyâmetle) yüzleşmiştir.⁴⁸³ O gün, kişi, bir ömrü ne uğruna heder ettiğini, kimin peşine düşüp Allah'ı (c.c.) unuttuğunu⁴⁸⁴ kısacası kimin için yaşadığını anlar. O da bilir ki, varacağı yer cehennemdir.⁴⁸⁵ Bu duruma müdahale etmek, canı boğazına dayanan kişiyi hayata döndürmek artık imkânsızdır. Allah (c.c.), haktan uzak yaşayanların, o gün ölüm karşısındaki çaresizliğini şöyle anlatır:

وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِأَسْرَةٍ تَنْظُرُ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّزَّاقِيَّ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ وَالْتَفَتِ السَّاقُ
بِالسَّاقِ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى

“Ve nice yüzler vardır o gün asıktır. Belini kıran darbeyi yediğini hisseder. Hayır, hayır! Ne zaman ki can boğaza gelir, işte o zaman can çekişenin yanındakiler: “Bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?” der. Artık ayrılık vakti geldiğini kendisi de anlar. Bacağı bacağına dolaşır, ölüm acısıyla kıvrılır. O gün sevkîyat, doğru Rabbinin divanına olur! Ne dini tasdik eder, ne namaz kılardı. Hep hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi. Bir de yaptığından memnun olarak, çalılımlı çalılımlı kendi taraftarlarının yanına varırdı.”⁴⁸⁶

Ömür, sayılı günlerden ibarettir. Allah'ın (c.c.), kuluna dünya imtihanı için tanıdığı bir süredir. Bunun için kul, bu süre içinde yapılması gerekenleri ertelemeyen yapmalı, herşeyden daha değerli bu zamanı, dünyalık değersiz şeyler için heder etmemelidir. Çünkü ebedi ahiret saâdeti, kula tanınan süre zarfında ve dünya hayatında kazanılır. Eğer kul yanlış yapar, dünyada ölümü hesaba katmazsa, hedeften sapmış olur. Ömrünü faydasız şeyler için harcaıyıp ahirette hüsrana uğrayanlardan olur.

⁴⁸² Nisâ, 4/45, 119, 139, 173; Mâide, 5/56.

⁴⁸³ Buharî, *Rikâk*, 41.

⁴⁸⁴ Furkân, 25/28-29.

⁴⁸⁵ Nâzi'ât, 79/34-39.

⁴⁸⁶ Kıyâme, 75/24-36.

2.1.6.2. Kabir Hayatı

İnsan bir yolcu gibidir. Yolculuğu, ruhlar aleminden başlar, ana rahminden geçer, dünyaya uğrar. Dünyada çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık evrelerini geçirir ve ölümle kabir âlemine geçer. Kabir âlemi, cesedin gömüldüğü mezarın içi değildir. Kabir âlemi, bedenden çıkan ruhun, mahiyetini bilemediğimiz farklı bir boyuta geçtiği âlemdir. Kabir âleminde ruh, kıyamete kadar ya azap görür,⁴⁸⁷ ya da cennet nimetlerinin güzelliklerini yaşar.⁴⁸⁸

İnsan öldüğü zaman, onu mezara kadar üç şey takip eder: Kazandığı malı, aile akrabası ve bir de dünyada yaptığı iyi ve kötü ameli. Kişi defnedildikten sonra, malı ve aile akrabası döner, ama ameli kendisiyle kalır.⁴⁸⁹

Vefat eden kula kabirde, ilk olarak Münker ve Nekir denilen iki melek gelir ve onu sorguya çekerler. O kişi mü'min ise, dünyada iyilik olarak ne yaptığını söyler onlara. O iki melek de cenneti, Allah'ın (c.c.) lütuflarını ona müjdelerler. Ama o kişi kâfir ve münâfik ise, dinden ve peygamberden habersiz yaşadığı için, sorulara: "Bilmiyorum" şeklinde cevaplar verir. İki melek de ona Allah'ın (c.c.) azabını müjdelerler.⁴⁹⁰ Bundan sonra da kıyametin kopmasına kadar mü'min kabir âleminde, cennet bahçelerinin birinde nimetlenir. Kafir ise cehennem çukurlarının birinde azap içinde bekler.⁴⁹¹

Kıyâmet günü kâfir, fâcir ve fâsıkların cehennemde azap göreceği konusunda ihtilaf yoktur. Çünkü âyetler ve hadisler bunu açık bir şekilde ifade ederler. Dirilişten önce, kabir hayatında kabir azabının olduğu konusunda Mutezilede, birkaç alimin dışında pek ihtilaf yoktur. Özellikle Ehl-i Sünnet alimleri, kabirde hem azabın hem de nimetin olacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Onlar, Kur'ân ve sünnette kabir azabının olacağına işaret eden nassların bulunduğunu, dolayısıyla bu konuya inanmak gerektiğini savunmuşlar.⁴⁹²

⁴⁸⁷ Tevbe, 9/101; Mü'min, 40/46; Buhârî, *Cenâiz*, 86.

⁴⁸⁸ Buhârî, *Cenâiz*, 89; Tirmizî, *Cenâiz*, 70.

⁴⁸⁹ Buhârî, *Rikâk*, 42; Tirmizî, *Zühd*, 46.

⁴⁹⁰ Buhârî, *Cenâiz*, 67; Müslim, *Cennet*, 70-73.

⁴⁹¹ Tirmizî, *Cenâiz*, 70.

⁴⁹² Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam, Tarih-Ekoller-Problemler*, Teki Kitabevi, Konya, 2010, s. 452.

Kabir azabına pek çok âyet delil gösterilebilir. Fravun ve hanedanı ile Nuh kavminin suda boğulduktan sonra ateşe atıldığını bildiren âyetler bunlardan birkaçıdır.

فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكَّرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ

“Allah onu, o kâfirlerin tuzaklarının şerrinden korudu. Firavun hanedanını da kötü azap kuşattıverdi. Onlar sabah akşam ateşin karşısına getirilirler. Kıyamet koştığında da: “Haydi, Firavun hanedanını en şiddetli azaba sokun!” denilir.”⁴⁹³

Âyetin ifadesine göre, içinde ebedi ve sürekli kalacakları, bir an bile çıkarılmayacakları cehennem azabı, onlara sabah akşam tattırılır.⁴⁹⁴ “Kıyamet koştığında da: “Haydi, Firavun hanedanını en şiddetli azaba sokun!” denilir.”⁴⁹⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Hiç şüphesiz, sizden biriniz öldüğü vakit kendisine, varacağı yer sabah akşam gösterilecektir. O kişi cennet ehli ise kendisine cennet, cehennem ehli ise kendisine cehennem gösterilir. Kendisine, ‘İşte senin varacağın yer budur, kıyâmet günü oraya gideceksin.’ denilir.”⁴⁹⁶

Bu konuyla ilgili olarak Zeyd b. Sabit şu rivâyette bulunmuştur: “Bir defa ben ve birkaç kişi Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraberdik. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir katrın üstündeydi. Benî Neccâr’ın bir bahçesinde iken hayvan aniden ürktü. Neredeyse Hz. Peygamber (s.a.v.) düşüyordu. Orada beş altı tane kadar mezar olduğunu farkettilik. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Bu kabirlerin sahiplerini kim biliyor? diye sordu. Bir adam: Ben biliyorum, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Peki bunlar ne zaman öldü?” dedi. Adam: Onlar, sabah güneş doğarken öldü, cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Gerçekten bu ümmet, kabirlerinde imtihan olunuyor. Eğer ölüleri defnetmeme endişesi olmasaydı, kabir azabını işittiğim gibi, sizin de işitmeniz için Allah’a dua ederdim.” dedi. Sonra bize dönerek: “Cehennem azabından Allah’a sığının!” diye buyurdu. Ashab: Biz cehennem azabından Allah’a sığınırız, dediler. (Bu sefer) : Kabir azabından Allah’a sığının! diye buyurdu. Ashab: Biz kabir azabından da Allah’a sığınırız, dedi. Fitnelerin

⁴⁹³ Mü’min, 40/45-46.

⁴⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1200; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil*, IV, 118.

⁴⁹⁵ Mü’min, 40/46.

⁴⁹⁶ Müslim, *Cennet*, 65.

açığundan, kapalisından Allah'a sığının! diye buyurdu. Ashab: Biz fitnelerden, onların açığundan, kapalisından Allah'a sığınırız, dedi. Deccal'in fitnesinden Allah'a sığının! diye buyurdu. Ashab: Biz Deccal'in fitnesinden Allah'a sığınırız! dedi."⁴⁹⁷

Bilindiği üzere Allah (c.c.), kendi yolunda öldürülenlere ölü denilmemesi gerektiğini, çünkü onların diri olduğunu ve onların kendi katında rızıklandırıldığını, fakat bizim bunu idrak edemediğimizi bildirmiştir:⁴⁹⁸

وَلَا تُحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ
بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rablerinin katında yaşarlar, rızıklandırılır. Allah'ın lütfundan ihsan ettiği nimetlere kavuşmaktan dolayı sevinç içindedirler. Arkalarından henüz kendilerine kavuşmayan müstakbel şehitlere, kendilerine hiçbir korku olmayacağına ve üzüntü hissetmeyeceklerine dair de müjde vermek isterler. Onlar, Allah'ın nimeti ve lütfu ile ve Allah'ın müminlere olan mükâfatını zayi etmeyeceği müjdesiyle de sevinirler.”⁴⁹⁹

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

“Allah yolunda öldürülenler hakkında “ölü” demeyin. Bilakis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz.”⁵⁰⁰

Ayrıca, gıybet ve koğuculuk yapmak, idrara dikkat etmemek,⁵⁰¹ faiz yemek, yalan söylemek, zina etmek ve içki içmek⁵⁰² gibi amellerin kabir azabına sebep olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Bütün bunlar, kabir hayatının varlığına delil teşkil eden rivâyetlerdir.

⁴⁹⁷ Müslim, *Cennet*, 18;

⁴⁹⁸ Müslim, *Cennet*, 65-67.

⁴⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/169-171.

⁵⁰⁰ Bakara, 2/154.

⁵⁰¹ Buharî, *Cenâiz*, 88, *Vudû*, 57.

⁵⁰² Buharî, *Cenâiz*, 93, *Tabiratu'r-Rü'ya*, 48.

2.1.6.3. Yeniden Diriliş: Haşir

Abese sûresinde yeniden dirilişe de atıfta bulunulmuştur. Haşir sözlükte, bir şeyi mekân ve meskenden çıkarmak, toplamak, bir araya getirip bir yere sevk etmek anlamına gelir. Terim olarak ise, Cenab-ı Hakk'ın ölümlere ruhları iade edip onları hesaba çekmek üzere toplaması ve toplama yerine sevk etmesi demektir.⁵⁰³

Hangimizin daha iyi amel işleyeceğini sınamak için hayatı ve ölümü yaratan Allah (c.c.),⁵⁰⁴ bizi dünyada belli bir süre yaşatır. Türlü türlü şeylerle imtihan eder.⁵⁰⁵ Sonra bu imtihan, ölümün acı şerbeti ile son bulur. Dünya hayatından sonra, kabir alemi başlar. Kabir alanında bekleyen ruhları İsrâfil (a.s.), Sûr'a ikinci defa üflemeyle uyandırır.⁵⁰⁶ Bütün ruhlar, haşir meydanında toplanmaları için tekrar dirilirlir. Bu konu, bazı âyetlerde şöyle geçer:

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

*“Yerin yarılıp kendilerinin büyük bir hızla mahşer meydanına koşacakları gün, mutlaka gelecektir. Bu diriltip mahşerde toplama, Bize göre çok kolaydır.”*⁵⁰⁷

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشْرَنَاهُمْ فَلَمْ نُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا

*“(Düşün) o günü ki, dağları yürütürüz, yerin dümdüz hale geldiğini görürsün. İşte bütün insanları mahşer meydanına topladık, eksik bıraktığımız bir tek kişi bile kalmadı.”*⁵⁰⁸

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا

*“Sûra üfleneceği gün, Biz suçlu kâfirleri, gözleri (korku ve dehşetten) gömgök vaziyette haşredip toplayacağız.”*⁵⁰⁹

⁵⁰³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 319; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 882.

⁵⁰⁴ Mülk, 67/2.

⁵⁰⁵ Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/186; Enbiyâ, 21/35; Hucurât, 49/10.

⁵⁰⁶ Zümer, 39/68; Kamer, 54/6-8.

⁵⁰⁷ Kâf, 50/44.

⁵⁰⁸ Kehf, 18/47.

⁵⁰⁹ Tâ Hâ, 20/102.

فَوَرِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا

“Rabbine yemin olsun ki Biz onları da, şeytanları da diriltip huzurumuza toplayacağız. Sonra da cehennemin çevresinde dizüstü çökmüş vaziyette oraya getireceğiz.”⁵¹⁰

يَوْمَ نَخْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا

“Gün gelecek, Allah’ı sayıp haramlardan sakınan müttakileri, Rahman tarafından ağırlanacak konuk heyet olarak toplayacağız.”⁵¹¹

Peygamberleri inkâr edenlerin en çok karşı çıktıkları konulardan biri de haşir konusudur. Çünkü onlar, dünyada ne yaparsak bize kâr kalacak diye inanırlar. Nefisleri hesabına günah işlemek istedikleri zaman diriliş fikri onları hep rahatsız eder.⁵¹² Yoktan yaratıldıklarını hesaba katmadıkları için, toprak olduktan sonra tekrar diriltileceklerini de kabul etmezler. Çünkü bu, onlara çok ağır gelir. Bu durum Kur’ân’da şöyle ifade edilir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ

وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

“Sûra üflendi, “Kalk!” borusu çaldı! İşte mezarlarından kalkıp Rablerinin huzurunda duruşmaya koşuyorlar. “Eyvah bize! Kim kaldırdı bizi yatağımızdan?” diyorlar. Bu, Rahmân’ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! Derler.”⁵¹³

⁵¹⁰ Meryem, 19/68.

⁵¹¹ Meryem, 19/85.

⁵¹² Kıyâme, 75/5.

⁵¹³ Yasin, 36/51-52.

2.2. ABESE SÛRESİ 24 İLA 32. ÂYETLER

2.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ {24} أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا {25} ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا {26} فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا
{27} وَعِنَبًا وَقَضْبًا {28} وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا {29} وَحَدَائِقَ غُلْبًا {30} وَفَاكِهَةً وَأَبًّا {31} مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ
{32}

“Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın! Biz yağmuru gökten şırl şırl döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük. Orada hububatlar, taneler, üzüm ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.”

2.2.2. İ‘rabı

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ

“Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın!”⁵¹⁴

ف İsti'nâfiyye yani başlangıç harfidir. ل Emir için gelmiştir. يَنْظُرُ, ل'dan dolayı meczûm olan fiil-i muzâridir. الْإِنْسَانُ Fâildir. إِلَى Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir. طَعَامٍ 'dan dolayı mecrûr olan isimdir. هـ izâfetten dolayı cer mahallinde olan muttasıl zamirdir.⁵¹⁵

أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا

“Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık.”⁵¹⁶

أنا, ن Fetha üzere mebnî olan nasb ve te'kid harfidir. ن Nasb mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir ve أَنِّ 'nin ismidir. Sonrasında gelen صَبَّبْنَا الْمَاءَ

⁵¹⁴ Abese, 80/24.

⁵¹⁵ Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ'râbu'l-Kur'ânîl-Müyyesser*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2009, s. 585; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, X, 4988; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 352.

⁵¹⁶ Abese, 80/25.

şeklindeki fiil cümlesi, mahallen merfû olarak اَنَّ 'nin haberidir.⁵¹⁷ Bazı kıraatlerde, اَنَّ 'daki hemze, kesra olarak اِنَّا şeklinde okunmuştur. Eğer bu şekilde kesralı okunursa, yeni bir cünlenin başlangıcı (isti'nâf) olur. Ama baştaki hemze fethalı olarak اِنَّا şeklinde okunursa, kendinden önceki âyette geçen طَعَامِهِ kelimesine bedel olur. Bu durumda mana "İnsan yediğine bir baksın. Biz nasıl da bol bol yağdırdığımız su ile o yiyecekleri yaratmışız." şeklinde önceki cümlelerin açıklaması olur.⁵¹⁸ Bazıları, اِنَّا'yı اِنِّي şeklinde okumuşlardır.⁵¹⁹ صَبَبْنَا Sükûn üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. نَا Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. الْمَاءُ Mef'ûl-u bihdır. صَبَبْنَا Mef'ûl-u mutlakdır.⁵²⁰

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا

"Sonra toprağı iyiden iyiye yarıdık."⁵²¹

ثُمَّ Fetha üzere mebnî olan atıf harfidir. شَقَقْنَا, sükûn üzere mebnî olan fiil-i mâzidir. نَا Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir ve fâildir. الْأَرْضَ Mef'ûl-u bih ve mansubdur. شَقًّا Mef'ûl-u mutlak ve mansubdur.⁵²²

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا وَحَدَائِقَ غُلْبًا وَفَاكِهَةً وَأَبًّا

"Orada, hububatlar, taneler, üzümmler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırmlar bitirdik."⁵²³

فَ Atıf harfidir. أَنْبَتْنَا Sükûn üzere mebnî olan mâzi fiildir. نَا Ref mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir ve fâildir. فِي Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir.

⁵¹⁷ Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 352.

⁵¹⁸ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, V, 286; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el-Halebî, *ed-Durru'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1994, X, 692.

⁵¹⁹ el-Hemedânî, *İ'râbu'l-Kıraâti's-Seb'i ve 'İlelihâ*, III, 440.

⁵²⁰ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4989; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 352.

⁵²¹ Abese, 80/26.

⁵²² Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîmi'l-Müeyssere*, 585; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4989; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 352.

⁵²³ Abese, 80/27-31.

قَضْبًا، عِنْبًا، حَبًّا، den dolayı cer mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. قَضْبًا، عِنْبًا، حَبًّا، مَفْعُولُ-u bihtirler ve mansubturlar. مَفْعُولُ isminin sıfatıdır.⁵²⁴

مَتَاعًا لَكُمْ وَلَا نُعَامِكُمْ

“Bütün bunları sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için yaptık.”⁵²⁵

مَفْعُولُ-u mutlaktır ve mansubdur. مَفْعُولُ Fetha üzere mebnî olan har-i cerdir. مَفْعُولُ-u den dolayı cer mahallinde fetha üzere mebnîdir. مَفْعُولُ Fetha üzere mebnî olan atıf harfidir. مَفْعُولُ Sükûn üzere mebnî olan har-i cerdir. مَفْعُولُ den dolayı mecrûr isimdir. Aynı zamanda muzaftır. مَفْعُولُ، Muzafun ilehyh olduğundan dolayı, cer mahallinde sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir.⁵²⁶

2.2.3. Garib Kelimeler

a) قَضْبًا: Taze yenen sebze, biçildikçe tekrar çıkan yonca، القَنْطُ denilen bir nevi ot demektir.⁵²⁷

b) عِنْبًا: Dalları birbirine geçmiş, sık, sert ve uzun boylu ağaçlardan oluşan, başta hurma olmak üzere elma, armut, portakal vb. meyve ağaçlarından oluşan, sık ağaçlı meyve bağ ve bahçeleri demektir.⁵²⁸ Bunu, cennette, dalları altında gölgelenilecek uzun boylu ağaçlar diye anlayanlar da vardır.⁵²⁹

⁵²⁴ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4990; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 353.

⁵²⁵ Abese, 80/32.

⁵²⁶ Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîmi'l-Müeyyere*, 585; Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4991; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal*, XII, 353.

⁵²⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, s. 514; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-'Umdetu fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 336; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272; en-Nîsâbü'rî, *Tefsîru Garâibu'l-Kur'ân ve Ragâibu'l-Furkân*, V, 449.

⁵²⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, s. 515; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-'Umdetu fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 337; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1180; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272; en-Nîsâbü'rî, *Tefsîru Garâibu'l-Kur'ân ve Ragâibu'l-Furkân*, V, 449.

⁵²⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, (Thk: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî), XXIV, 118.

c) أَبًا: Hayvanların otladığı otlak, çayır, mera demektir.⁵³⁰ Yerden biten, insanların ve hayvanların yediği yeşilliklere de denilir. Hz. Ömer (r.a) bir gün Abese sûresini okurken وَأَبًا وَمَا كَيْهَةٌ وَأَبًا âyetine gelmiş ve şöyle demiştir: “Biz مَا كَيْهَةٌ ‘nin ne olduğunu biliyoruz. Peki أَبًا ne demek?” diye kendi kendine sormuş, sonra da elindeki asasını yere atmış ve “Bildiklerimiz bize yeter. Allah, bu kitapta neyi bize açıklamışsa onu yaşayalım yeter” demiştir.⁵³¹ Bu, sadece hayvanların yediği çayır ve kuru ottur, diyenler de vardır.⁵³²

2.2.4. Belâgat Tahlîli

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ

“Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın!”⁵³³

Bu âyetle Allah (c.c.), inkârcı, âsi ve İslâm hakkında tartışan kâfir insana, yarattığı nimetleri hatırlatıyor. Yine bu nimetlerin nasıl yaratıldığına, insanın hayatındaki önemine, yerin ve göğün bu nimetler için nasıl istihdam edildiğine, hikmet ve tefekkür gözüyle bakılmasını istiyor.⁵³⁴ İnsan hayatının bekası bu nimetlere bağlıdır. Bu nimetler olmadan, insanın hayatına devam etmesi mümkün değildir.⁵³⁵

Bu âyette şöyle bir ima da vardır. Allah (c.c.), geçen âyette, كَلَّا لَمَّا يُقْضَىٰ مَا أَمَرُهُ “Hayır! İnsan, Allah’ın buyruğunu lâyıkıyla yerine getirmedir.”⁵³⁶ diyerek, sanki şunu demek istemiştir. İnsan, tükettiği nimetlere rağmen, kendisine emredilen şeyleri yerine getirmedir. O zaman yediği nimetlere baksın da Allah’ a (c.c.) karşı inkâra sapmasın.⁵³⁷

أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا

⁵³⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur’ân*, s. 515; Mekki b. Ebi Tâlib, *el-‘Umdetu fî Garîbi'l-Kur’ân*, s. 337; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1180; İbn Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272; en-Nîsâbüri, *Tefsîru Garâibu'l-Kur’ân ve Ragâibu'l-Furkân*, V, 449.

⁵³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 120.

⁵³² es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, XV, 250.

⁵³³ Abese, 80/24.

⁵³⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, V, 386.

⁵³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1180; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 62.

⁵³⁶ Abese, 80/23.

⁵³⁷ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 45.

“Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık.”⁵³⁸

Bu âyetle Allah (c.c.), yiyeceklerin su vasıtasıyla nasıl yaratıldığına dikkat çekmekle beraber, o suyun yerden buharlaşma yoluyla nasıl havaya yükseldiğini, havada, bulut olarak nasıl bekletildiğini ve ihtiyacı olan yerlere nasıl yağdırıldığını da dikkatlerimize sunuyor. Çünkü su yüklü bulutların havada desteksiz asılı durması da ayrı bir mucizedir.⁵³⁹

ثُمَّ شَقَعْنَا الْأَرْضَ شَقْعًا

“Sonra toprağı iyice yarıdık.”⁵⁴⁰

Bu âyette Allah (c.c.), toprağı biz yarıdık deyip yarma fiilini üzerine alıyor. Aslında, yerin yarılması bitkilerle oluyor. Fakat o bitkiye, yeri yarma kuvvetini ve o toprağın altında ne zaman hareketleneceğı bilgisini veren Allah’tır (c.c.). Bundan dolayı Allah (c.c.), toprağı biz yarıdık diyor.⁵⁴¹ “Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık”, “Sonra toprağı iyice yarıdık” âyetlerine şöyle de bir yorum yapılır: Allah (c.c.), toprağı yarıdık demekle, taş gibi sert olan kalpleri yumuşattığına, tövbeye muheyya hale getirdiğine ve rahmet yağmuru ile orada tevhîd çiçeklerini yeşerttiğine işaret eder.⁵⁴²

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا

“Sonra biz oradan (yerden) taneler çıkardık.”⁵⁴³

Habbe, arpa ve buğday gibi taneli hububatlardır. Bu tür hububatlar, insanlar ve hayvanların temel besin maddesi olduğu için, önce zikredilmiştir.⁵⁴⁴ Âyette şöyle bir mana da vardır. Allah (c.c.), toprağa düşen tohum tanelerini nasıl çıkarıyorsa, insanı da,

⁵³⁸ Abese, 80/25.

⁵³⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 63.

⁵⁴⁰ Abese, 80/26.

⁵⁴¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1180.

⁵⁴² Ebü'l-Kasım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, Merkezu Tahkiki't-Turâs, 1981, Mısır, III, 690.

⁵⁴³ Abese, 80/27.

⁵⁴⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 63.

öldüğü ve çürüyüp toprağa karıştığı zaman, aynı o tohum taneleri gibi topraktan çıkaracaktır.⁵⁴⁵

2.2.5. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar

2.2.5.1. Allah'ın (c.c.) Kuluna Verdiği Nimetler

İnsan, zayıf bir varlıktır. Fiziki yapısı etten, kan ve kemik olduğu için, en hafif bir çarpma ve düşme sebebiyle bile, bedeninde uzun süre devam eden yaralanmalar ve kırıklar meydana getirebilir. Sıradan bir hastalığa yakalandığında, vucut direnci düşer. Eskisi gibi hayatına devam etmesi için harici bir desteğe ihtiyaç duyar. Ne fazla soğuğa ne de aşırı derecede sıcağa dayabilir.

İnsan, bu kadar zayıf yaratılmakla beraber, çok hassas bir yapıya, mucizevî bir yaratılışa sahiptir. Allah (c.c.), ona ayrı bir önem vermiş, onu en güzel kıvamda (ahsen-i takvîm üzere) yaratmıştır.⁵⁴⁶ Mahlukâtın içinde şerefli bir konuma yükseltmiş, yaratılanların çoğundan üstün kılmıştır.⁵⁴⁷ Onu özel yarattığı gibi,⁵⁴⁸ yiyecek ve içeceği konusunda da onu ayrıcalıklı kılmıştır.⁵⁴⁹ Anne karnında, emniyetli bir yerde ona gıdasını yetiştirmiştir. Bebek olarak dünyaya geldiği zaman, onu annesinin göğsünden bir süt pınarıyla beslemiştir. Büyüdüğü zaman, ona, daha özel yiyecek ve içecekler, her mevsime uygun meyve ve sebzeler yedirmiştir. Allah (c.c.), gerek lisân-ı hâl ile gerekse de lisân-ı kâl ile istediği herşeyi insana ihsân etmiştir. Gökten yağmur yağdırmış, o yağmurla yerden tütlü türlü meyveler, sebzeler, ekmeğim hammeddesi olan buğday, mısır, çavdar, yulaf vb. tâneler, hayvanların yemi olan yoncalar, çayırlar yeşertmiştir.

Allah (c.c.) insana, ondan daha güçlü ve kuvvetli hayvanları musahhar kılmıştır. Bu hayvanlar, çer çöp yediği halde, insanların sofrası için tertemiz ve bembeyaz bir süt üretir.⁵⁵⁰ Ayrıca insanlar, sütü ile beraber, o hayvanların etinden, derisinden ve yününden faydalanır.⁵⁵¹ O hayvanlar, insanları ve onların ağır yüklerini uzun mesafelerde sırtında

⁵⁴⁵ Ali Ahmed Muhammed es-Sâlihî, *ed-Dav'u'l-Münîr ala't-Tefsîr*, Mektebetu Dâru's-Selâm, tsz. Riyâd, VI, 279.

⁵⁴⁶ Tin, 95/4.

⁵⁴⁷ İsrâ, 17/70

⁵⁴⁸ Sâd, 38/75.

⁵⁴⁹ Abese, 80/24-32.

⁵⁵⁰ Nahl, 16/66.

⁵⁵¹ Nahl, 16/80; Mü'minun, 23/21; Mü'min, 40/79.

taşır.⁵⁵² Yine, demir gibi sert ve sağlam bir maddeyi, insanın hizmetine sunmuştur.⁵⁵³ İnsanlar, o demirle iş makinaları ve ulaşım araçlarını yaparlar. Özellikle 20. yüzyılda teknolojinin gelişmesi, ulaşım ve iletişim araçlarının üretilmesi insanların hayatını kolaylaştırmıştır. Gelecekte teknolojik ürünler daha da gelişecek ve bu araçlar daha da artacaktır.⁵⁵⁴

Yine Allah (c.c.), insanlara hidâyet kaynağı kitaplar ve örnek peygamberler göndermiş,⁵⁵⁵ onları şaşkınlıkları içinde bırakmayıp peygamberlerin hidayet ışıklarıyla onların yollarını aydınlatmıştır. İşte bütün bunlar, Allah'ın (c.c.) insana birer iyilik ve ikramıdır. Allah'ın (c.c.) insanlar üzerindeki nimetleri sayılmaya çalışılsa, buna güç yetirilmez. Bunu Allah (c.c.) şöyle beyân ediyor:

وَأَنَّا كُنتُمْ مِن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

“(Allah) Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size vermiştir. Allah’ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz. Doğrusu insan pek zalim ve çok nankördür.”⁵⁵⁶

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ

تُؤْفَكُونَ

“Ey insanlar! Allah’ın size olan nimetini anın; sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah’tan başka bir yaratan var mıdır? O’ndan başka ilah yoktur. Nasıl aldatılıp da döndürülürsünüz?”⁵⁵⁷

Allah'ın (c.c.) verdiği nimetleri, birçok âyette, özellikle otuz bir defa tekrarlar Rahmân sûresinde, kuluna hatırlatması, kulun Allah'a (c.c.) karşı nasıl minnettar olması ve kendisine nasıl şükretmesi gerektiğini gösterir. Üstelik bu nimetlerin şükürü oldukça nimetlerin daha da artacağını Allah (c.c.) şöyle buyurur:

وَإِذ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

⁵⁵² Nahl, 16/7

⁵⁵³ Hadîd, 57/25.

⁵⁵⁴ Yasin, 36/41-42.

⁵⁵⁵ Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4.

⁵⁵⁶ İbrâhîm, 14/34.

⁵⁵⁷ Fâtır, 35/3.

“Rabbimiz: “Şükrederseniz and olsun ki, size karşılığını artıracacağım; nankörlük ederseniz bilin ki azabım pek çetindir.” diye bildirmişti.”⁵⁵⁸

2.2.5.2. Kulun Allah’a Karşı Şükürü ve Tefekkürü

Şükür, ıstılahi olarak yapılan iyiliği anmak, onu dile getirmek, iyilik yapana minnettar olduğunu söylemektir. Terim olarak ise, iki şekilde ele alınabilir: Birincisi, Allah’ın (c.c.) verdiği nimetlere, yaptığı iyilik ve ikrama karşı kulun, hamd ile Allah’ı (c.c.) yâd etmesi, O’na minnettar olduğunu söylemesidir. Kulun Allah’a (c.c.) karşı şükürü, O’nun emrettiğini yerine getirmek, yasakladıklarından kaçınmak, verdiği nimetleri helal yoldan elde etmek ve yine Allah’ın (c.c.) rızasına uygun olarak helal yollarda harcamaktır. İkincisi ise kişinin, diğer insanların kendisine yaptığı iyiliği unutmuyup dile getirmesidir.⁵⁵⁹ Kul, başkalarından gelen bir iyiliğe teşekkür edip, onlara minnettar olmazsa, Allah’ın (c.c.) kendisine verdiği sonsuz nimetlere de şükretmez.⁵⁶⁰

Şükürün üç şekli vardır. Nimeti unutmamak kalp ile şükür, nimeti vereni överek O’ndan bahsetmek dil ile şükür, nimet sahibine hak ettiği şekilde ibadet etmek organlarla şükürdür. Mesala kendisinden üstün olana yapılan şükür, ona hizmet etmek, dua etmek ve ondan övgü ile bahsetmekle olur. Aynı seviyede olana, iyiliğine karşı iyilik yaparak ve aşağı seviyede olana ise onu ödüllendirmekle teşekkür edilir.⁵⁶¹

2.2.5.3. İnsanın Nankör olması

Nankör kelimesi, Farsça’da ekmek anlamına gelen “nân” ile görmeyen, kör anlamındaki “kûr” kelimesinden oluşur. Kişinin kendisine yapılan iyiliği, yardımı unutmaması, iyilik yapana karşı minnettar olmaması anlamına gelir.⁵⁶² Âyetlerde nankörlük genelde şükürün zıddı olarak geçer.⁵⁶³ Türkçe’de, kişinin kendisine yapılan iyiliği ya da yardımı unutmaması, ona minnettar olmaması anlamına gelir.

⁵⁵⁸ İbrâhîm, 14/7.

⁵⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, IV, 2305.

⁵⁶⁰ Tirmizî, *Birr*, 35; Ebu Dâvud, *Edeb*, 11.

⁵⁶¹ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 265.

⁵⁶² Mustafa Çağrı, “Nankörlük”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, XXXII, 382-383, 382.

⁵⁶³ Bakara, 2/152; Hûd, 11/9; İbrâhîm, 14/7, 34; Nahl, 16/112; İsrâ, 17/69; Hac, 22/66; Âdiyât, 100/6.

Allah'ın (c.c.) insana yaptığı iyilik ve ona bahsettiği nimetler sayılamayacak kadar çoktur.⁵⁶⁴ İnsanı en güzel şekilde yaratmış, ona akıl gibi çok değerli bir cevher vermiş ve onu çeşit çeşit duygularla tezyin etmiştir. İnsanı yoktan yaratan ve kendisine sayısız nimetler bahşeden Allah (c.c.), bu nimetlere karşı insanın kendisini anmasını ve yaptığı iyiliğe karşı kendisine şükretmesini istiyor.⁵⁶⁵ Fakat Allah (c.c.), kulun şükrüne de muhtaç değildir. Kul eğer şükrederse kendisi için şükretmiş olur. Böylece sahip olduğu nimetler ziyadeleşir. Ama eğer nankörlük ederse, hem Allah'ın (c.c.) rızasını kaybetmiş olur, hem de kendisine verilen nimetler geri alınır. Allah (c.c.), bu konuda şöyle buyurur:

مَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّيَ غَنِيٌّ كَرِيمٌ

“Kim şükrederse sadece kendisi için şükreder. Kim de nankörlük ederse bilmelidir ki Rabbim onun şükründen müstağnidir, şükrüne ihtiyacı yoktur, ihsan ve keremi boldur.”⁵⁶⁶

Nankörlüğün inançla doğrudan ilgisi yok gibi görünebilir. Fakat, eğer kişi kendisine yapılan iyiliği umursamaz bir yapıya sahipse, yani insanların kendisine yaptığı iyiliği unuttur da nankörlük yaparsa, Allah'ın (c.c.) kendisine yaptığı iyiliğe karşı da umursamaz olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hâdisinde bunu şöyle ifade ediyor: *“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da teşekkür (şükür) etmez.”⁵⁶⁷* Allah'ı (c.c.) tek ilah kabul etmek, gönderdiği kitaplara ve peygamberlere iman etmek, yasakladığı şeylerden uzak durmak, insanın Allah'a (c.c.) karşı en büyük şükrü ve kulluk görevidir. Kişi, bu görevini terkettiği zaman Allah'a (c.c.) karşı nankörlük etmiş olur. Allah'a (c.c.) karşı yapılan en büyük nankörlük, O'nu tanımamak, kitaplarını ve peygamberlerini inkar etmek, dinine karşı çıkmaktır. Bu aynı zamanda küfürdür.

a) Küfrün Anlamı

Birşeyi örtmek, gizlemek, kaplamak ya da saklamak manasına gelen küfür, terim olarak Allah'ı (c.c.), peygamberlerini, kitaplarını inkar etmek, onlara iman etmeye

⁵⁶⁴ İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

⁵⁶⁵ Bakara, 2/152.

⁵⁶⁶ Neml, 27/40.

⁵⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 11; Tirmizî, *Birr*, 35.

yanaşmamak demektir. Tohumu toprağa serpip gömdüğü için çiftçiye bu manada kâfir denildiği gibi, eşyayı karanlığıyla kaplayıp gizlediği için geceye de kâfir denilmiştir.⁵⁶⁸ İnanç bağlamında küfrün dört çeşidi vardır.

1. Küfrü'l-Cuhûd: Allah'ın (c.c.) hak ve gönderilen elçilerinin sâdik olduğunu kalben bildiği halde bilmemezlikten gelmek, umursamamaktır.

2. Küfrü'l-İnâdî: Kalbiyle bildiği halde inadından dolayı diliyle reddetmesi, onu inkar etmesi demektir.

3. Küfrü'l-İnkârî: Kişinin Allah'ı (c.c.) kalbi ve diliyle inkâr etmesi demektir.

4. Küfrü'n-Nifâk: Diliyle inandığını söylediği halde kalbiyle inkâr etmek demektir. Buna munâfıklık da denilir.⁵⁶⁹

b) Nankörlük Anlamında Küfür

Gerek âyetlerde gerekse hadislerde küfür kelimesi, sadece Allah'ı (c.c.) inkâr manasında kullanılmaz. Eğer insan, Allah'ın (c.c.) kendisine yaptığı iyiliği unutursa, O'na şükretmezse, Allah'a (c.c.) karşı minnettar olduğunu hissetmezse ve emrettiğini yapmazsa, bu, nankörlük anlamında küfür olur. Buna “küfrân-ı nimet” de denilir.⁵⁷⁰ Allah (c.c.) bu manada, bir şehir halkının nankörküğünü, onların kendilerine verilen nimetlere şükretmediğini şöyle örnek veriyor:

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

“Allah şöyle bir temsil getirir: Bir şehir halkı vardı. Güvenlik ve huzur içindeydiler. Rızıkları her yandan bol bol, rahatça geliyordu. Derken, Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler. Allah da işlediği suçlar sebebiyle o şehre açlığı ve korkuyu tattırdı. Açlık ve korku elbise gibi kaplayıverdi bütün vücutlarını. Onlara,

⁵⁶⁸ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 433; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 791.

⁵⁶⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 38.

⁵⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3897.

içlerinden bir peygamber geldi, onlar onu yalancı saydılar. Onlar zulümlerine devam ederken, çok geçmeden azap kendilerini kaskıvrak yakaladı."⁵⁷¹

Bu âyette sözü edilen şehir, müfessirlerin çoğuna göre Mekke'dir.⁵⁷² Hz. İbrahim (a.s.), ailesinden eşi Hacer ile oğlu İsmail'i Mekke'ye getirip bırakmıştı. Dönüp giderken "*Ya Rabbî, burayı güvenli bir şehir yap. Buranın halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşit çeşit mahsullerle rızıklandır!*"⁵⁷³ şeklinde dua etmişti. Hz. İbrahim'in (a.s.) duası hürmetine Mekke, harem olma özelliğiyle asırlarca güvenli şehir⁵⁷⁴ olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Kâbe'nin varlığı ve kutsallığı ile hac ibadeti, Mekke'yi hep cazibeli kılmış ve ticaret merkezi haline getirmiştir.⁵⁷⁵ Buna rağmen onlar, Allah'a (c.c.) gerektiği gibi şükretmemişler ve bu âyette bahse medar olan musibetlere düçar olmuşlardır.

Allah'a (c.c.) gerektiği gibi şükretmek noktasında, Hz. Süleyman'ın (a.s.) durumu örnek olarak verilebilir. Allah (c.c.), ona kuş ve karınca gibi bazı hayvanların dilini öğretmiş,⁵⁷⁶ esen rüzgarları, dalgıçlık yapan şeytanları, çok güçlü cinleri onun emrine vermişti.⁵⁷⁷ O, cinler, insanlar ve kuşlardan müteşekkil bir orduya hükmediyordu.⁵⁷⁸ Demiri kendisi için yumuşatmıştı ki, bu demirle lazım olan çanak çömlek gibi ev eşyaları ve savaş malzemeleri yapıyordu.⁵⁷⁹ Kendisine öyle bir mülk verilmişti ki, ondan sonra hiç kimseye böyle bir saltanat verilmemişti.⁵⁸⁰ Hz. Süleyman (a.s.), bütün bu nimetlerin Allah (c.c.) tarafından imtihan için verildiğini şöyle itiraf etmiştir:

هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّيَ عَزِيزٌ كَرِيمٌ

"Bu, Rabbimin lütuflarındandır. Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlerden mi olacağım diye beni sınamak içindir. Şükreden sadece kendi lehine olarak şükreder.

⁵⁷¹ Nahl, 16/112-113.

⁵⁷² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, II, 340; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 226; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VI, 48; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, III, 72; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 805; İbn Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 798; ; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 1078; es-Süyûti, *ed-Durru'l-Mensûr*, IX, 127; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, II, 436.

⁵⁷³ Bakara, 2/126.

⁵⁷⁴ İbrâhim, 14/35.

⁵⁷⁵ Kasas, 28/57.

⁵⁷⁶ Neml, 27/16, 18.

⁵⁷⁷ Enbiyâ, 21/81-82.

⁵⁷⁸ Neml, 27/17.

⁵⁷⁹ Sebe', 34/12.

⁵⁸⁰ Sâd, 38/35.

*Nankörlük eden ise bilmelidir ki Rabbim onun şüküründen müstağnidir, şükürüne ihtiyacı yoktur, ihsan ve keremi boldur.*⁵⁸¹

c) İnkâr Anlamında Küfür

İnkâr, ıstılahî olarak, kişinin yaptığı bir şeyi, söylediği bir kelamı ya da şahit olduğu bir olayı yapmadığını, söylemediğini, görmediğini söylemesi ve saklaması anlamına gelir.⁵⁸² Terim olarak ise Allah'ı (c.c.), O'nun birliğini, gönderdiği peygamber ve kitaplarını tanımamak, emirlerine aldırış etmemek, yasakladıklarından uzak durmamak demektir.⁵⁸³ Bu şekildeki küfür sahipleri, Allah'ın (c.c.) ulûhiyetini inkâr ettikleri için, onların imanla bir ilgisi kalmaz. Bunlar tövbe edip Allah'a (c.c.) dönmeden ölürlerse ebedî cehennemlik olurlar. Dünyada iyilik adına yaptıkları ne varsa, hepsi heba olur.⁵⁸⁴ Bunların durumu âyetlerde şöyle bildirilir:

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ

*“Biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları, yoldan çıkan sapıklardan başkası inkâr etmez.”*⁵⁸⁵

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ

أَلِيمٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

*“Allah'ın âyetlerini inkâr edenleri, haksız yere peygamberleri öldürenleri, adaleti emredenlerin canlarına kıyanları, can yakıcı bir ceza ile müjdele! İşte onların bütün yaptıkları, dünyada da, âhirette de boşa gitmiştir. Kendilerini bu halden kurtaracak hiçbir yardımcıları da yoktur.”*⁵⁸⁶

مَتَاعٍ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

⁵⁸¹ Neml, 27/40.

⁵⁸² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 264 ; el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 505; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4539.

⁵⁸³ et-Taberî, *Câmu'l-Beyân*, (Thk;Turkî), VIII, 152.

⁵⁸⁴ Mâide, 5/5.

⁵⁸⁵ Bakara, 2/99.

⁵⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/21-22.

*“Olsa olsa dünyada az bir zevk alır, ama sonunda Bizim huzurumuza dönerler.
Sonra Biz de inkâr ve nankörlüklerinden ötürü çok şiddetli azabı onlara tattırırız.”⁵⁸⁷*

⁵⁸⁷ Yûnus, 10/70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 33 İLA 42 ARASI ÂYETLERİN TEFSİRİ

3.1. 33 İLA 37. ÂYETLER

3.1.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ {33} يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ {34} وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ {35} وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ {36} لِكُلِّ

أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ {37}

“Ama vakti gelip de o kulakları patlatan kıyamet gürültüsü geldiği zaman, işte o gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve evlatlarından bile kaçır. O gün onlardan her birinin başından aşkın derdi ve tasası vardır.”

3.1.2. İ‘rabı

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ

“Ama vakti gelip de o kulakları patlatan kıyamet gürültüsü geldiği zaman...”⁵⁸⁸

فَإِذَا, İsti’nafiyedir. إِذَا, Şartın manasını kuvvetlendiren ve geleceği bildiren zarftır.

Nasb mahallinde sükûn üzere mebnîdir. جَاءَ, Fetha üzere mebnî olan mâzi fiildir. Fiilin sonundaki تِ fâil olan الصَّاعَةُ’nun müennes olduğunu belirten müenneslik alametidir.⁵⁸⁹

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ

“İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve evlatlarından bile kaçır.”⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Abese, 80/33.

⁵⁸⁹ Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 585; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, X, 4991; Abdulvâhid, *el-İ‘râbu’l-Mufasssal*, XII, 353 .

⁵⁹⁰ Abese, 80/34-36.

يَفْرُ Zaman zarfıdır ve mansubdur. Nasb alameti ise إِذَا'dan bedel olan fethadır. يَفْرُ Merfû olan fiil-i müzâridir. فَالِ الْمَرْءِ Fâil ve merfûdur. مِنْ Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir. مِنْ'den dolayı mecrûr isimdir. هِ Cer mahallinde kesra üzere mebnî olan muttasıl zamir ve muzâfun ileyhtir. وَ كَلِمَاتِهِ ,أَبِيهِ ,أُمِّهِ Kelimeleri de وَ harfi ile وَأَخِي'ye atıftır.⁵⁹¹

لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ

“O gün onlardan her birinin başından aşkın derdi ve tasası vardır.”⁵⁹²

لِكُلِّ Harf-i cerdir. كُلِّ kesra ile mecrûr olup aynı zamanda muzâftır. Ayrıca, كُلِّ car ve mecrûr olarak mukaddem haberdir. امْرِيٍّ Muzâfun ileyhtir ve kesra ile mecrûrdur. مِنْ Harf-i cerdir ve sükûn üzere mebnîdir. مِنْهُمْ Harf-i cerden dolayı mahallen mecrûr olan çoğul gâib zamiridir ve sükûn üzere mebnîdir. Car ve mecrûr olan مِنْهُمْ ibaresi, امْرِيٍّ kelimesinin mahzûf sıfatıyla ilintilidir. Çünkü buradaki مِنْ açıklama görevi üstlenen (beyânî olan مِنْ dir). يَوْمَ zarf-ı zamandır, mansubtur ve 34. Âyette geçen يَفْرُ fiiliyle bağlantılıdır. إِذْ Sükûn üzere mebnî olan bir isimdir. Sonu kesra ile harekelenmiştir. (İki sakin harfin biraraya gelmesinden kaynaklanan telaffuz zorluğundan kurtulmak için harekelenmiştir.) Bundan dolayı sükûnu tenvine dönüşmüştür. إِذْ aynı zamanda kendisinden önceki يَوْمَ kelimesinin muzâfun ileyhtir. Ayrıca kendisinden sonraki, mahzûf cümlenin muzafıdır. يَوْمَئِذٍ ‘deki tenvin, bu mahzûf cümlenin yerini tutar ki, bu durumda cümle, önceki âyetlerle bağlantılı olarak; يَوْمَئِذٍ الصَّاحَةُ يَفْرُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ şeklinde takdir edilir. شَأْنٌ Muahhar mübtedadır ve damme ile merfûdur. يَوْمَئِذٍ ‘deki يُغْنِي ise muzari fiildir, sonundaki يِ harfine ağır gelmesinden dolayı (zâhiri değil de) takdîri bir damme ile merfûdur. Bu fiilin fâili gizlidir, bu fail cevâzen هُوَ olarak takdîr edilir. En sonundaki هِ zamiri ise muttasıl

⁵⁹¹ Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 585; Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4992; Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 353.

⁵⁹² Abese, 80/37.

zamirdir ve nasb mahallinde olmak üzere mef'ûlü bihtir. Fiil, fail ve mef'ûlden meydana gelen يُعْنِيهِ cümlesi, bir bütün olarak mahallen merfûdur ve muahhar mübteda olan شَأْنٌ 'nün sıfatı konumundadır. Ayrıca يُعْنِيهِ ibâresinin, يَكْفِيهِ manasına geldiğine de dikkat çekilmiştir.⁵⁹³

3.1.3. Garib Kelimeler

a) الصَّاحَّةُ: Kendisiyle kıyâmetin kopacağı, “Sûr”un ikinci ve son üfleyişiyle meydana gelen, kulakları sağır edercesine şiddetli olan ses demektir.⁵⁹⁴ Bu kelime, kıyâmetin kendisi olarak da açıklanmaktadır.⁵⁹⁵

b) يُعْنِيهِ : Bu ibâre شَأْنٌ kelimesinin sıfatı konumunda olup kişiyi, akraba ve yakınlarıyla ilgilenmekten alıkoyan ve engelleyen iş manasına gelir.⁵⁹⁶ Ayrıca bu ibâre يَكْفِيهِ ibaresiyle de aynı anlamda görülmüştür. Bu durumda mânâ, “önemine binâen, kişiye başlı başına yeten iş” olur.⁵⁹⁷

3.1.4. Önemli Kavramlar

a) Sâhha

Sâhha, kendisiyle kıyâmetin kopacağı, “Sûr”un üfleyişiyle meydana gelen, kulakları sağır edercesine şiddetli olan ses demektir.⁵⁹⁸ Bu kelime, kıyâmetin bir ismi olarak da kabul edilmektedir.⁵⁹⁹ Kıyâmetin “sâhha” diye tanımlanması onun şiddetli sesinden, bütün dikkatleri kendine çekeceğinden ve herkesin ona kulak kesilmesinden dolayıdır.⁶⁰⁰ Kıyâmetin başlamasıyla birlikte, cenneti kaybetme ve cehenneme girme korkusu ve telaşından dolayı buna büyük bela ve musibet anlamı verilmiştir.⁶⁰¹ Bu

⁵⁹³ Geniş bilgi için bakınız: Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 354-355.

⁵⁹⁴ İbnu'l-Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 64.

⁵⁹⁵ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Umde fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 337; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an ve'l-Mubeyyinu limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve' Âyi'l-Furkân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2006, XXII, 88.

⁵⁹⁶ İbn Kuteybe, *Teşîru Garîbi'l-Kur'an*, s. 515.

⁵⁹⁷ Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 355.

⁵⁹⁸ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 275; İbnu'l-Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, s. 272; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 64.

⁵⁹⁹ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Umde fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 337; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 88.

⁶⁰⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1181; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX, 48.

⁶⁰¹ Komisyon, *Hak Dini Kurân Dili*, VIII, 539.

kelime Kur'ân'da sadece bir âyette geçmektedir. O da Abese sûresinin 33'üncü âyetidir.⁶⁰²

3.1.5. Belâgat Tahlîli

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ

*“Ama vakti gelip de o kulakları patlatan kıyamet gürültüsü geldiği zaman... İşte o gün, kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve evlatlarından bile kaçır.”*⁶⁰³

Âyette insanın kendisinden kaçacağı kişiler, kendisiyle yakın bağları olduğu kişilere göre sıralanmaktadır. Mesela kişi, evlenip yeni bir yuva kurana kadar kardeşleriyle aile bağı kuvvetlidir. Ama evlendikten sonra kendi ailesiyle ilgilendiği için, kardeşiyle pek ilgilenmez. Çünkü artık onu meşgul eden bir ailesi vardır. Anne babasına olan bağlılığı belki daha uzun süre devam eder. Ama yine de ailesine göre onun için anne babası ikinci plandadır. Bunun istisnaları varsa da genelde böyledir. Kişinin evladına olan bağlılığı eşine olan bağlılıktan fazladır. Çünkü onun tek derdi evladına iyi bir gelecek hazırlamak ve iyi bir hayat yaşatmaktır. Diğer taraftan, kardeş acısına, anne baba acısına hatta hayat arkadaşının acısına katlanır, belli bir zaman sonra onların acısını unuttur. Ama evladına olan sevgisinden dolayı evlat acısını ömrünün sonuna kadar yüreğinde hisseder. Fakat buna rağmen insan, kıyametin dehşeti karşısında, o zor zamanda sadece kendisini düşünür. Biraz sonra hangi hesapla karşılaşacağından endişesinden dolayı hiç kimseyi düşünmez. Artık onu, ne kardeşi, ne anne babası, ne de hayat arkadaşı ilgilendirir. Hatta bütün hayatını kendisine feda ettiği, sadece kendisi için yaşadığını düşündüğü evladını bile unuttur. Çünkü onun, artık başından aşkın derdi vardır.⁶⁰⁴

Âyetteki “kaçır” manasına gelen يَفِرُّ fiili, birinden kaçıp uzaklaşma anlamında değildir. Bu, kişinin içinde bulunduğu durumdan dolayı, sadece kendisini düşünmesi, kardeşine, ana babasına, eşine ya da çocuklarına yardım etmekten kaçınması

⁶⁰² Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 495.

⁶⁰³ Abese, 80/33-36.

⁶⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1181; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 65; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX, 48.

anlamındadır.⁶⁰⁵ Bunu, konuyla ilgili diğer sûrelerdeki âyetlerden anlıyoruz. Nitekim Allah (c.c.), o günü başka âyetlerde şöyle tasvir eder:

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئاً وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“O gün dost dostaya fayda veremez.”⁶⁰⁶

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأُوا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

“Nitekim, kendilerine uyulanlar, azabı görünce uyanlardan uzaklaşacaklar ve aralarındaki bağlar kopacaktır.”⁶⁰⁷

Kâfir, ahirette dostuna yardım etmek şöyle dursun, azabı gördüğü zaman, o azaptan kurtulmak için bütün sevdiklerini fidye olarak vermek ister. Bu durumu Allah (c.c.) meâlen şöyle ifade eder: “Birbirlerine gösterildikleri halde hiçbir candan dost, dostunun hâlini sormaz. Her mücrim o günkü azaptan kurtulmak için fidye olarak oğullarını, eşini, kardeşini, kendisine sahip çıkan sülalesini, hatta dünyada olanların tamamını verip de kurtulmak ister.”⁶⁰⁸

O gün, kişi kardeşine; “Sen dünyada, elindeki imkanlarınla, malınla bana yardımcı olmadın,” anne baba, evladına; “Sen bize iyi bir evlat olmadın, bize itaat etmedin,” kadın kocasına; “Sen bana haram yedirdin. Aramızda olan karı koca hukukuna riâyet etmedin,” çocuk babasına; “Sen, beni İslâm terbiyesiyle terbiye etmedin, bana doğruyu göstermedin” dediğinde, işte o zaman kendisine hesap sorulan, hesap sorandan kaçır.⁶⁰⁹ Ya da azaba müstehak olanların, ailesinden kurtulanlardan şefaât dilemesi için onları araması, onların ise kendi derdine düşüp hiç kimseyle ilgilenmek istemediğinden onlardan kaçması şeklinde de anlaşılabilir. Bu konuda Abdullah b. Tahir el-Ebherî der ki: Kişi, kendilerinden şefaât beklediklerinin acizliklerini, onlardan da bir çarenin olmadığını açıkça göreceği zaman, onları bırakıp kendi sıkıntılarını giderecek ve bu durumdan kurtaracak olana doğru kaçacaktır. Bu kimseler, eğer dünyada iken bu

⁶⁰⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 65.

⁶⁰⁶ Duhân, 44/41.

⁶⁰⁷ Bakara, 2/166.

⁶⁰⁸ Me'âric, 70/10-11.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/166; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1181; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 65.

gerçeği anlasalardı, hiç bir zaman Rablerinden başka hiç kimseye umut bağlamayacaklardı.⁶¹⁰

3.1.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar

3.1.6.1. Kıyâmet ve Dehşeti

Kıyâmet; doğrulmak, dikilmek, ayağa kalkmak, ayakta beklemek gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise kıyâmet, içinde yaşadığımız dünya düzeninin bozulması, güneşin işlevini yerine getirememesi, yeryüzünde yaşayan bütün insanların ölmesi, haşirle beraber mezardan kalkma, Allah'ın (c.c.) huzurunda bekleme gibi anlamlara gelir.⁶¹¹

Âhiret, İslâm dininin üç temel esasından biridir. Âhiretin ilk evresini oluşturan kıyâmet konusu, Kur'ân'da, çok etkileyici bir şekilde şöyle konu edilmektedir: *“Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet dehşetli bir olaydır. Onu göreceğiniz gün, çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terkeder. Hâmile olan her kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün. Hâlbuki onlar gerçekte sarhoş değiller. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir.”*⁶¹² Kıyâmetin dehşetini bu şekilde anlatan Hacc sûresinin bu ilk âyetleri, Medine'de, bir sefer esnasında ve gece nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyetleri sahâbîlere okudu ve şöyle dedi. “Bu günün hangi gün olduğunu biliyor musunuz?” Sahâbiler: “Allah (c.c.) ve O'nun Rasûlü (s.a.v.) daha iyi bilir” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: “Bu gün, Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'e (a.s.), “Kalk ve zürriyyetinden ateş ehli olanları gönder” dediği gündür. Âdem (a.s.) der ki: “Ya Rabbi! Ateş ehli olanlar kimlerdir?” Allah da (c.c.) şöyle cevap verir: “Bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu cehenneme, bir kişi cennete girecektir.” Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözleri üzerine bütün sahabiler ağlamaya başladılar ve “Ey Allah'ın Rasûlü! Kim kurtulacak?” diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Güler yüzlü olun, doğruluk peşinden ayrılmayın ve dosdoğru olmaya devam edin! Ben sizin, cennetliklerin dörtte biri olmanızı ümit ederim” diye cevap verdi. Oradakiler hep birlikte tekbîr getirdi. Sonra Hz. Peygamber

⁶¹⁰ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm*, XXII, 90.

⁶¹¹ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 416; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, V, 3781.

⁶¹² Hac, 22/1-2.

(s.a.v.): “Sizin, onların yarısı olmanızı umarım” dedi. Oradakiler tekrar hep birlikte tekbir getirdiler.⁶¹³

Kıyâmetin ne denli dehşetli olduğunu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabıyla olan bu konuşmasından anlamak mümkündür. Ayrıca Kur’ân’da kıyâmetin azametini anlatan daha pek çok âyet vardır. Nitekim Tekvîr sûresinin: “*Güneş dürülüp ışığı söndüğü, yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı, dağlar yürütüldüğü, doğurmak üzere olan develer ve kıyılmaz mallar terk edildiği, vahşi hayvanlar diriltip toplandığı, denizler ateşlenip kaynatıldığı, nefisler eşleştirildiği, ruhlar bedenlere girdiği, diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu, hesap defterleri açıldığı, gök cisimleri yerlerinden kaydırıldığı, cehennem alev alev kızıştırıldığı ve cennet yaklaştırıldığı zaman. İşte o zaman, her insan ne hazırladığını, ortaya ne koyduğunu anlayacaktır*”⁶¹⁴ meâlindeki âyetleri, kıyâmetin ne denli dehşetli olduğunu gayet güzel bir şekilde beyân etmektedir.

Dünyanın geçici metâi olan kadınlar, çocuk sahibi olma, sınırsız bir şekilde para kazanma, altın ve değerli mücevherler toplama, ev, arsa ve araba sahibi olma gibi hususlar insanın çok hoşuna gider.⁶¹⁵ Ama insan, kıyâmette, uğrunda ömrünü harcayıp kazandığı, hatta çok değer verdiğinden dolayı harcamaya dâhi kıyamadığı malı önemsemez olur. “*Doğurmak üzere olan develer, kıyılmaz mallar terk edildiği zaman*”⁶¹⁶ âyetinde bahsedilen develer, on aylık gebe olan ve doğurmak üzere olup “*الْأُحْشَارُ*” diye isimlendirilen develerdir.⁶¹⁷ Devenin, zenginlik ölçüsü ve ticaretin temeli olarak kabul edildiği dönemde, doğurmak üzere olan develer, sahibi nazarında çok kıymetli olan mallar idi. Bunun için Allah (c.c.) âyette, sahibi için çok kıymetli olan bu develer üzerinden örnek verir. Yani dünyada kendisine çok değer verilen mallar, o gün başıboş bırakılır. Çünkü kıyâmetin dehşetinden dolayı kişi, şarhoş olmuşçasına sağa sola yalpalanır. Neredeyse aklını kaybedecek olan birinin, bu durumda malı mülkü

⁶¹³ Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî b. Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetu Nezâr Mustafâ el-Bâz, Riyâd, 1997, VIII, 2472; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, X, 411.

⁶¹⁴ Tekvîr, 81/1-14.

⁶¹⁵ Âl-i İmrân, 3/14.

⁶¹⁶ Tekvîr, 81/4.

⁶¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 2954.

düşünmesi imkânsızdır.⁶¹⁸ Artık “O gün, ne bir mal, ne de oğullar fayda verir. Ancak Allah’a, selim bir kalp ile gelen (kurtulur.)”⁶¹⁹

İnsanlar için en büyük sıkıntı, çocukları ihtiyarlatan, onların saçlarını beyazlatan kıyametin dehşet ve azameti karşısında yaşadığı durumdur.⁶²⁰ Artık dünyadaki bütün akrabalık bağları kopmuş, bütün dostlar unutulmuştur. O gün hiç kimse, başkasının halini sormaz.⁶²¹ Çünkü o gün kişinin kendine yetip de artan derdi vardır.⁶²² “Ve onların hepsi de kıyamet günü Allah’ın huzuruna tek başına geleceklerdir.”⁶²³

3.1.6.2. Akrabalık ve Hamiyetin Bittiği Yer: Âhret

Ahret, dünya hayatından sonra gerçekleşen, ona benzer fakat daha farklı ve ölümsüz bir hayattan, sonsuz âleme ait değişik merhale ve durumlardan meydana gelir.⁶²⁴ İmtihana tâbi tutulan insanların yaptıklarının muhasebesinin yapılacağı, dünya hayatından sonraki farklı bir hayat boyutudur. O gün, teraziler konulur,⁶²⁵ her ümmete, kendilerine gönderilen peygamber şahit olarak getirilir.⁶²⁶ Dünyada yapılan küçük büyük hiçbir şey unutulmaz, ortaya konulur.⁶²⁷ Bütün hal ve hareketlerin kaydedildiği amel defterleri sahiplerine verilir. Kişiye kendi amel defteri okutulup yaptıkları itiraf ettirilir.⁶²⁸ Hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmaz.⁶²⁹ Kim en ufak bir iyilik yapmışsa onun ecrini, kim de en ufak bir kötülük yapmışsa onun karşılığını görür.⁶³⁰ Hiç kimsenin suçu başkasına yüklenmez.⁶³¹ Hiç kimse, başkasını düşünmez. Zaten o gün, herkesin kendine yetecek derdi vardır. O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçır.⁶³²

⁶¹⁸ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 137; Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûği’n-Nihâye*, Câmi’atu’s-Şârika, Arap Birleşik Emirlikleri, 2007, II, 8076; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, 68.

⁶¹⁹ Şu‘arâ, 26/88-89.

⁶²⁰ Müzzemmil, 73/17.

⁶²¹ Mü‘minûn, 223/101

⁶²² Abese, 81/37.

⁶²³ Meryem, 19/95.

⁶²⁴ Bekir Topaloğlu, “Ahret”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, I, 543-548, s. 543.

⁶²⁵ Enbiyâ, 21/47.

⁶²⁶ Nisâ, 4/41.

⁶²⁷ Kehf, 18/49.

⁶²⁸ İsrâ, 17/113-14.

⁶²⁹ Hacc, 22/10.

⁶³⁰ Zilzâl, 99/7-8.

⁶³¹ İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Necm, 53/38.

⁶³² Abese, 80/34-36.

Hasan Basrî (r.a.), kıyâmetin o dehşetini ve kişinin içine düşeceği o durumu anlatan, “O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçır.”⁶³³ âyetleri üzerine şöyle demiştir: “Kıyâmet günü, babasından ve kavminden ilk kaçan kişi Hz. İbrahim’dir (a.s.). Oğlundan ilk kaçan Hz. Nuh (a.s.), kardeşinden ilk kaçan Hâbîl, eşlerinden ilk kaçan yine Hz. Nuh (a.s.) ve Hz. Lût (a.s.) olacaktır.”⁶³⁴ O gün peygamber dahi babasından, evlâdından, eşinden, akrabasından kaçırırsa, demek ki o gün çok zor bir gündür.⁶³⁵ Çünkü akrabalıklar kabir kapısında son bulur.⁶³⁶ Bu durumu Allah (c.c.), şöyle bildiriyor:

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيداً وَنَرَاهُ قَرِيباً يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيماً

“Doğrusu inkârcılar, azâbı uzak görüyorlar. Ama biz onu yakın görmekteyiz. O gün gök erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış pamuğa döner. Hiç bir dost diğer bir dostunu sormaz.”⁶³⁷

Kişinin, zulmüne ortak olduğu, kendisi için Allah’ın (c.c.) emrini çiğneyip lehinde yalancı şahitlik yaptığı, her zorluk ve zahmetine katlandığı akrabalık duygusu, kıyâmette insanlar arasında kaldırılacaktır. Artık, hiç kimse, kendisini başkasına feda etmeyecek, herkes sadece kendini düşünecektir. Hatta ateş ehli olan kişi, karşı karşıya kaldığı durumdan kurtulması için, oğullarını, ailesini, kardeşini, kendisini barındırmış olan akrabasını ve yeryüzündeki bütün herkesi fideye vermek isteyecektir. Ama Allah (c.c.), bunu kabul etmeyecektir.⁶³⁸

Hz. Aişe (r.ah.) vâlidemiz anlatıyor: “Bir gün cehennemi hatırlayıp ağladım. Allah Resûlü (s.a.v.), niye ağlıyorsun diye sordu. Ben dedim ki: “Cehennemi hatırladım da onun için ağladım. Siz kıyâmet günü, ailenizi hatırlayacak mısınız?” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ey Aişe! Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: Mîzanın yanında, tartısı ağır mı geldi, yoksa hafif mi? bunu öğreninceye kadar. Sâhifelerin uçtuğu zaman, kendi defteri neresinden verilecek, sağından mı, solundan

⁶³³ Abese, 80/34-36.

⁶³⁴ İmâm Beğâvî, *Tefsîru'l-Beğâvî*, IV, 418; es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, X, 256; ez-Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, s. 1474;

es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 134.

⁶³⁵ Furkân, 25/26; Kamer, 54/8.

⁶³⁶ Mümtetine, 60/3

⁶³⁷ Meâric, 70/6-10.

⁶³⁸ Meâric, 70/11-14.

mı, yoksa arkasından mı? bunu öğreninceye kadar. Sırâtın yanında, cehennemin iki yakası ortasına kurulan Sırât'ı geçinceye kadar.”⁶³⁹ Hadisten de anlaşılacağı üzere kıyâmette akrabalık ve dostluk ilişkileri belli bir süreliğine kalkar. O esnada, kimse kimseyi düşünecek durumda olmayacaktır. Herkes kendi derdine düşecektir. Fakat, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına riâyet eden, büyük günahlardan sakınan, fakat ufak tefek hata ve günahları olan mü'minler, bu badireleri geçtikten sonra tekrar cennetlik aile ve akrabasını hatırlayacak ve onlarla beraber olacaklardır. Bu durumu Allah (c.c.) şöyle beyan eder:

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا

“Kimin kitabı sağından verilirse, o kolay bir hesâba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.”⁶⁴⁰

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِعَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُؤُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
عُقُوبَى الدَّارِ جَنَّاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ

“Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça sarfederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar; işte onlara bu dünyanın iyi sonucu olarak, girecekleri Adn cennetleri vardır. Babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler.”⁶⁴¹ Bunlar, mutlu sona erenlerdir.⁶⁴² Fakat kitabı arkasından verilenlerin durumu hiç iyi olmayacaktır.

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ
بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

“Ama kimin de kitabı arkasından verilirse, o derhal yok olmayı isteyecek, alevli ateşe girecektir. Zira o, (dünyada) ailesi içinde (mal-mülk sebebiyle) şımarmıştı. O

⁶³⁹ Ebu Dâvud, *Kitâbü's-Sünne*, 4755.

⁶⁴⁰ İnşikâk, 84/7-9.

⁶⁴¹ Râ'd, 13/22-24.

⁶⁴² Burûc, 85/11.

hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı. Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu."⁶⁴³
O gün Hz. Peygamber (s.a.v.) hariç, diğer peygamberler dâhi kendi derdine düşecekler ve "Nefsim nefsim!" diyecekler.⁶⁴⁴

Hepimiz bu geniş dünyanın, sahip olunan imkânların ve geçirdiğimiz zamanın ardından, bu zor ve çetin gün ile karşılaşacağız.⁶⁴⁵ Öyle zor ve zahmetli bir gün ki, çocuklar sıkıntıdan yaşlanacak, saçları ağaracaktır.⁶⁴⁶ O gün hepimiz cehennemi gözlerimizle göreceğiz. Bu kesinleşmiş bir hükümdür.⁶⁴⁷ Hatta içine girip onu yakînî olarak göreceğiz.⁶⁴⁸ Fakat orası mü'mine serin ve selâmetli olacaktır. Tıpkı ateşin Hz. İbrâhîm'e (a.s.) serin ve selâmetli olması gibi.⁶⁴⁹ Mü'min kullar için Allah'ın (c.c.) Rahîm sıfatı tecelli edecek ve Allah (c.c.), onları cehennem ateşinden kurtaracaktır.⁶⁵⁰ Hatta cehennem mü'mine, "Çabuk geç, nurun ateşimi sondürüyor" diyecektir. Sonra Allah (c.c.) kendisine karşı gelmekten sakınanları kurtaracak, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacaktır.⁶⁵¹ Artık onlara orada, acıma ve merhamet olmayacaktır. Bir gün, Hz. Peygamber'e (s.a.v.), eşlerinden Hz. Aişe (r.ah.), kıyâmet günü insanların hallerinin nasıl olacağını sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.): "O gün insanlar, yalın ayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak haşredilecekler" diye cevap verir. Hz. Aişe (r.ah.), "Peki insanlar birbirilerinin avret yerlerine bakmayacaklar mı?" diye sorunca, Efendimiz (s.a.v.), "*O gün, onlardan her birisinin kendine yetecek bir işi vardır*"⁶⁵² âyetini okur.⁶⁵³

Dünyada kendisine uyup Allah (c.c.) yolundan sapanlar, o gün, kendisini saptıran kimseyi arar. Allah (c.c.) onları cehennemde bir araya getirince birbirleriyle nasıl münazara ettiklerini Kur'ân şöyle bildirmektedir:

⁶⁴³ İnşikâk, 84/10-15.

⁶⁴⁴ Buhârî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 7510/36; Müslim, *Kitâbu'l-Îmân*, 479/ 326,327.

⁶⁴⁵ Furkân, 25/25-26; Kamer, 54/6-8; Müddessir, 74/8-9.

⁶⁴⁶ Müzzemmil, 73/17.

⁶⁴⁷ Meryem, 19/71; Tekâsür, 102/6

⁶⁴⁸ es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 507.

⁶⁴⁹ Enbiyâ, 21/69.

⁶⁵⁰ es-Sâ'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VI, 225.

⁶⁵¹ Meryem, 19/72.

⁶⁵² Abese, 80/37.

⁶⁵³ es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, X, 255; et-Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 79; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 135; Ebî Abdurrahmân Ahmed İbn Şu'âybi İbn Alî en-Nesâî, *Tefsîru'n-Nesâî*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1990, II, 493.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعاً قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَاباً ضِعْفاً مِمَّنْ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ وَقَالَتْ أُوْلَاهُمْ لِأَخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ

“Allah, “Sizden önce geçmiş cin ve insan ümmetleriyle beraber ateşe girin” der. Her ümmet girdikçe kendi yoldaşına lânet eder. Hepsi birbiri ardından cehennemde toplanınca, sonrakiler öncekiler için, “Rabbimiz! Bizi sapıtanlar işte bunlardır, onlara ateş azabını kat kat ver” derler. Allah, “Hepsinin (azabı) kat kattır, ama bilmezsiniz.” der. Öncekiler sonrakilere, “Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktu, kazandığınıza karşılık azabı tadın” derler.”⁶⁵⁴

Allah (c.c.), zalimleri ve kâfirleri böyle cezalandıracağını belirtirken, mü’min kullarının durumunu da şu âyetlerle bildirmektedir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تُلَكُّمُ الْجَنَّةَ أَوْرِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“İnânan ve yararlı iş işleyenler -ki kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz- işte cennetlikler onlardır, (onlar) orada ebedî kalıcıdırlar. Cennette atlarından ırmaklar akarken gönüllerinden kini çıkarıp atarız. “Bizi buraya erıştiren Allah’a hamdolsun. Eğer Allah bizi doğru yola iletmeseydi, biz doğru yolu bulamazdık. And olsun ki Rabbimizin peygamberleri bize gerçeği getirmişti.” derler. Onlara, “İşlediğinize karşılık işte mirasçısı olduğunuz cennet” diye seslenilir.”⁶⁵⁵

⁶⁵⁴ A’râf, 7/38-41.

⁶⁵⁵ A’râf, 7/42-43.

3.2. ABESE SÛRESİ 38 İLA 42. ÂYETLER

3.2.1. Âyetlerin Metni ve Meâli

وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ {38} ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ {39} وَّوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ {40} تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ {41}
أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ {42}

“Yüzler vardır o gün pırıl pırıldır. Güleçtir, sevinç doludur. Yüzler de vardır toza toprağa bulanmıştır. Üstünü karanlık kaplamıştır. İşte bunlar kâfir, günaha dadanan, haktan sapan kimselerdir.”

3.2.2. İ‘rabı

وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ

“O gün bir takım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlalar, gülerler sevinirler.”⁶⁵⁶

وُجُوهُ Mübtedâ ve merfûdur. Ref alameti ise dammedir. يَوْمَ، يَوْمَئِذٍ Mansûb olan zaman zarfıdır. Muzâfıdır. إِذْ Muzâfun ileyhdır. مُسْفِرَةٌ Birinci haberdir. Damme ile merfûdur. ضَاحِكَةٌ Merfûdur ve ikinci haberdir. مُسْتَبْشِرَةٌ Merfûdur ve üçüncü haberdir.⁶⁵⁷

وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ

“O gün birtakın yüzler de tozlanmış ve onları karanlık bürümüştür. İşte bunlar inkârcı olanlar, Allah’ın buyruğundan çıkanlardır.”⁶⁵⁸

وَ Atıf harfidir. وُجُوهُ Birinci mübtedadır. Damme ile merfûdur. يَوْمَ، يَوْمَئِذٍ Zaman zarfıdır. Mansûbdur. إِذْ Muzâfun ileyhdır. عَلَيْهَا Sükûn üzere mebnî olan harf-i cerdir. مَا Sükûn üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. Mahallen mecrûrdur. غَبَرَةٌ İkinci mübtedadır. Damme ile merfûdur. تَرْهَقُ Muzâri fiildir damme ile merfûdur. هَا Nasb mahallinde sükûn

⁶⁵⁶ Abese, 80/38-39.

⁶⁵⁷ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, X, 4993; Abdulvâhid, *el-İ‘râbu’l-Mufasssal*, XII, 355.

⁶⁵⁸ Abese, 80/40-42.

üzere mebnî olan muttasıl zamirdir. Mefûlun bihdır. فَتْرَةٌ Fâildir. Damme ile merfûdur. أَوْلَاءُ Ref mahallinde kesra üzere mebnî olan işaret ismidir. Mübtedadır. فَثَا Fetha üzere mebnî olan hitap harfidir. هُمْ Sükûn üzere mebnî olan münfasıl zamirdir. İki sakinin birleşmesini engellemek için damme ile hareke almıştır. الْكُفْرَةُ Damme ile merfû olan birinci haberdır. الْفَخْرَةُ Damme ile merfû olan ikinci haberdır.⁶⁵⁹

3.2.3. Garib Kelimeler

a) مُسْنِفَةٌ: Aydınlık olmak, parlamak demektir. Cennet ehlinin yüzü sevinç ve mutluluktan parlayacaktır. Çünkü onlar, dünya imtihanında güzel bir başarı elde etmişler ve bundan dolayı cennet nimetlerine kavuşacaklarını biliyorlar. Bunun mutluluğu yüzlerine yansıyacaktır.⁶⁶⁰

b) فَتْرَةٌ: Korku, üzüntü, keder vb. olumsuz durumlardan dolayı kişinin yüzünün kötüleşmesi, siyahlaşması, sanki toza, toprağa bulanmış gibi bir hale gelmesi demektir. Dünya imtihanını kaybedenler, ahirette, içine girecekleri azabı görünce yüzlerini bir siyahlık bürüyecektir.⁶⁶¹

3.2.4. Belâgat Tahlîli

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ

“O gün bir takım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar, gülerler sevinirler.”⁶⁶²

Yüzleri pırıl pırıl parlayanlar, sevinip gülenler, kendilerine vaad edilen nimetlere kavuşanlardır. Bunlar cennetlere vâris olup ve içinde ebedi kalacaklardır. Ayrıca Allah'ın (c.c.) rızasını kazandıkları ve Rablerini görecekları için mutluluk ve sevinçten yüzleri gündüz aydınlığı gibi parlayacaktır.

⁶⁵⁹ Mahmûd Süleymân Yâkût, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, X, 4994; Abdolvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufasssal*, XII, 355.

⁶⁶⁰ ez-Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, 287; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umde fî Garibi'l-Kur'ân*, 337; İbn'ul-Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, II, 272; en-Nîsâbü'rî, *Tefsîru Garâibu'l-Kur'ân*, VI, 449.

⁶⁶¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru'l-Garîbu'l-Kur'ân*, XXX, 515; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Umde fî Garibi'l-Kur'ân*, s. 337; İbn'ul-Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, II, 272; en-Nîsâbü'rî, *Tefsîru Garâibu'l-Kur'ân*, VI, 449.

⁶⁶² Abese, 80/38-39.

وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرَةُ الْفٰجِرَةُ

“O gün birtakin yüzler de tozlanmış ve onları karanlık bürümüştür. İşte bunlar inkârcı olanlar, Allah’ın buyruğundan çıkanlardır.”⁶⁶³

غَبَرَةٌ Toz lekesi, tozdan dolayı bir şeyin kararması demektir.⁶⁶⁴ قَتَرَةٌ Ölüm sekeratı ya da üzüntüden dolayı insanın yüzünün siyahlaşması, solup değişmesi demektir.⁶⁶⁵ Veya dumanda kalan bir kişinin yüzünün duman isinden dolayı siyahlaşması demektir. Toz ile duman isinin bilikte bir yüzde bulunması, o yüzü korkunç hale getirir. Bunun için âyette, Allah’ın (c.c.) emrinden çıkanların bu dünyada, yüzlerinde İslâm ve iman nuru olmadığı için kapkara olduğu gibi, ahrette de üzüntü ve kederden dolayı yüzlerinin kömür gibi siyah olacağı bildiriliyor.⁶⁶⁶

3.2.5. Önemli Kavramlar

a) Kefere

Kefere (الْكُفْرَةُ), kâfir kelimesinin çoğulu olup, “küfr” kelimesinden türemiştir. Sözlükte, bir şeyin üzerini örten demektir. Dini terim olarak ise Allah’â (c.c.) iman etmemek, Allah’ın (c.c.) gönderdiği peygamber ve kitapları inkâr etmek, O’nun verdiği nimetlere şükretmemek, şeytana uyup Allah’a (c.c.) isyan etmek demektir. İnsanları tamamen örttüğü için geceye kâfir denildiği gibi, tohumu toprağa atıp üzerini örttüğü için çiftçiye de bu anlamda “kâfir” denilmektedir.⁶⁶⁷ Kur’ân’da bu kelime türevleriyle beraber beş yüzü aşkın yerde geçmektedir.⁶⁶⁸

b) Fecere

Fecere (الْفَجْرَةُ), fâcir kelimesinin çoğuludur. Yarmak, bir şeyi genişçe açmak, ortaya çıkarıp belli etmek; yalancı, fâsık, zinakâr ve âsi gibi anlamlara gelir. Dini terim olarak ise, Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) haram kıldığı inkâr, yalan, şirk, zina ve

⁶⁶³ Abese, 80/40-42.

⁶⁶⁴ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-Ayn*, III, 265.

⁶⁶⁵ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-Ayn*, III, 358.

⁶⁶⁶ er-Râzî, *Mefâtihu 'l-Gayb*, XXXI, 66.

⁶⁶⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu 'l-Ayn*, IV, 38; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 434; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, V, 3897.

⁶⁶⁸ Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu'cemu 'l-Mufehres*, s. 709.

hırsızlık gibi şeyleri yapan, kâfir, münâfık, müşrik ve âsilere, hak yoldan çıkan ve ahlaksız bir hayat yaşamakla bilinen kimselere fâcir denir. Fâcir kelimesinin aslını oluşturan “fücûr”, insandaki şehvet isteğinin ileri dereceye varması ve bu isteğin insanı din ve ahlak ilkelerine aykırı davranmaya sevk etmesi demektir.⁶⁶⁹ Bu manaya yakın olarak ortalığı aydınlatıp eşyayı gösterdiği için gecenin bitimine “fecd” denilir. Bu kelime, bu manada Kur’ân’da 6 âyette geçmektedir.⁶⁷⁰

3.2.6. Bu Âyetlerin Tefsiriyle İlgili Diğer Hususlar

a) Kıyâmet Günü Sevinip Gülen Yüzler

İnsanı, Allah (c.c.) yaratmış⁶⁷¹ ve kendisine ibadet etmesi için, onu dünya imtihanına tâbi tutmuştur.⁶⁷² Yapması gerekenleri de kitaplar ve peygâamberler vasıtasıyla ona bildirmiştir.⁶⁷³ Böylece onu başıboş bırakmamış,⁶⁷⁴ asıl gâyeden haberdar etmiştir. İnsanın yaratılış gâyesini Allah (c.c.), bize şöyle açıklıyor:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”⁶⁷⁵

Yeyüzünün, dağların ve denizlerin, gökteki yıldızlar ve galaksilerin yaratılmasında elbette bir hikmet vardır. Allah (c.c.), bunları oyun ve eğlence olsun diye yaratmamıştır. Şayet bunu yapmak niyetinde olsaydı, bunu kendi katında yapardı.⁶⁷⁶ Fakat Allah (c.c.) gökleri, yeri ve bunlar arasındaki herşeyi gerçek bir sebeple yaratmıştır. Ama insanların çoğu bunu anlamamaktadır.⁶⁷⁷ Bu hakikate akıl erdiremeyen insan, amaçsız olarak dünyaya geldiğini düşünür⁶⁷⁸ ve ömrünü faydasız şeyler için tüketir

⁶⁶⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 302; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 373; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3352.

⁶⁷⁰ Muhammed Fuâd Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 624.

⁶⁷¹ Rahmân, 55/3.

⁶⁷² Mülk, 67/2.

⁶⁷³ Nahl, 16/36; Fâtır, 35/24.

⁶⁷⁴ Kıyâme, 75/36.

⁶⁷⁵ Zâriyât, 51/56.

⁶⁷⁶ Enbiyâ, 21/17.

⁶⁷⁷ Duhân, 44/38-39.

⁶⁷⁸ Kıyâme, 75/36.

Varoluş gayesi Allah'a (c.c.) ibâdet etmek olan insan,⁶⁷⁹ çok kısa ve ne zaman biteceği de bilinmeyen ömrü boyunca bu gayeyi iyi bir şekilde gerçekleştirmelidir. Allah'a (c.c.) karşı gâfil olmamalı, ömrünün sonuna kadar O'na itâat etmeye devam etmelidir. Allah (c.c.), ibâdetin ömür boyu olması gerektiğini şöyle vurguluyor:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Ölüm sana gelinceye kadar Rabbine ibadet (kulluk) et.”⁶⁸⁰

Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olarak yaşamak, O'nun emir ve yasaklarına riâyet ederek ömrü sonlandırmak kolay değildir.⁶⁸¹ Çünkü insanı hak yoldan alıkoyan pek çok engel vardır. İnsanın ezeli düşmanı olan şeytân,⁶⁸² Allah'ın (c.c.) rızasına aykırı yaşamayı emreden insan nefsi,⁶⁸³ haramların çekiciliği, mevki ve makam sevdası, dünya malı arzusu⁶⁸⁴ ve kötü çevre⁶⁸⁵ bunlardan sadece birkaçıdır.

Yukarıda sayılanlar ve bunlar gibi daha nice engeller, imtihânın zorluklarıdır. Bundan dolayı kişi, sadece Allah'a (c.c.) imân ettim demekle bu imtihânı kazanacağını düşünmemelidir. Aksi halde aldanır. Çünkü Allah (c.c.), bizden öncekileri de çok çetin imtihânlara tâbi tuttuğunu şöyle beyân ediyor:

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

“İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler? Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihân etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”⁶⁸⁶

⁶⁷⁹ Zâriyât, 51/56.

⁶⁸⁰ Hicr, 15/99.

⁶⁸¹ Âl-i İmrân, 2/186; Mü'minûn, 23/30; Hicr, 15/99.

⁶⁸² Bakara, 2/208; Fâtır, 35/6; Yâsîn, 36/60.

⁶⁸³ Yûsuf, 12/53.

⁶⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/14.

⁶⁸⁵ Furkân, 25/28.

⁶⁸⁶ Ankebût, 29/2-3.

Allah (c.c.) âyette, zor bir imtihândan geçen önceki inananları örnek verirken, en az onların başına gelenlerin, bizim de başımıza gelmeden cennet iddiasında bulunmamızın anlamsız olduğunu şöyle bildiriyor:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلُّوا حَتَّى يَقُولَ
الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

*“Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara mâruz kalmadan cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle ezici mihnetlere, öyle zorluklara dûçar oldular, öyle şiddetle sarsıldılar ki, Peygamber ile yanındaki müminler bile “Allah’ın vaad ettiği yardım ne zaman yetişecek?” diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki Allah’ın yardımı yakındır.”*⁶⁸⁷

Hız. Âdem’den (a.s.) beri insanoğlu, çeşitli bela ve musibetlerle imtihân edilmektedir. Bu, kişiye, zamana ve sahip olunan imkânlarla göre farklı şekillerde tezâhür eder. Kimisi korku ile kimisi açlık ve fakirlik ile kimisi de evlat acısı ile imtihan olur. Böylece sabrı denenir.⁶⁸⁸ Öteden beri, hem peygamberler, hem de mü’minler hep sıkıntı çekmişlerdir. Öyle ki, bazılarının etleri demir taraklarla taranmış, bazıları günlerce kızgın kumlara yatırılmış, vücuduna dayanılmaz işkenceler yapılmıştır. Mesela Hız. İsa’ya (a.s.) inananlar, imânlarından döndürülmeleri için ateş dolu hendeklere diri diri atılmışlardır.⁶⁸⁹ Firavun, Hız. Musa’nın (a.s.) kavmine ağır işkenceler yapmıştır.⁶⁹⁰ Hız. Muhammed (s.a.v.) ve ashâbı, imanlarından dolayı açlığa mahkûm edilmiş, yerlerinden, yurtlarından edilmiş ve olmadık eziyetlere uğratılmışlardır.⁶⁹¹ Bu konuda Rabbimiz, inancı için sıkıntı çeken mü’minlerin dik duruşlarından takdirle şöyle bahsetmektedir:

وَكَايْنٍ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلٍ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُجِبُّ
الصَّابِرِينَ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ
فَاتَاهُمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ تَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

⁶⁸⁷ Bakara, 2/214.

⁶⁸⁸ Bakara, 2/155.

⁶⁸⁹ Bûrûc, 85/4-7.

⁶⁹⁰ Bakara, 2/49-50; A’râf, 7/141; Kasas, 28/4.

⁶⁹¹ Âl-i İmrân, 3/195.

“Nice peygamberlerin yanında Rabbe kul olmuş pek çok kimse savaşımıştır. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve boyun eğmemişlerdi. Allah, sabredenleri sever. Dedikleri ancak şu idi: “Rabbimiz! Günahlarımızı, işimizdeki aşırılıklarımızı bize bağışla, (dinin üzere ayaklarımızı sabitle) sebatımızı arttır, inkarcı topluluğa karşı bize yardım et.” Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetini de ahiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah, işlerini iyi yapanları sever.”⁶⁹²

Ahirette, kişinin yaptığı iyilik ve kötülüğü,⁶⁹³ itaati veya isyânı, kısaca ömür boyu yaptığı herşeyin içinde yazılı olduğu kitaplar ortaya konulur. İnsan, yaptığı her şeyi önünde, yazılı olduğu bu kitaplarda bulur.⁶⁹⁴ Peygamberler ve şâhitler getirilir.⁶⁹⁵ Kimseye zulmedilmez. Allah’ın (c.c.) vaadine güvenip imtihanın zorluklarına sabreden kişi, kolay bir hesâptan geçirilir.⁶⁹⁶ Kurtuluşu, Cenneti ve sâadeti karşısında görünce yüzü parlar, güler ve sevinir.⁶⁹⁷ Değerli bir misâfir gibi, kendisine Cennet için yol gösterilir. Oraya vardığında Cennet bekçileri onu “Selâm” sözüyle karşılarlar. Ona Cennet kapıları açılır ve ebedi kalması için buyur edilir. Kendisine verdiği sözü tutan ve kendisini Cennet yurduna vâris kılan Allah’a (c.c.) hâmd eder.⁶⁹⁸ Artık o, en büyük kurtuluşu elde etmiştir. Çünkü Allah’ın (c.c.) rızasını elde etmek, anne babası ve sevdikleriyle beraber Cennet’e ve nimetlerine kavuşmak,⁶⁹⁹ daha da önemlisi Cehennem azâbından kurtulmak en büyük sâadet ve en büyük kurtuluştur.⁷⁰⁰

b) Dünyaya Rız Olup Âhireti Kaybedenler

Yol rehberimiz ve hidâyet kaynağımız olan Kur’ân, dünya ile âhiret arasında bir tercih olursa, âhiretin tercih edilmesini ister. Çünkü âhiret hayatı, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.⁷⁰¹ Buna rağmen dünya hayatını âhirete tercih edenler, Allah’ın (c.c.) dininden, hâk ve hakikatten uzaklaşmış, derin bir sapıklığa düşmüş olurlar.⁷⁰² Allah’ın (c.c.)

⁶⁹² Âl-i İmrân, 3/146-148.

⁶⁹³ Zilzâl, 99/7-8.

⁶⁹⁴ Kehf, 18/49.

⁶⁹⁵ Zümer, 39/69.

⁶⁹⁶ İnşikâk, 84/8.

⁶⁹⁷ Abese, 80/38-39.

⁶⁹⁸ Zümer, 39/73-74.

⁶⁹⁹ Râ’d, 13/23.

⁷⁰⁰ Bürûc, 85/11.

⁷⁰¹ Duhâ, 93/4.

⁷⁰² İbrâhîm, 14/3.

emirlerine uymayıp âhireti unutanlar, ebedî olan âhiret hayatını ve Cennet sâadetini fani dünyanın geçici nimetlerine satanlardır.⁷⁰³ Bunlar, alış verişlerinde büyük zarara uğrayıp mahvolmuş kimselerdir.⁷⁰⁴ Çünkü bunlar, Allah (c.c.) ile karşılaşmayı ummayanlar, böylece dünya hayatına razı olup ona bağlanan ve Allah'ın (c.c.) âyetlerinden habersiz yaşayanlardır. Kötü âkibet bunlarıdır.⁷⁰⁵ Kur'ân-ı Kerîm, bu kişilerin bağlanıp kaldıkları dünyanın değersiz ve önemsiz olduğunu sık sık vurguluyor.

Kişi, maddi bir zenginlik ve bu düşünce doğrultusunda yapılan bir evlilik, diğer insanların yanında saygınlık ve toplum içinde yüksek bir kariyer elde ettiğinde, kusursuz bir hayat kurmuş olduğunu düşünebilir. Fakat dünya hayatını güzel kıldığı düşünülen bu tür zenginlik, mevki, makam vb. şeylerin aldatıcı ve geçici olduğunu Kur'ân-ı Kerîm şöyle bildiriyor:

إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَهَوٌّ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورِ

“Bilin ki, dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olma yarışından ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği, çiftçilerin de hoşuna giden bir ekine benzer; sonra o ekin kurur, sen onu sapsarı olmuş görürsün, sonra çerçöp olur. Âhirette kâfirler için çetin bir azap vardır. Mü'minler için Allah'ın hoşnutluğu ve bağışlaması vardır. Dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir geçinmedir.”⁷⁰⁶

Kur'ân “الْحَيَاةُ الدُّنْيَا” kelimesini, kişiyi Allah'tan (c.c.) uzaklaştıran iğreti, âdi, sefih bir hayatın karşılığı olarak kullanmaktadır. Bunu genelde, âhiret hayatı ile birlikte söz konusu etmekte, iki hayat arasında karşılaştırma yapmakta, âhiret hayatının üstünlüğünü ve devamlılığını vurgulamaktadır. Yoksa Kur'ân, âhireti unutturmaman, kişinin kulluk görevlerine engel olmayan ve insanı sapıklığa götürmeyen dünya hayatını kötülemez. Hatta bunun bir mutluluk olduğunu, mü'minlerin de bu anlamda onu elde etmeleri için dua etmeleri gerektiğini şöyle öğütler:

⁷⁰³ Bakara, 2/86.

⁷⁰⁴ Tevbe, 9/69.

⁷⁰⁵ Yûnus, 10/7-8.

⁷⁰⁶ Hadîd, 57/20.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlardan öylesi vardır ki: “Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, bizi ateş azabından koru” der.”⁷⁰⁷

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

“Biz ona dünyada iyilik verdik. Elbette o, ahirette de salihlerden olacaktır.”⁷⁰⁸

لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Dünya hayatında da, ahirette de müjde onlarıdır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır.”⁷⁰⁹

Allah (c.c.), helal sınırlar dahilinde olduktan sonra dünya malını istemeyi, ona sahip olmayı yasaklamamış, bilâkis istenilmesini, çalışıp helâlinden kazanılmasını teşvik etmiştir. Ama faiz, gasp gibi harâm ve haksız kazancı yasaklamıştır. Kur’ân, Allah’ın (c.c.) sınırlarını düşünmeden dünya malına sahip olmayı isteyenler hakkında şöyle der:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا

“Kim şu peşin dünya zevkini isterse, biz de dilediğimiz kimse hakkında ve dilediğimiz miktarda olmak kaydıyla, o dünya zevkini ona veririz. Ama sonra ona Cehennemi mekân kılarız, O da yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya atılır.”⁷¹⁰

Geçici dünyanın fâni nimetleri için ölçüyü kaçırınlar, cehenneme müstehâk olurlar. Çünkü onların biriktirdikleri o mal varlığı, kendilerine fayda sağlamayacaktır.⁷¹¹ Bilakis haksız olarak elde ettikleri o mal, başlarına bela olup onunla azaplanacaklardır.⁷¹² Ama mü’min, hedefinden sapmadığı sürece dünya malı, dünyanın

⁷⁰⁷ Bakara, 2/201.

⁷⁰⁸ Nahl, 16/122.

⁷⁰⁹ Yûnus, 10/64.

⁷¹⁰ İsrâ, 17/18.

⁷¹¹ Leyl, 92/11.

⁷¹² Tevbe, 9/35.

imkanları ve zenginliği onun için kolaylık ve güzelliştir. Fakat kişi, dünyanın cazibesine kapılıp hedefinden saparsa işte o zaman helak olmuş olur. İmtihanın zorluklarına katlanmayı göze almayan, dünyanın geçici nimetlerine, rahatına tâlip olan kişiye Allah (c.c.), istediği dünyalığı verir. Fakat böylelerinin ahirette nasipleri yoktur.⁷¹³

⁷¹³ Şûrâ, 42/20.

SONUÇ

Çalışmamızın temel konusu olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.), kendisine gelen âmâ bir sahabeyi kısa süreliğine ihmal etmesi ve bundan dolayı Allah (c.c.) tarafından uyarılması meselesinde de bizim için netice itibariyle güzel örnekler vardır. Bu olayda insanın, hata ettiği zaman hatasını anlaması, kendisini uyarıların uyarılarını dikkate alması ve hatasını kabul edip telafi etmesi gibi çok güzel örnekler vardır. Çünkü Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının her anında bizler için güzel örnekler olduğunu ifade ediyor. Burada bize düşen, o asil ve soylu peygamberin hayatında vuku bulan bu tür olaylarda kendimize ders çıkarmak ve güzel örnek almaktır.

Buna göre toplumun değer yargıları açısından, statüleri ne kadar düşük olursa olsun hiçbir zaman müminler, inançsız kimseler için ihmal edilmemelidir. İcra edilen görev ve vazife tebliğ dahi olsa, daima müminlerin talep ve ihtiyaçları öncelenmeli ve bu noktada asla tereddüt gösterilmemelidir. Bu sûrede bahse medar olan ve Allah'ın (c.c.) bir âmâ sahabe için peygamberini uyarması konusuna bir de bu zaviyeden bakmak gerektiği anlaşılmıştır.

Bu sûrede, Allah'ın (c.c.) insanları dünya hayatında, değişik mevki makamlarda yaratmış olduğuna da temas edilmiştir. Her birimiz, farklı imkanlara, farklı fiziki özelliklere sahibiz. Son derece sağlıklı, zengin ve yüksek mevki makamlarda olanlarımız olduğu gibi, hasta ya da engelli olanlarımız, alt tabakada, kendi geçimlerini zor temin edenlerimiz de vardır. Bu durumda esas olan, imtihan sırrını kavramak ve neticenin Allah'a karşı olan takvaya göre olacağını bilmektir.

Yine bu sûrenin verdiği mesajlardan birisi, bir gaye için yaratılan insanın, belli bir süre dünya hayatını yaşadktan sonra, tekrar Allah'a (c.c.), döneceği hususudur. Haşir ile diriltirilip mahşerde toplanan insanlar, dünyada yaşadıkları hayatlarının hesabını Allah'a (c.c.), vereceklerdir. Dünyada, Allah'ın (c.c.), emrine göre yaşayanlar, ahirette vaad edilen Cennet nimetlerine kavuşacaklardır. Fakat dünyanın cazibesine aldananlar, Allah'ı (c.c.) unutup kendi hevâlarına göre yaşayanlar ve ömürlerini boşa heder edenler ise Cehennem azabı ile karşılaşacaklardır.

KAYNAKÇA

- Alûsî**, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el- Hüseyinî, *Râhu'l-Me'anî (Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî)*, Dâru İhyâi't-Turrâsi'l-Arabî, Beyrût, yy, I-XXX.
- Bağâ**, Mustafa Deyb Mestu, Muhyeddin, *el-Vâdih fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Ulumi'l-İnsaniyye, Dimeşk, 1998.
- Beğavî**, Ebû Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Ferrâ eş-Şâfi'î, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimu't-Tenzîl)*, Dâru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrût, 2010, I-IV.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmâil, *el- Câmiu's-Sahîh*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 2012, I-V.
- Bikâi**, Burhânüddîn Ebû'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Suver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, 1984, I-XXII.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, 2014, I-V.
- Cezerî**, Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed, *Üsdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Allâm, Ümmân, 2002, I-VIII.
- Cürcânî**, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Fadîle, Kâhire, 2003.
- Dahhâk**, Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî, *Tefsîru'd-Dahhâk*, Dâru'l-İslâm, Kâhire, 1999, I-II.
- Dânî**, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, *el-Muhkem fi Nakdi'l-Mesâhif*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- Demirci**, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ebu Süleyman**, Sâber Hüseyin, *Mevridi'z-Zem'ân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru's-Selefiyye, Hindistan, 1984.
- Ebü's-Suûd**, *Tefsîru Ebî's-Su'ûd (İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, Mektebetu'r-Riyâzi'l-Hadîse, Riyâd, 1997, I-V.

- Ferâhîdî**, Halîl İbn Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, I-IV.
- Gırnâî**, Ahmed İbn İbrâhîm İbn Zebîr es-Sekâfî el-Âsîmî, *el-Burhân fi Tertîbi Süveri'l-Kur'ân*, Dâru't-Tahkik, 2006.
- Gölcük**, Şerafettin, Süleyman Toprak, *Kelam, Tarih-Ekoller-Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010.
- Güneş**, Kadir, *Arapça Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2011.
- Halebî**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim), *ed-Durru'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, H.1406, I-XI.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev: Salih Tuğ), İmaj Yay. Ankara, 2003, I-II.
- Hemedânî**, Ebâ Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleviyye, *İ'râbu'l-Kıraâtî's-Seb'i ve 'İlelihâ*, Mektebetu'l-Hâneçâ, 1992, Kâhire, I- III.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-Neşrî, 1984, Tûnus, I-XXX.
- İbn Cevzî**, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî , Beyrût, 2001, I-IV.
- Tezkiretu'l-Erîb fi Tefsîri'l-Garîb* (Thk: Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyâd, 1986.
- İbn Esîr** , Ebu'l-Hasan Ali b.Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdullkerîm b. Abdulvâhid eş-Şeybânî , *el-Kâmil fi't-Târih*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, I-XI.
- İbn Hâcer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1992, I-IX.
- İbn Hişâm**, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk: Mustafa es-Sehâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdulhafiz es-Selbi) Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyyi, Kâhire, tsz, I-IV.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fida İsmâîl el-Kureyşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2012.

- İbn Kuteybe**, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân* (Thk: Seyyid Ahmed Sakr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1978.
- İbn Mâce**, Ebî Abdullah b. Yezîd el-Kazvînî, *Süneni İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyâd, H. 1417.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arâb*, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1119, I-VI.
- İbn Sa'd**, Muhammed İbn Menî' ez-Zehrî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire, 2001, I-XI.
- İbn Teymiyye**, Takiyyuddîn, *Mukaddime fi't-Tefsir*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Dımaşk, 1936, I-VII.
- İbn Zebîr**, Ahmed İbn İbrâhîm es-Sekâfî el-Âsîmî el-Gırnâî, *el-Burhân fi Tertîbi Süveri'l-Kur'ân*, Dâru't-Tahkik, 2006.
- İsfehânî**, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, ysz, Kâhire, 1889.
- Karaçam**, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, İFAV, İstanbul, 2012.
- Komisyon**, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, 2006.
- el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, Kâhire, 2003.
- Hadislerle İslam*, DİB Yayınları, Ankara, 2014, I-V.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, 2012.
- Kurtubî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyinu limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve' Âyi'l-Furkân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2006, I-XXIV.
- Kuşeyrî**, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Letâifu'l-İşârât*, Merkezu Tahkîki't-Turâs, 1981, Mısır, I-III.
- Mekkî**, Ebu Muhammed İbn Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûġi'n-Nihâye*, Câmi'atu's-Şârîka, Arap Birleşik Emirlikleri 2007, I-XIII.
- el-Umde fi Garâibi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1981.

- Mennâ'**, Halîl el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Ku'ân*, Dâru's-Su'ûdiyye li'n-Neşr, Riyâd, tsz.
- Muhammed Tayyib İbrâhîm**, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Müeyesser*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2009.
- Mukâtil b. Süleymân** Ebu'l-Hasen b. Beşir, *Tefsîru Mukâtil İbn Süleymân*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2003, I-III.
- Muhammed Fuâd Abdalbâki**, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2007.
- Nesefî**, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2009, I-IV.
- Nesâî**, Ebî Abdurrahmân Ahmed İbn Şu'âyb İbn Alî, *Tefsîru'n-Nesâî*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1990, I-II.
- Nemerî**, Ebî Ömer b. Abdullah b. Abdulberr, *el-İstiâb fi Me'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-Mürşid, Ummân, 2002.
- Nisâbü'rî**, Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn, *Tefsîru Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reġâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996, I-VI.
- Nursî**, Bediüzzaman Said, *Sözler, (Yirmibeşinci Söz)*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Öztürk**, Yener, "Hz.Peygamber'in (s.a.v.) Yüce Ahlakı ve Bazı Deliller Işığında 'Abese ve Tevalla' İfadelerinin Muhatabını Yeniden Düşünmek," Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. V, S. I, Diyarbakır, 2003.
- Râzî**, Muhammed b. Ömer Fahrudîn, *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî (Mefâtihu'l-Gayb)*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1981, I-XXXII.
- Sa'lebî**, el-Hemmam Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîrû's-Sa'lebî)*, Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arâbî, Beyrût, 2002, I-X.
- Sâbûnî**, Muhammed Alî, *Safvetu't-Tefâsîr*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, 2010, I-III.
- Sâlih**, Behcet Abdulvâhid, *el-İ'râbu'l-Mufassal li Kitâbillâhi'l-Murettel*, Dâru'l-Fikr li'n-Neşrî ve't-Tevzî', ysz, tsz, I-XII.

- Sâlihî**, Ali Ahmed Muhammed, *ed-Dav'u'l-Münîr ala't-Tefsîr*, Mektebetu Dâru's-Selâm, Riyâd, tsz.
- İsfehânî**, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, ysz, Kâire, 1889.
- Sülemî**, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed, *Hakâiku't-Tefsîr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, Beyrût, I-II.
- Süyûti**, Celâleddin Ebû Abdurrahmân, *el-Hebâik fî Ahbâri'l-Melâik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988.
- el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 2011.
- ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr bil-Me'sûr*, Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arâbi ve'l-İslâmî, Kâhire, 2003, I-XVII.
- Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübü's-Süver*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986.
- Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyyi, Beyrût, 2002.
- Tabersî**, Ebu Alî Emînüddîn (Emîn'l-İslâm) el-Fazl b. el-Fazl, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Murtezâ, Beyrût, 2006, I-X.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerir, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân)*, Dâru İbn Hazm, 2013, I-XV.
- Târihu't-Taberî*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1967, I-XI.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve es-Sulemî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve'-Tevzî', Riyâd, tsz.
- Ukberî**, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ezdî el-Bağdâdî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, (Thk: Ali Muhammed Becâvî), tsz, Mısır, 1976.
- Vâhidî**, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed en-Nîsâbü'rî, el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'l-İslâh, Dummam, 1992.

- Vâkidî**, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1964.
- Yâkût**, Mahmûd Süleymân, *I'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Me'rifeti'l-Câmiyye, İskenderiye, tsz, I-X.
- Yazır**, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz, I-X.
- Zeccâc**, Ebî İshak İbrâhîm b. es-Serrî b. Sehl, *Me'âni'l-Kurân ve I'râbuhu*, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1988, I-V.
- Zehebî**, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu Vehbiyye, Kâhire, 2000, I-III.
- Zemahşerî**, Ebû'l-Kâsım Mahmûd İbn Ömer el-Hârizmî, *el-Keşşâf*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2012.
- Zerkeşî**, Bedreddin Muhammed İbn Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu Dâru't-Turrâs, Kâhire, 1957, I-IV.
- ez-Zurkânî**, Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbiyye, Beyrut, 1995, I-II.